

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Filosofijos institutas

Artūras Rybakovas

Religijos studijų programa
Magistro darbas

**Reformas hermeneutika Benedikto XVI (Josepha Ratzingerio)
liturginio atsinaujinimo sampratoje**

Darbo vadovas: dr. Benas Ulevičius

Vilnius
2023

SANTRAUKA

Šiame magistro darbe yra nagrinėjamas Benedikto XVI (Josepho Ratzingerio) požiūris į Vatikano II Susirinkimo konstituciją *Sacrosanctum Concilium*, Susirinkimo įgaliojimu įvykdytą liturginę reformą bei poreforminį liturginį gyvenimą Bažnyčioje. Stengiamasi atskleisti, koku būdu reformos hermeneutika kaip interpretacinė prieiga reiškiasi Ratzingerio į liturgijos sritį nukreiptame mąstyme ir jo su bažnytiniu kultu susijusiose veikloje. Darbe išryškinamos Ratzingerio liturginio mąstymo ypatybės ir jo plėtojimosi stadijos, taip pat susipažįstama su šio ganytojo bei teologo užčiuopiamomis problemomis liturginėje reformoje bei poreforminės liturgijos praktikoje ir su jo siūlomais problemų sprendimo būdais. Siekiant geriau suprasti Ratzingerio liturginio mąstymo kontekstą, pristatomi pagrindiniai Susirinkimo paskelbtos liturginės konstitucijos teiginiai bei po Susirinkimo sekusios apeigų reformos esminiai bruožai.

Raktiniai žodžiai: *Vatikano II Susirinkimas, liturginė reforma, liturginis atsinaujinimas, reformos hermeneutika, Benediktas XVI, Joseph Ratzinger*

SUMMARY

This Master's thesis examines Benedict XVI's (Joseph Ratzinger's) approach to the Second Vatican Council's Constitution *Sacrosanctum Concilium*, to the liturgical reform mandated by the Council, and to the post-conciliar liturgical life of the Church. It seeks to show how the hermeneutic of reform as an interpretative approach is manifested in Ratzinger's liturgical thinking and in his activities related to ecclesial worship. The work highlights the characteristics of Ratzinger's liturgical thinking and the stages of its development, as well as the problems that this pastor and theologian perceived in the liturgical reform and in the practice of the post-reform liturgy. In order to better understand the context of Ratzinger's liturgical thinking, the main statements of the liturgical constitution promulgated by the Council are presented, as well as the main features of the liturgical reform that followed the Council.

Keywords: *Second Vatican Council, liturgical reform, liturgical renewal, hermeneutic of reform, Benedict XVI, Joseph Ratzinger.*

TURINYS

ĮVADAS.....	4
IŠANKSTINĖS PASTABOS: MAGISTERIUMO IR TEOLOGIJOS SANTYKIS.....	8
1. LITURGIJA RATZINGERIO (PASAULIEČIO, DVASININKO IR TEOLOGO) GYVENIME.....	14
1. 1. Santykio su liturgijos pasauliu raida.....	15
1. 2. Savitas liturginis mąstymas bei jo ištakos.....	20
1. 3. Progresyvaus ir konservatyvaus Ratzingerio problema.....	26
2. SUSIRINKIMAS IR LITURGIJOS ATNAUJINIMAS.....	31
2. 1. Susirinkimo nutarimų interpretacijos klausimas.....	31
2. 2. Konstitucija <i>Sacrosanctum Concilium</i>	43
2. 3. Pauliaus VI liturginė reforma.....	57
3. IKIREFORMINIŲ IR POREFORMINIŲ APEIGŲ (NE)SUDERINAMUMAS.....	65
3. 1. Kosminė ir istorinė dimensijos liturgijoje.....	65
3. 2. Šv. Mišios: auka ar puota?.....	68
3. 3. Senųjų ir naujųjų apeigų „sugyvenimo“ galimybės.....	76
IŠVADOS.....	83
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	85

ĮVADAS

Katalikų Bažnyčioje iki pat šių dienų netyla ginčai dėl reikšmingas permainas Bažnyčiai atnešusio Vatikano II Susirinkimo (1962–1965 m.) nutarimų teisingo suvokimo. Nuo pasirinkto šios santarybos dokumentų interpretacijos būdo priklauso posusirinkiminių pokyčių vertinimas bei tolimesnės Bažnyčios veikimo krypties apibrėžimas. Tiek progresyviai, tiek tradicionalistiškai nusiteikusių katalikų grupės paskutinį visuotinį susirinkimą laiko radikalaus lūžio tašku – tik vieniems tai reiškia išsivadavimą iš slegiančios viduramžiškos krikščionybės ir sugrįžimą prie pirmųjų amžių Bažnyčios tariamo paprastumo bei neformalumo, o kitiems tai atrodo kaip nuopuolis į modernizmo klaidą ir nukrypimas nuo per amžius nesikeičiančio katalikiško mokymo.

Šioje diskusijoje svarbu įsiklausyti į žymaus XX a. II p. – XXI a. pr. katalikų teologo bei aukšto Bažnyčios hierarcho (arkivyskupo, kardinolo ir, galiausiai, popiežiaus tarnystę vykdžiusio) Jospeho Ratzingerio savitą poziciją šiuo klausimu, kuria distancijuojamasi nuo abiejų minėtų kraštutinių požiūrių. Jau pirmaisiais savo popiežystės metais Benediktas XVI ragina susirinkimo nutarimus aiškinti, atsiremiant į tinkamą interpretacinę prieigą, kurią jis vadina reformos arba subjekto – Bažnyčios atsinaujinimo tęstinume hermeneutika.

Skirtingais gyvenimo laikotarpiais savo raštuose ir kalbose Ratzingeris daug dėmesio skyrė liturgijai – viešajai Bažnyčios maldai. Kritinės pastabos apie kai kuriuos Vatikano II Susirinkimo įgaliojimu įvykdytos liturginės reformos aspektus, bet dar labiau – apie poreforminės liturgijos praktikoje pasitaikančius piktnaudžiavimus bei eksperimentus Ratzingerio buvo palydimos platesniais svarstymais apie liturgijos esmę, nuoseklų jos vystymąsi istorijoje, taip pat apie tikrąsias Susirinkimo tėvų intencijas, nukreiptas į bažnytinio kulto sritį. Pagarbaus liturgijos šventimo, jos kaip išankstinės duotybės, su kuria nevalia elgtis savavališkai, suvokimas reiškėsi ne tik Ratzingerio teorinių apmąstymų plotmėje, bet ir jo asmeniniu pavyzdžiu, ką ypatingai galima buvo pastebėti jo pontifikato metais, kai popiežiškoje liturgijoje buvo įvesti tam tikri paketai.

Temos aktualumas ir iširtumas

Šiuolaikiniame katalikų liturginiame gyvenime vis dar pasitaiko atvejų, kai nesilaikoma kai kurių nustatytų apeiginių taisyklių, atliekamos įvairios savavališkos improvizacijos, prisidengiant Vatikano II Susirinkimo autoritetu. Jaučiamas pastovesnės į įvairias bendruomenės grupes nukreiptos liturginės katechezės trūkumas. Ratzingerio tekstai bei veikla, susijusi su bažnytinio kulto sritimi, neprarado savo aktualumo ir gali toliau būti plėtojama, nagrinėjama tiek katechezėse, tiek asmeniniuose dvasiniuose apmąstymuose, tiek ir mokslinėje sferoje.

Kaip tinkamai turi būti suprantama Benedikto XVI pristatytoji reformos hermeneutika savo straipsniuose yra nagrinėję Gabrielis Richis Albertis¹ ir José Ramónas Villaras Saldañas². Benedikto XVI (Josepho Ratzingerio) liturginio mąstymo bei veikimo ypatumai, taip pat jo žvilgsnis į ankstesnės bei atnaujintos liturgijos santykį aptariami Marco Ailleto bei Anselmo J. Gribbino parašytose knygoose³. Lietuvoje Benedikto XVI liturginio atsinaujinimo samprata akademinio lygmeniu tyrinėta mažai, trūksta apibendrinančio žvilgsnio šia tema. Atskirus apeigų reformos bei poreforminio liturginio gyvenimo klausimus, pasiremdami tame tarpe ir Ratzingerio įžvalgomis, savo darbuose pristato tokie lietuvių autoriai, kaip Benas Ulevičius⁴, nagrinėjantis simbolinio mąstymo liturgijoje ir altoriaus atgręžimo į žmones problematiką, Vilius Sikorskas⁵ bei Danutė Kalavinskaitė⁶, besigilinantys į įvairias bažnytinės muzikos temas, Linas Krūgelis⁷, savo tyrimų lauke ypatingą dėmesį skiriantis sakralinei architektūrai, Saulius Stumbra⁸, iškeliantis šalia liturgijos gyvuojančių liaudies pamaldumo praktikų svarbą religiniame ugdyme.

Darbo objektas – Benedikto XVI (Josepho Ratzingerio) požiūris į liturgijos atžvilgiu priimtus Vatikano II Susirinkimo nutarimus, apeigų reformą ir poreformines liturgines praktikas.

Darbo tikslas – atskleisti, koku būdu reformos hermeneutika reiškiasi Benedikto XVI (Josepho Ratzingerio) liturginiame mąstyme ir jo su liturgija susijusioje veikloje.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti, kaip formavosi savitas Ratzingerio liturginis mąstymas.
2. Apibūdinti pagrindinius reformos hermeneutikos bruožus, nurodyti šios interpretacinės prieigos kilmę bei taikymo ribas.

¹ Gabriel Richi Alberti, “A propósito de la «hermenéutica de la continuidad». Nota sobre la propuesta de B. Gherardini”, in: *S Villar Saldaña, cripta Theologica*, vol. 42, Universidad de Navarra, 2010, p. 59-77.

² José Ramón Villar Saldaña, „Claves teológicas fundamentales para la recepción del magisterio del Concilio Vaticano II”, in: *Revista española de Teología*, Madrid: Universidad San Dámaso, vol. 72, núm. 3, 2012, p. 429-448.

³ Marc Aillet, „The Old Mass and the New: Explaining the Motu Proprio Summorum Pontificum of Pope Benedict XVI, translated by H. Taylor, San Francisco: Ignatius Press, 2010; Anselm J. Gribbin, *Pope Benedict XVI and the Liturgy. Understanding recent liturgical developments*, Leominster, Herefordshire: Gracewing, 2011.

⁴ Benas Ulevičius, *Dieviškieji Rytai*, Vilnius: „Aidai“, 2002; Benas Ulevičius, *Dieviškasis žaidimas: liturginio mąstymo apmatai*, Vilnius: „Aidai“, 2009.

⁵ Vilius Sikorskas, „Musica sacra“ *Katalikų Bažnyčioje ir jos vertinimas Lietuvoje liturginiu požiūriu*, daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012, prieiga per internetą: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2093072/datastreams/MAIN/content> (2023-05-31).

⁶ P.v. Danutė Kalavinskaitė, „Liturgijos reforma ir muzika: tradicinio paveldo atnaujintoje liturgijoje problema”, in: *Soter*, 2009, 30 (58), p. 61-77, prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2009~1367165148891/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> (2023-05-31).

⁷ Linas Krūgelis, *Tradicijų ir novacijų santykis šiuolaikinėje Lietuvos sakralinėje architektūroje*, daktaro disertacija, Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Vilnius: Technika, 2012, prieiga per internetą: file:///C:/Users/artur/Downloads/Krugelis_Disertacija_TIRAZUI%20ciklonas.pdf (2023-05-31).

⁸ Saulius Stumbra, *Katalikiškojo religingumo ugdymas ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis*, daktaro disertacija, Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2014, prieiga per internetą: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2121712/datastreams/MAIN/content> (2023-05-31).

3. Apžvelgti pagrindinius Vatikano II Susirinkimo liturginės konstitucijos *Sacrosanctum Concilium* teiginius, išryškinti Susirinkimo įgaliojimu įvykdytos apeigų reformos esmines ypatybes.
4. Apibūdinti Ratzingerio santykį su Susirinkimu ir liturgine reforma paklusnumo Bažnyčios sprendimams plotmėje.
5. Išryškinti Ratzingerio užčiuopiamas problemas liturginėje reformoje bei poreforminės liturgijos praktikoje ir jo siūlomus problemų sprendimo būdus.

Darbo šaltiniai

Pagrindinius darbo šaltinius galima suskirstyti į tris grupes. Pirmojoje atsiduria popiežiaus Benedikto XVI paskelbti dokumentai – Eucharistijos slėpiniui skirtas posinodinis apaštališkasis paraginimas *Sacramentum Caritatis*⁹ bei ikireforminės liturgijos šventimo sąlygas nustatantis apaštališkasis laiškas „motu proprio“ pavidalu *Summorum Pontificum* su jį lydinčiu laišku vyskupams¹⁰. Šalia šių dokumentų darbe ypatingas dėmesys kreipiamas ir į 2005 metais sakytą Benedikto XVI kalėdinę kalbą Romos kurijai¹¹, kuriame jis prabyla apie reformos hermeneutiką. Į antrą šaltinių grupę patenka bažnytiniam kultui skirti Ratzingerio veikalai *Tikėjimo šventė*¹² ir *Liturgijos dvasia*¹³. Galiausiai, trečioji grupė apima tekstus, kuriuose Ratzingeris pasakoja apie savo gyvenimą ir neoficialioje aplinkoje dalinasi savo asmeninėmis išvalgomis – tai jo parašyta memuarų knyga¹⁴ bei knygos, kuriose sudėti su juo skirtingu metu daryti žurnalisto Peterio Seewaldo interviu¹⁵.

⁹ Benediktas XVI, Posinodinis apaštališkasis paraginimas *Sacramentum Caritatis*, Roma, 2007 m. vasario 22 d., in: *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/ap_paraginimai/sacramentum-caritatis.html#ANTROJI (2023-05-31).

¹⁰ Benediktas XVI, „Apaštališkasis laiškas ‚motu proprio datae‘ *Summorum Pontificum*“, Roma, 2007 m. liepos 7 d., in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/benediktas_xvi/motu-proprio/2007-07-07_summorum-pontificum (2023-05-31);

Benediktas XVI, „Laiškas vyskupams apaštališkojo laiško ‚motu proprio datae‘ *Summorum Pontificum* dėl iki 1970 m. reformos taikytos Romos liturgijos naudojimo paskelbimo proga“, Roma, 2007 m. liepos 7 d., in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/benediktas_xvi/laiskai/2007-07-07_vyskupams_summorum-pontificum_proga (2023-05-31).

¹¹ “Address of His Holiness Benedict XVI to the Roman Curia Offering Them His Christmas Greetings”, Rome, 22 December 2005, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2005/december/documents/hf_ben_xvi_spe_20051222_roman-curia.html (2023-05-31).

¹² Joseph Ratzinger, *The Feast of Faith: Approaches to a Theology of the Liturgy*, translated by G. Harrison, San Francisco: Ignatius Press, 1986.

¹³ Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, vertė G. Žukas, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012.

¹⁴ Joseph Ratzinger, *Milestones. Memoirs 1927-1977*, translated by Erasmo Leiva-Merikakis, San Francisco: Ignatius Press, 1998.

¹⁵ Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *Žemės druska. Krikščionybė ir Katalikų Bažnyčia XXI amžiuje. Pokalbis su Peteriu Seewaldu*, vertė G. Sodeikienė, Vilnius: Alma littera, 2007;

Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Dievas ir pasaulis. Krikščionių tikėjimo paslaptys. Pokalbis su Peteriu Seewaldu*, vertė G. Sodeikienė, Vilnius: Alma littera, 2010;

Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, vertė G. Sodeikienė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2017.

Darbo metodai

Nagrinėjant pagrindinius šaltinius, jiems artimus tekstus ir kritinę literatūrą, darbe taikyti interpretacinis, lyginamasis bei aprašomasis metodai.

Darbo struktūra

Magistro darbą sudaro įvadas, trys dalys, iš kurių kiekviena turi po tris skyrius, išvados ir literatūros sąrašas. Pirmojoje dalyje apžvelgiama, kaip skirtingais Ratzingerio gyvenimo tarpsniais plėtojosi jo ryšys su liturgijos pasauliu ir palaipsniui vystėsi jo unikalus požiūris į bažnytinio kulto sritį. Antroji darbo dalis skirta įsigilinti į Vatikano II Susirinkimo reikšmę Katalikų Bažnyčios gyvenime, jo liturgijos sferą liečiančius nutarimus, taip pat neretai iškylančias jo paskelbtų dokumentų interpretavimo problemas. Šalia to išryškunami pagrindiniai posusirinkiminės liturginių apeigų reformos bruožai. Čia pateikiamas ir Ratzingerio žvilgsnis į tinkamą Susirinkimo nutarimų supratimą bei į liturgijos atsinaujinimo prielaidas, sėkmes ir nesėkmes. Trečiojoje dalyje nagrinėjami kai kurie prieštaravimai ar nenuoseklumai tarp ikireforminių ir poreforminių apeigų pasirodyti galintys dalykai nustatytos liturginės formos bei liturginės praktikos plotmėse, taip pat skirtingų teologų apmąstymuose. Ratzingeris stengiasi tokio pobūdžio problemas kruopščiai išnagrinėti, prieštaravimus įveikti ir atverti kelius judėjimui į priekį. Po įvado prieš pirmąją darbo dalį pateikiamas išankstinių pastabų skyrius, skirtas Bažnyčios Magisteriumo ir teologijos santykiui aptarti, kuris reikalingas tam, kad, artinantis prie Ratzingerio tekstų, galima būtų gebėti skirti, kada jis pateikia savo mintis kaip teologas, o kada skelbia mokymą kaip ganytojas. Tuo pat metu dera nepamiršti, jog šios dvi sritys viena kitai gali daryti įtaką.

IŠANKSTINĖS PASTABOS: MAGISTERIUMO IR TEOLOGIJOS SANTYKIS

Prieš imantis peržvelgti įvairias gyvenimiškas aplinkybes bei asmenis, padariusius įtaką Benedikto XVI (Josepho Ratzingerio) mąstymo būdai bei veiklai, ir prieš pradėdant nagrinėti konkrečius, su liturgija susijusius, jo parašytus tekstus, pasakytas kalbas bei nuveiktus darbus, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad Ratzingeris yra ir katalikų dvasininkas, ir katalikų teologas. Būdamas Miuncheno ir Freisingo arkivyskupu, vėliau kardinolu ir Tikėjimo mokymo kongregacijos prefektu, o galiausiai tapęs popiežiumi, šiuo požiūriu, jis atstovauja Katalikų Bažnyčios Magisteriumui. Vis dėlto, kaip teologijos profesorius, teologinių veikalų bei straipsnių autorius, mokslinių konferencijų dalyvis, jis priklauso teologijos sferai. Ratzingeris jaučia skirtumą tarp šių abiejų sričių, tačiau, galima pastebėti, kad jo veikloje abi jos viena kitai daro poveikį, viena kitą praturtina ir, kiekviena išlaikydama savo tapatybę, jungiasi į harmoningą visumą¹⁶. Visa tai turint omenyje, svarbu bent minimaliai prisiliesti prie to, kaip pačioje Katalikų Bažnyčioje suvokiami Magisteriumas bei teologija, ir kokie joje matomi jų tarpusavio santykiai.

Bažnyčios socialinio mokymo terminų žodyne Žydrūnas Vabuolas, pateikdamas tris galimas reikšmes, Bažnyčios Magisteriumą apibrėžia, kaip „Bažnyčios teisę ir galią mokyti“, „asmenis, asmenų grupes ar institucijas, turinčius tą galią ir vykdančius Mokymą“ ir „to Mokymo turinį, jame išsakytų tiesų visumą, išreikštą įvairiomis formomis“¹⁷. Magisteriumas būna dviejų rūšių: *ekstraordinarinio* pobūdžio, kuomet įtvirtinamas toks mokymo turinys, tokios tiesos, kurios yra neginčijamos ir kurių nepripažindamas katalikas patenka į erezijos būklę, bei *ordinarinio* tipo, kai skelbiamas konkretus mokymas, kuriam reikia pagarbiai paklusti, tačiau, jo nepriėmus, netampama eretiku¹⁸. Pirmuoju atveju Magisteriumo įgyvendinimo galia, pasižyminti išskirtiniu neklystamumu, priklauso popiežiui arba Visuotiniam Susirinkimui, kurio nutarimus patvirtina popiežius, o antruoju atveju, kuriam ypatingoji neklystamumo teisė nėra būdinga, prie dviejų minėtų instancijų prisideda dar ir atskiri vyskupai, vienybėje su šv. Petro įpėdiniu mokantys savo ganomuosius¹⁹.

¹⁶ Žr. Kard. Avery Dulles, „Teologijos laisvė (I)“, (iš *First Things*, May, 2008), vertė L. G. Musanja, in: *Bernardinai.lt*, prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-07-17-kardinolas-avery-dulles-sj-teologijos-laisve-i/3713> (2018-02-06).

¹⁷ Visos trys citatos iš: Žydrūnas Vabuolas, „Magisteriumas“, in: *Bažnyčios socialinio mokymo terminų žodynas (nebaigtas)*, Iustitita ir Pax komitetas Lietuvoje, prieiga per internetą: <http://www.katalikai.lt/index.php?id=359> (2018-02-08). Panašiai, tik glaustesniu būdu, Magisteriumą apibūdina ir Herbertas Vorgrimleris. Anot jo, tai yra „<...> Bažnyčios vadovavimo instancijos teisinis įgalinimas toliau liudyti Dievo savęs apreiškimą Jėzuje Kristuje“, in: Herbert Vorgrimler, *Naujasis teologijos žodynas*, vertė G. Žukas, Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2003, p. 321.

¹⁸ Žydrūnas Vabuolas, *op. cit.*

¹⁹ *Ibid.* Vis dėlto, reikia pastebėti, kad šiandieninėje Katalikų Bažnyčioje mokomosios tiesos ir pritarimo joms lygmenys skirstomi šiek tiek kitokiu būdu. Taip galima spręsti iš 1989 m. Tikėjimo mokymo kongregacijos paskelbtos oficialios, atnaujintos tikėjimo išpažinimo formulės, kurią privalo viešai atlikti tam tikras tarnystės Bažnyčios vardu pradėdantys eiti asmenys. Šią formulę sudaro Nikėjos-Konstantinopolio Simbolis ir po jo einančios trys pastraipos, kuriose atsispindi tikinčiojo pripažįstamų tiesų hierarchija. Pirmajai kategorijai priklauso Dievo apreiškimosios tiesos, kurios perduodamos per Šv. Raštą bei Tradiciją, ir kurias iškilmingu būdu gali paskelbti popiežius (*ex cathedra*) arba visuotinis susirinkimas, taip pat kurių gali sutartinau mokinti ordinarinis ir visuotinis Magisteriumas. Į antrąją kategoriją

Žvelgiant iš krikščioniškojo tikėjimo perspektyvos, Dievas, kviesdamas eiti šventumo keliu, šaukia pakrikštytuosius į įvairias tarnystes Bažnyčioje. Pašaukimas teologijai yra vienas iš šių tarnavimo būdų. Savo pašaukimui atsidavęs teologas turi dėti visas pastangas, kad išlikdamas vienybės bei paklusnumo Magisteriumui dvasioje, galėtų savitu būdu kaskart labiau gilintis, suvokti, tinkamai apmąstyti Dievo žodį, perteikiamą per Šv. Raštą bei Šv. Tradiciją²⁰.

Graikiškoji žodžio *teologija* (*Θεός; -λογία, λόγος*) kilmė leidžia suprasti, jog šiuo atveju omenyje turimas *kalbėjimas apie Dievą* arba *mokslas apie Dievą*. Vis dėlto, susipažįstant su teologijos sąvokos turiniu bei jos tyrinėjimų objektu, net katalikų tarpe galima susidurti su įvairiais apibrėžimais, kurie gali priklausyti nuo skirtingų istorinių epochų, nuo tam tikrų, skirtingais laikotarpiais pasirodžusių Magisteriumo pareiškimų, taip pat nuo vieno arba kito autoriaus asmeninių samprotavimų bei artimumo Bažnyčios mokomosios valdžios sprendimams laipsnio. Kaip vieną iš pavyzdžių tinka paminėti *Katalikų enciklopedijoje* (*The Catholic Encyclopedia*, 1907 – 1912 m. m.) pateikiamą šios sąvokos definiciją:

Aukštesne ir visapusiškesne prasme teologija vadiname tokį Dievo ir dieviškųjų dalykų mokslą, kuris objektyviu būdu yra pagrįstas antgamtiniu apreiškimu, o subjektyviu – matomas krikščioniškojo tikėjimo šviesoje. Tokiu būdu, teologija išsiplečia į krikščioniškąją doktriną (*doctrina fidei*) ir apima ne tik konkrečias Dievo egzistavimo, esmės ir trivienio asmeniškumo doktrinas, bet ir visas Dievo apreikštąsias tiesas²¹.

Šioje vietoje pabrėžiamas ypatingas teologijos ryšys su ja paremiančiais Dievo Apreiškimu ir atskiro žmogaus bei visos krikščionių bendruomenės atsaku į Apreiškimą, būtent, tikėjimu ir iš jo

patenka tiesos, kurios yra neapibrėžtos arba vis dar neapibrėžtos kaip formaliai apreikštos, tačiau turinčios neatsiejamą istorinį arba loginį ryšį su Apreiškimu ir pasižyminčios galutiniu sprendimu. Kaip ir pirmuoju atveju, šių tiesų kaip teisingo mokymo pateikimo galia priklauso Romos vyskupui, kalbančiam *ex cathedra*, arba visuotiniam susirinkimui, arba ordinariniam ir visuotiniam Magisteriumui. Galiausiai, trečiajai kategorijai priklauso tokie mokymo teiginiai, kurie kyla iš šv. Petro įpėdinio arba vyskupų kolegijos įgyvendinamo autentiško Magisteriumo, tačiau nėra pateikiami iškilmingo nuosprendžio būdu (*ex cathedra* ar visuotiniame susirinkime) arba nėra ordinarinio bei visuotinio Magisteriumo pripažįstami kaip galutinai nustatyti. Tiek pirmosios, tiek antrosios grupės tiesoms būdingas neklaidingumas ir neatšaukiamumas. *Pgl.* Congregation for the Doctrine of the Faith, "Formula to be used for the profession of faith and for the oath of fidelity to assume an office to be exercised in the name of the Church", AAS 81 (1989) 104-106, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą:

http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19880701_professio-fidei_en.html (2019-05-06); Jonas Paulius II, „Apaštališkasis laiškas *motu proprio* AD TUENDAM FIDEM, kuriuo į Kanonų teisės kodeksą ir Rytų Bažnyčių kanonų kodeksą įterpiamos kai kurios normos“, Roma, 1998 m. gegužės 18 d., § 1-3, in: *Bažnyčios žinios*, prieiga per internetą: <http://www.baznycioszinios.lt/old/bz9817/817dok.html> (2019-05-06); Congregation for the Doctrine of the Faith, "Doctrinal Commentary on the Concluding Formula of the *Professio fidei*", Rome, 29 June 1998, § 3-10, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_1998_professio-fidei_en.html (2019-05-06).

Katalikas privalo pirmosios kategorijos tiesas priimti teologiniu tikėjimu, t. y. „atsiremdamas tiesiogiai į tikėjimą Dievo žodžio autoritetu“ (*Doctrinal Commentary* <...>, § 8). Antrosios grupės tiesoms „reikalaujama duoti tvirtą ir galutinį pritarimą <...>, pagrįstą tikėjimu Šv. Dvasios parama Bažnyčios Magisteriumui ir katalikiška doktrina apie Magisteriumo neklystamumą šiuose dalykuose“ (*Doctrinal Commentary* <...>, § 6). Trečiajai kategorijai priklausančius mokymo teiginius reikia priimti „religiniu valios ir proto palankumu“ (*Ad Tuendam Fidem*, § 2).

²⁰ Tikėjimo mokslo kongregacija, „Instrukcija dėl teologo bažnytinio pašaukimo“, § 6, Roma, 1990 m. gegužės 24 d., in: *Bažnyčios žinios*, Nr. 22, Kaunas: Lietuvos Katalikų Bažnyčios informacijos centras, 2001 m. lapkričio 28 d., in: *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, prieiga per internetą: <http://www.lcn.lt/bzinios/> (2018-02-20).

²¹ Joseph Pohle, "Dogmatic Theology", citatą vertė mag. darbo autorius, in: *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 14, New York: Robert Appleton Company, 1912, prieiga per internetą: <http://www.newadvent.org/cathen/14580a.htm> (2018-02-13).

kylančiais meilės darbais. Svarbu pastebėti, jog ir patį tikėjimą Dievas suteikia kaip dovaną. Žmogui, visgi, paliekama laisva valia ištarti savąjį *taip* malonei, su ja bendradarbiauti arba ją atmesti. Viename iš Tarptautinės teologijos komisijos, kuri įvairiais klausimais pataria Tikėjimo mokymo kongregacijai, dokumentų, nusakant teologijos sąvokos turinį, taip pat išryškinami Dievo kreipimosi, jo savęs atskleidimo bei žmogiškojo atsako momentai:

Teologija yra mokslinis dieviškojo Apreiškimo, kurį Bažnyčia tikėjimu priima kaip visuotinę išganingąją tiesą, apmąstymas²².

Dievas apreiškia save žmonėms dviem būdais: gamtiniu, kuomet per kūriniją suteikia galimybę žmogui suvokti jį kaip Kūrėją bei visa ko pradą, ir antgamtiniu, kai jo darbai regimi istorijos vyksme, o kalbėjimas girdimas per išrinktosios tautos vadus bei pranašus²³. Savo pilną, išbaigtą formą antgamtinis apreiškimas pasiekia tuomet, kai Dievas atskleidžia save žmonėms per savo Sūnų, Jėzų Kristų²⁴. Reikia turėti omenyje, jog žmonėms skirtas Apreiškimas išsiskiria ne vien savo mokomąja ypatybe ar nurodymais, tačiau jame, visų pirma, išskyla tai, kad Viešpats siūlo žmogui išgelbėjimo dovaną²⁵.

Herbertas Vorgrimleris *Naujajame teologijos žodyne* (2000 m.), išreikšdamas asmeninę nuomonę, atsitolina nuo teologijos, kaip mąstymo apie Dievą ir Dieviškąjį Apreiškimą sampratos, ir dėmesį nukreipia į Apreiškimo įtarpinimo aspektą bei žmogiškuosius pajėgumus, bandant suprasti Apreiškimą:

Teologija savo esme yra tikinčio žmogaus išreikštos pastangos įsiklausyti į tikrąjį istorijoje nuaidėjusį Dievo žodinį apreiškimą, taip pat mokslinės metodinės pastangos tą apreiškimą pažinti ir pažinimo objektą išskleisti mąstymu. Tad jos objektas nėra Dievas. <...> jau pačiame tame apreiškime glūdi sąvokomis bei teiginiais išreikšto pažinimo momentas, kuris *kaip* būtent toks tikėjimo ir jo atsakingo skelbimo momentas skatina toliau skleisti, apmąstyti bei gretinti su kitomis įžvalgomis bei pats daro refleksiją galimą <...>²⁶.

Iš tikrųjų, žmogiškasis pažinimas, jo kalba negali aprėpti visos Dievo didybės. Žemiškosios sąvokos neįstengia pilnutinai atskleisti tikėjimo tiesų. Dievas kreipiasi į žmogų žmogišku būdu, o žmogus tikėjimu atsiliepia į apreiškimą, jį ir savo tikėjimo patirtį apmąsto, visa tai išreiškia žodžiais, dalinasi tuo su kitais. Nors Apreiškimo tiesos yra galutinės ir nekintamos, teologas turi, nenusižengdamas tiesai, stengtis atskleisti, paaiškinti šių laikų žmogui suprantama kalba Šv. Rašto bei Tradicijos perduodamo Apreiškimo turinį, o tai darančiam tyrinėtojų neišvengiamai reikės susitelkti ties bibliniais bei patristiniais tekstais, Bažnyčios dokumentais, kitų teologų veikalais, ir atsižvelgti į šių raštų kalbą, į jų kultūrinį bei istorinį kontekstus.

²² Tarptautinė teologijos komisija, „Teologija šiandien: perspektyvos, principai ir kriterijai“, § 5, Roma: 2011, in: *Bažnyčios žinios*, Nr. 4 (382), Kaunas: Lietuvos Katalikų Bažnyčios informacijos centras, 2012, p. 14.

²³ Algirdas Jurevičius, „Teologijos mokslo plėtra lietuvoje“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, T. 34, Vilnius: LKMA, 2011, p. 261, prieiga per internetą: http://www.lkma.lt/site/archive/metraštis/XXXIV/T_34.pdf (2018-02-20).

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Česlovas Kavaliauskas, *Trumpas teologijos žodynas*, Vilnius: „Lumen“ fondo leidykla, 1992, p. 41.

²⁶ „Teologija“, in: Herbert Vorgrimler, *Naujasis teologijos žodynas*, vertė G. Žukas, Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2003, p. 541.

Vorgrimlerio apibrėžime pateikta užuomina apie tai, kad Apreiškimą apmąstantis žmogus savo pažinimo ir kalbinės išraiškos požiūriu yra gana ribotas, yra vertinga. Vis dėlto, šią mintį iškėlus į pirmą planą, nusakant teologijos sąvokos turinį, gali iškilti grėsmė, jog teologija, pamiršusi savo pagrindinę misiją, pasiklys kalbos ir pažinimo problemose arba savo tapatybės paieškose. Savo susirūpinimą dėl panašių klausimų išreiškė ir popiežius emeritas Benediktas XVI, prisimindamas savo dėstytojavimo Vokietijoje laikus po Vatikano II Susirinkimo: „Aš mačiau, kad teologija nebėra katalikų Bažnyčios tikėjimo aiškinimas, bet mąsto save pačią, kokia ji galėtų ir turėtų būti. <...> man tai buvo nesuderinama su teologija²⁷“.

Anot Vorgrimlerio, teologinių tyrinėjimų objektas yra ne Dievas, bet Dieviškasis Apreiškimas. Visgi, su tokiu prieštaravimu nėra susiduriama, pažvelgus į Tikėjimo mokymo kongregacijos išleista ir kardinolo Ratzingerio pasirašytą *Instrukciją dėl teologo bažnytinio pašaukimo* (1990 m.):

Kadangi teologijos objektas yra Tiesa, kuri yra gyvasis Dievas, ir jo išganomasis planas, apreikštas Jėzuje Kristuje, teologas pašauktas gilinti savo paties tikėjimo gyvenimą ir nepaliaujamai vienyti savo mokslinį tyrimą su malda²⁸.

Plačiau nesigilinant į Magisteriumo bei teologijos tarpusavio santykių raidos problemas, svarbu pabrėžti, kad, žvelgiant iš istorinės perspektyvos, kiekvienoje iš šių dviejų sričių savosios ribos, specifiniai uždaviniai, taip pat vienos srities su kita siejančių ryšių pobūdis išsikristalizavo pamažu²⁹. Nors ganytojams ir teologams tenkantys uždaviniai skiriasi, tačiau ir vienus, ir kitus jungia bendras siekis, kad Dievo tauta išliktų tiesoje, kuri išlaisvina³⁰. Abi sferas skiriančios ypatybės, produktyvaus bendradarbiavimo būtinumas bei abipusio praturtinimo reikšmė Tarptautinės teologijos komisijos dokumente išryškinami tokiu būdu:

²⁷ Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2017, p. 153.

²⁸ Tikėjimo mokslo kongregacija, „Instrukcija dėl teologo bažnytinio pašaukimo“, § 8, *op. cit.*

²⁹ Bažnyčios tėvų laikais vyravo vadinamoji *vyskupo teologija*, tačiau būta, nors ir mažesne dalimi, ir teologų nevykupu, kurių raštai nepriskirtini nei vienai grupei. Viduriniaisiais amžiais, atsiradus akademiniai teologijai, tarp jos ir ganytojų atsirado įtampų. Vyskupams, o ypač Romos vyskupui, tekdavo įsitraukti į teologinius ginčus, palaikant vienos mokyklos teiginius ir neigiamai įvertinat kitų. Tridento Susirinkimo metu ir potridentinio laikotarpiu Magisteriumas stengėsi laikytis neutralumo skirtingų teologijos mokyklų atžvilgiu, jei tik jos atvirai neskleisdavo erezijų. Devynioliktajame šimtmečiuje ypatingai išryškėjo Magisteriumo kaip viešo autoriteto, rūpestingai saugančio autentišką Bažnyčios doktriną, samprata. Skirtingai nuo popiežiaus ar vyskupų bei jiems atstovaujančių institucijų, teologų veikla Bažnyčioje imama suvokti, kaip turinti privatų pobūdį (*Ši išnašos pastraipa parašyta, remiantis kard. Avery Dulles, „Teologijos laisvė (I)“, op. cit.*).

Prie gilesnio Magisteriumo bei jo funkcijų suvokimo prisidėjo ir Vatikano I Susirinkimas (XIX a. II p.), dogmatiniu pareiškimu galutinai apibrėžęs sąlygas, kuomet popiežius, mokydamas tikėjimo ir moralės tiesų, neklysta. Vatikano II Susirinkimo tėvai atkreipė dėmesį į visiems bendrą *sensus fidei* (tikėjimo jausmą). Visi tikintieji, priėmę Dievo dovanotą tikėjimą, liudydami jį meilės darbais, stengdamiesi vis labiau panašėti į Kristų ir skelbdami jį visu savo gyvenimu, taip pat išlikdami vienybėje su Petro įpėdiniu bei vyskupais, tikėjimo dalykuose neklysta: „Visuma tikinčiųjų, kuriuos patėpė Šventasis <...>, tikėdama negali klysti ir šią ypatingą savybę atskleidžia per antgamtinį visos tautos tikėjimo jausmą, „nuo vyskupų iki paskutinio pasauliečio“ visuotinai sutardami dėl tikėjimo ir dorovės. Tuo tiesos Dvasios žadinamu ir palaikomu tikėjimo jausmu Dievo tauta, vedama šventojo magisteriumo ir ištikimai jam paklusdama, priima jau nebe žmonių, o tikrą Dievo žodį <...>“ (*citata iš: Dogminė konstitucija apie Bažnyčią Lumen Gentium*, II sk., § 12, Roma: 1964-11-21, in:

Visuotinio Vatikano II Susirinkimo dokumentai, prieiga per internetą:

http://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/lumen-gentium.html#s12 (2018-03-14)).

³⁰ Tikėjimo mokslo kongregacija, „Instrukcija dėl teologo bažnytinio pašaukimo“, § 21, *op. cit.*

Teologija tyrinėja ir formuluoja Bažnyčios tikėjimą, Bažnyčios Magisteriumas skelbia tą tikėjimą ir autentiškai aiškina. <...> rengiant ir formuluojant magisterines ištaras pasitelktini teologai. Ir priešingai, Magisteriumas, autentiškai perteikiantis tikėjimo paveldą (*depositum fidei*), ypač lemtingais, įžvalgumo reikalaujančiais laikotarpiais, teologijai yra būtina paspartis³¹.

Iš bažnytinės vyresybės gavęs kanoninį siuntimą, teologas, dėstantis katalikiškose ugdymo institucijose arba vykdydamas katecheto pareigas, savitu būdu, nors ir ne taip, kaip popiežius ir vyskupai, įsitraukia į Magisteriumo veiklą³². Ganytojai ir teologai turi išlaikyti pagarbą vieni kitų tarnystei, jausti vieni kitų kompetencijų ribas, nesistengti perimti nepriklausančių funkcijų³³. Vis dėlto, Magisteriumas (vyskupai bei, dažnu atveju, popiežiaus vardu veikianti Tikėjimo mokymo kongregacija) gali ir privalo įsikišti, vienam ar kitam teologui pritaikydamas drausmines priemones, jei jo skleidžiamos idėjos prieštarauja oficialiam Bažnyčios mokymui ir kelia sąmyšį tarp tikinčiųjų. Šiuo atveju, pasmerkiami išsakyti teiginiai, bet ne pats asmuo, todėl tyrimas vykdomas atviro dialogo būdu, kai teologui leidžiama pasiaškinti dėl savo suformuluotų teiginių, taip pat jam sudaroma proga pasitaisyti.

Kad bendras teologų ir vyskupų darbas klostytųsi sėkmingai, ganytojai patys turėtų būti gerai susipažinę su teologijos mokslu, istorijoje kilusiomis bei dabar iškylančiomis teologinėmis problemomis³⁴. Dabar galiojančiame *Kanonų teisės kodekse* (1983 m.) tarp įvairių reikalavimų, keliamų kandidatui vyskupo šventimams priimti, tokių kaip pamaldumas, puoselėjamos dorybės, amžius, sielovadinio darbo patirtis, minima ir sąlyga „<...> būt[i] įgij[us] Šventojo Rašto, teologijos arba kanonų teisės daktaro ar bent licenciato laipsnį <...> arba bent gerai išman[yti] šiuos mokslus³⁵“. Vyskupas, kuris darbuojasi arba anksčiau darbavosi teologijos mokslo srityje, turi aiškiai jausti, kada jis pateikia tik savo asmeninę teologinę nuomonę, o kada jis kalba kaip Magisteriumo atstovas, aiškinantis oficialų Bažnyčios mokymą.

Pasidaro daugiau ar mažiau aišku, kaip katalikui reikėtų vertinti pasauliečių teologų raštus bei pasisakymus, jų santykio su Bažnyčios Magisteriumu kontekste. Šiek tiek kitoks vaizdas susidaro, žvilgsnį nukreipus į teologus popiežius ir vyskupus. Čia, žinoma, reikia atsižvelgti į ganytojų paskelbtų tekstų žanrus (pamokslas, katechezė, enciklika, dekretas, instrukcija vs. teologinis veikalas, straipsnis, mokslinis pranešimas) bei į tų tekstų atsiradimo ir jų iškomunikavimo aplinkybes.

Nepaisant to, nors, ką tik paminėtu atveju, abi sritis skirianči aiški linija ir turi būti nubrėžta, tačiau, reikia turėti omenyje, kad vyskupas, ir kaip dvasininkas, ir kaip teologas, yra tikintis, į Dievo žodį bei laiko ženklus besistengiantis įsiklausyti žmogus. Neturėtų stebinti, kad ganytojų

³¹ Tarptautinė teologijos komisija, „Teologija šiandien: perspektyvos, principai ir kriterijai“, § 38-39, *op. cit.*

³² Tikėjimo mokslo kongregacija, „Instrukcija dėl teologo bažnytinio pašaukimo“, § 22, *op. cit.*

³³ Žr. Tarptautinė teologijos komisija, „Teologija šiandien: perspektyvos, principai ir kriterijai“, § 37, *op. cit.*

³⁴ Žr. Kard. Avery Dulles, *op. cit.*

³⁵ 378 kan., § 1, 5°, in: *Kanonų teisės kodeksas=Codex Iuris Canonici*, Lietuvos Vyskupų Konferencija, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012.

magisteriniuose pareiškimuose vienur ar kitur galima atrasti asmeninio pobūdžio teologinių įžvalgų, savitos teologinės retorikos, originalaus klausimų kėlimo bei jų sprendimo būdo. Ir atvirkščiai, vyskupų teologiniuose veikaluose ar pasisakymuose gali būti pastebimi iš pastoracinės patirties kylantys susirūpinimo momentai, pastebėjimai, patarimai, taip pat tvirtas apeliavimas į Bažnyčios Magisteriumą. Toks abipusis praturtinimas pateisintinas, jeigu neišsklystama iš visiems bendro oficialaus Bažnyčios mokymo ribų, o teologinėje plotmėje, jei dar ir neužgožiami jos tyrinėjimui būdingi metodologiniai principai.

Grįžtant prie Benedikto XVI (Josepho Ratzingerio) nuveiktų darbų, pasakytų kalbų bei asmeniškai arba su patarėjų pagalba parašytų raštų, galima pastebėti, jog Ratzingeris savo teologinę nuomonę tam tikrais specifiniais klausimais sugeba atskirti nuo oficialiosios doktrinos, kurią kaip ganytojas privalo skelbti. Vis dėlto, negalima nepastebėti jo asmeninio teologinės refleksijos ir stilstikos įnašo į Bažnyčios Magisteriumą, kurį jis įgyvendino, būdamas Miuncheno ir Freisingo arkivyskupu, paskui kardinolu bei Tikėjimo mokymo kongregacijos prefektu, o vėliau vykdydamas apaštalo Petro įpėdinio tarnystę. Lygiai taip pat jo teologiniuose tekstuose, nenusižengiant moksliniams metodams, išryškėja jo ganytojiškas žvilgsnis ir raginimas paklusniai kreipti dėmesį į Bažnyčios Magisteriumą.

Ratzingeris, tiek tyrinėjimo, tiek dėstymo plotmėse, jaučia ypatingą potraukį teologijai. Jis nekartą yra minėjęs, kad, jei ne įvairios atsakingos pareigos, kurias jam gyvenimo kelyje su nuolankumu teko priimti, šioje srityje būtų galėjęs daug daugiau dalykų nuveikti. Visgi, pirmenybę jis teikia ir nuo pat pradžių teikė ne teologijai, bet kunigiškajam pasauliui. Jau būdamas seminaristu, Ratzingeris išgyveno svyravimą tarp noro atsidėti teologijos tyrinėjimui bei dėstymui ir troškimo tapti dvasininku, tačiau tvirtai apsisprendė kunigystės naudai, pasirengęs sutikti su bet koku vyskupo sprendimu, liečiančiu būsimą jo veiklą, ar ji būtų labiau arba vien tik pastoracinio pobūdžio, ar sietusi su moksliniu darbu³⁶. Jis pajuto, jog būtent kunigiškojo kelio pasirinkimas leistų jam įvykdyti tai, ko Dievas iš jo tikisi ir vestų jį prie didesnių dalykų³⁷.

Popiežius emeritas, aptardamas teologijos mokslininkų, tapusių popiežiais, pranašumus bei trūkumus, sako, jog Bažnyčios istorijoje tokių pontifikų būta gana nemažai, tačiau ir popiežiui neteologui reikia būti tinkamu būdu išsilavinusiam, kad galėtų gaudytis šiais laikais iškylančiose problemose, poreikiuose, užduotyse³⁸. Benediktas XVI pastebi, jog profesoriaus žvilgsnis į gyvenimo reiškinių sąryšius yra pernelyg teorinis, visgi, žmonėms jį nuolat pamokant, palapsniui jam atsiveria platesnis matymo laukas³⁹. Kaip vieną iš savo silpnųjų vietų popiežius emeritas

³⁶ Žr. Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, op. cit., p. 90.

³⁷ *Ibid.*, p. 90-91.

³⁸ *Ibid.*, p. 184.

³⁹ *Ibid.*, p. 185.

įvardija praktinį vadovaimą – jis daugiau įpratęs kaip mokslininkas apmąstyti su dvasine tikrove susijusius reikalus, o ne vadovauti⁴⁰.

Nežiūrint į tai, kunigų luomui priklausantis asmuo, kuris yra dar ir mokslinės sferos atstovas, gyvenime turi nusistatyti aiškius prioritetus: „Kunigas net negali būti tik profesorius. <...> Kunigo uždavinys neatsiejamas nuo trupučio sielovados, nuo liturgijos, nuo pokalbių⁴¹“. Visos Benedikto XVI pastangos, visų pirma, buvo nukreiptos į jo ganytojišką misiją, tačiau, anot jo, negalima pamiršti to, kad meilė Dievo žodžiui – tai savybė, privaloma tiek ganytojams, tiek teologams⁴². Šioje vietoje, jis atkreipia dėmesį į tam tikrą žodžių *professor* (skelbėjas, profesorius) bei *confessor* (išpažinėjas) prasminį panašumą⁴³ – būtina tikėti, kad galima būtų skelbti ir skelbti, kad galėtų įtikėti kiti arba, kad kitų tikėjimas sustiprėtų.

Tapęs Miuncheno ir Freisingo arkivyskupu, Ratzingeris, remdamasis Trečiojo Jono laiško mintimis, pasirinko šūkį *Cooperatores veritatis* (*Tiesos bendradarbiai*), tokiu būdu norėdamas išreikšti ryšį tarp jo ligtolinės teologijos profesoriaus veiklos ir prasidėjusios vyskupiškos tarnystės, pabrėždamas, jog, nors abi sritys pasižymi skirtingais veikimo būdais, tačiau ir viena, ir kita seka paskui tiesą ir jai tarnauja⁴⁴. Be to, šis devizas tarsi priešpastatomas šiuolaikinio pasaulio mąstymui, kuris yra abejingas tiesos klausimui ir stengiasi jo išvengti⁴⁵. Aptardamas savo vyskupiškąjį moto, popiežius emeritas sako: „Su tiesa galima bendradarbiauti, nes ji yra asmuo. <...> Tariau, kad tai yra tikrasis teologo amato apibrėžimas, kad jis, kurį ši tiesa palietė, kurią jis išvydo, pasiryžęs jai tarnauti, bendradarbiauti su ja ir dirbti jos labui⁴⁶“. Taigi, galima teigti, jog Ratzingeris savo gyvenimo kelyje atrado ir vaisingai išgyveno savo pašaukimą pašaukime – netrukdomai, bet kartu išlaikydamas savo ribas, teologinis žvilgsnis skleidėsi jo kunigiškoje, o vėliau vyskupiškoje tarnystėje.

1. LITURGIJA RATZINGERIO (PASAULIEČIO, DVASININKO IR TEOLOGO) GYVENIME

Ratzingeriui, kaip ir bet kuriam kitam žmogui, jo gyvenimo kelyje vienokią ar kitokią įtaką darė šeima, kultūrinė aplinka, gyvenamosios epochos iššūkiai, taip pat asmenys, kuriuos realiai teko sutikti, prie jų mąstymo prisiliesti arba netiesiogiai pažinti per knygas ar kitas informacijos priemones. Tikintis, į savo pašaukimą atsiliepęs žmogus geba pastebėti siunčiamus ženklus, kurie

⁴⁰ *Ibid.*, p. 221.

⁴¹ *Ibid.*, p. 186.

⁴² *Ibid.*, p. 221.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ "Biography of His Holiness, Pope Benedict XVI", Libreria Editrice Vaticana, 2005, in: *The Holy See*, prieiga per internetą: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/biography/documents/hf_ben-xvi_bio_20050419_short-biography.html (2018-04-11).

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, op. cit., p. 226.

suteikia tvirtumo ir nukreipia eiti jam paskirtu, laimę žadančiu keliu. Lygiai taip pat, toks žmogus, atsigręžęs į nueitą gyvenimo kelią, galbūt visko iki galo ir nesuprasdamas, gali pamatyti per sunkumus, džiaugsmo akimirkas bei susitikimus vedančią Dievo ranką. Minėti gyvenimiški veiksniai negali būti ignoruojami ir vertinant Ratzingerio mąstymą ir jo nuveiktus darbus. Apmąstant jo veiklą, susijusią su liturgijos sritimi, būtina nukreipti žvilgsnį ir į jo nuo vaikystės besitęsiantį asmeninį santykį su Bažnyčios kultu bei liaudiškojo pamaldumo praktikomis.

1. 1. Santykio su liturgijos pasauliu raida

Visų pirma, svarbu paminėti, kad jau pati Ratzingerio gimimo diena, kuri tais metais buvo Didysis šeštadienis, turėjo ypatingą ryšį su tądien Bažnyčios liturgijoje išgyvenamais slėpiniais. Jis gimė 1927 metų balandžio 16 dienos rytą Marijos bei Jozefo, kurių vardai sutampa su Jėzaus motinos ir globėjo vardais, šeimoje, ir tą pačią dieną buvo pakrikštytas naujai pašventintu krikšto vandeniu⁴⁷. Kaip žinoma, tais laikais Velyknakčio apeigos, kurių metų iškilmingai šventindavo vandenį, dar būdavo atliekamos šeštadienio rytą, ir tik, Pijui XII įvykdžius Didžiosios savaitės apeigų reformą (1955 m.), Velykų vigilijos pamaldos vėl buvo sugrąžintos į nakties laiką.

Didysis šeštadienis – ypatinga diena liturginių metų cikle. Tai tarpsnis, kuomet viltingai laukiamas ir nujaučiamas artėjančio Viešpaties prisikėlimo džiaugsmas, bet kartu ir pasilieka tyloje, budint prie Kristaus kapo, apmąstant jo kančią bei mirtį. Didysis šeštadienis Ratzingeriui išliko nepaprastu ir jam brangiu, iš aukštybių atsiųstu ženklu, nurodžiusiu į gyvenime jam tenkančius uždavinius ir žyminčiu konkrečius jo gyvenimo įvykius⁴⁸. Ši tema ne kartą iškyla įvairiuose jo tekstuose bei pasisakymuose. Didžiojo velykinio tridienio šeštadienį jis lygina su pasimetusio, abejojančio, vertybes praradusio nūdienos žmogaus, kuriam atrodo, kad Dievas yra jį apleidęs, padėtimi⁴⁹.

Su liturginiame kalendoriuje švenčiamais Kristaus kančios, mirties ir priskėlimo slėpiniais vienaip ar kitaip siejasi ir kiti svarbūs Ratzingerio gyvenimo įvykiai. Jo keturiolikai stočių parengti mąstymai, kuriuos parašyti paprašė popiežius Jonas Paulius II, buvo skaitomi 2005 metais Didįjį

⁴⁷ Žr. Peter Seewald, *Benediktas XVI: portretas iš arti*, vertė E. Eimaitytė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2008, p. 142-143; ir Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, op. cit., p. 55.

⁴⁸ Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, op. cit., p. 54-55.

⁴⁹ *Krikščionybės įvade* (1968 m.) Ratzingeris, gilindamasis į Kristaus nužengimo į pragarus slėpinį, atsiduriantį Didžiojo šeštadienio apmąstymų centre, šią tikėjimo tiesą aptaria šiuolaikinio pasaulio žmonių patirties bei mąstymo fone. Dabartinių laikų žmonėms susidaro įspūdis, jog Dievas yra kažkur pasišalinęs, jų nebegirdi, jiems nebeatsako, kitaip tariant, jis jiems yra miręs ir nebereikalingas. Šioje vietoje Dievo mirties, jo pasitraukimo patyrimas iliustruojamas keliais pavyzdžiais iš Šv. Rašto. Vienas iš jų – Luko evangelijos pasakojimas apie Emauso mokinius, kurie, sutikę prisikėlusį Kristų ir jo nepažinę, kalbėjo jam apie savo didelį nusivylimą dėl Jėzaus, kurį atsiuntė ir per kurį bylojo Dievas, nužudymo. Visgi, šioje neviltyje pati viltis, prisikėlusysis, eina kartu su jais. Taigi, mokinių susidarytam Dievo vaizdai buvo lemta sugriūti tam, kad pasirodytų tas, kuris yra daug nuostabesnis – pats Viešpats. Be to, Ratzingeris atkreipia dėmesį į tai, jog nuo šiol pragaras, absoliuti vienatvė, kurioje nėra jokio santykio su kitu ir į kurią nepatenka joks meilės spindulys, gali būti pasirenkama tik laisva žmogaus valia, nes į mirties viešpatiją, į šią vienatvę įžengė tobula Meilė, mirties nugalėtojas ir gyvybės Viešpats – Kristus; *plg.* Joseph Ratzinger, *Krikščionybės įvadas*, vertė A. Budreikaitė, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1991, p. 180-181, 184-185.

penktadienį Romos Kolizijoje tradiciškai einamo Kryžiaus kelio metu. Juose tuometinis Tikėjimo mokymo kongregacijos prefektas ne tik išryškino problemas, su kuriomis susiduria šiuolaikinis pasaulis (reliatyvizmas, agnosticizmas, konsumizmas ir pan.), bet ir nurodė į purvą pačios Bažnyčios viduje, į tiek pasauliečių, tiek dvasininkų tarpe padarytas nuodėmes, kurias kenčiantis Išganytojas taip pat ant savo pečių užsinešė į Kalvarijos kalną⁵⁰. Bažnyčia turi atgailauti, apsivalyti žaizdas ir, pasitikėdama Dievu, žengti į priekį.

Aštuonioms dienoms po šio Kryžiaus kelio praėjus, į Amžinybę iškeliavo Jonas Paulius II, ir kardinolui Ratzingeriui teko vadovauti jo laidotuvių ceremonijai, o vėliau ir konklavos, kurios metu jis pats buvo išrinktas šv. Petro įpėdiniu, apeigoms. Benediktui XVI turėjo palikti įspūdį tai, kad jo išrinkimo į Romos vyskupo sostą diena (balandžio 19-oji), tais metais pasitaikiusi ketvirtosios Velykų savaitės antradienį, sutapo su XI amžiuje gyvenusio vokiečių kilmės popiežiaus Leono IX minėjimu⁵¹.

2013 metų vasarį paskelbęs apie savo atsistatydinimą, aukščiausiasis pontifikas atsisveikinimo proga nerengė tam tikslui atskirų liturginių pamaldų ar kokios nors ypatingos šventės, bet apsiribojo keliomis įprastai vysktančiomis bendrosiomis audiencijomis, Viešpaties angelo maldomis, taip pat iškilmingai švenčiama Eucharistija šv. Petro bazilikoje Pelenų dieną, kuri įveda tikinčiuosius į Gavėnios rimtį, atgailą, savo trapumo apmąstymą, Jėzaus kančios ir prisikėlimo slėpinių išgyvenimą: „Iš vienos pusės, mano gyvenimo pradžioje – Didysis šeštadienis, iš kitos pusės, mano konkrečios tarnystės pabaigoje – Pelenų trečiadienis, daugialypė jo reikšmė – tie dalykai buvo ir išmąstyti, ir padiktuoti⁵²“. Popiežius Benediktas sąmoningai norėjo nukreipti dėmesį nuo savo asmens į tą, kuriuo vardu ir galia jis veikia, todėl paskutiniai dideli ganytojo susitikimai su savo tikinčiaisiais turėjo būti persmelkti paprastumo, nuoširdumo bei džiaugsmo Viešpatyje⁵³.

Ratzingerio religinis auklėjimas, jo tikėjimo kelionė, kaip ir turėtų būti, prasidėjo jo šeimoje. Policijos pareigūnas Jozefas ir virėja Marija savo žodžiu ir pavyzdžiu mokė vaikus melstis, pagal to meto maldingumo pobūdį dalyvauti Šv. Mišiose, praktikuoti liaudiškojo pamaldumo formas (gegužines bei birželines pamaldas, rožinį ir kt.). Kunigiškojo pašaukimo keliu abu Ratzingerių sūnus paskatins eiti, būtent, tėvo pavyzdys – jo tvirtas vyriškas maldingumas, aiškus religinis

⁵⁰ Apie Bažnyčios narių nuodėmes žr. „Devintoji stotis. Viešpats Jėzus parpuola trečią kartą“, in: Benediktas XVI (Joseph Ratzinger), *Kryžiaus kelias Kolizijoje: meditacijos ir maldos*, Popiežiškoji liturginių apeigų tarnyba, vertė R. Paleckytė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2006, p. 44-46.

⁵¹ Žr. Peter Seewald, *op. cit.*, p. 45. Šioje vietoje Seewaldas pastebi, kad po kelių dienų, balandžio 21 d., minimas kitas vokiečių šventasis – vienuolis Konradas (XIX a.), kilęs iš Parzhamo miestelio, mažiau nei pusšimčio kilometrų atstumu nutolusio nuo Marktlo prie Ino, kuriame gimė Ratzingeris. Pastebėtina dar ir tai, jog, likus trims dienoms iki išrinkimo popiežiumi, kardinolui Jozefui sukako 78 metai. Žurnalistas Seewaldas prisimena meldęsis, kad Šv. Tėvo išrinkimo diena nesutaptų su Hitlerio gimtadieniu (balandžio 20-ąja).

⁵² Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, *op. cit.*, p. 48.

⁵³ Žr. *ibid.*, 49.

apsisprendimas, vidinio nepriklausomumo jausmas⁵⁴. Tėviškam griežtumui vaikai sugebėjo paklusti, nes jautė, jog už jo stovėjo didelė gimdytojo meilė jiems⁵⁵. Didelis pastiprinimas vaikams pasirodė tai, kad katalikiškojo tikėjimo, kuriame tėvai tvirtai buvo išsakniję, liepsnės nepajėgė užpūsti karo negandų, nacių diktatūros ir su ja susijusio ateistinio mąstymo vėjai⁵⁶.

Verta atkreipti dėmesį į keletą kardinolo Ratzingerio autobiografijoje (*Prisiminimai iš mano gyvenimo (1927-1977)*, 1998 m.) aprašytų vaikystės epizodų, kuriuose atsispindi jo išgyventi susidūrimai su liturgijos pasauliu, jam gyvenant Ašau prie Ino miestelyje. Kardinolas prisimena, jog anais laikais nebuvo įprasta dažnai priimti Švč. Sakramentą, tačiau visi žinojo apie atvejus ir laikotarpius, kada tai įvykdyti buvo būtina⁵⁷. Apie kartą metuose privalomą atlikti velykinę išpažintį, po kurios sekdamas Šv. Komunijos priėmimas, liudydavo specialiai išduota kortelė, kurios neturintis ir savo pareigų atlikimo negalintis patvirtinti žmogus galėdavo būti vietinės bendruomenės savotiškai atstumiamas, jo elgesyje įžvelgiant antisocialų veikimą⁵⁸. Iš vienos pusės, dėl šitos priežasties dalis katalikų velykinių sakramentų priedavo vien formaliu būdu, be vidinio noro pasikeisti⁵⁹. Kita vertus, tokia tvarka leido bažnytiniame kontekste dar kartą pabrėžti socialinių klasių mažareikšmiškumą, juk Dievo akyse visi žmonės yra lygūs ir visiems reikalingas jo gailestingumas – prie klausyklos klaupėsi tiek stambūs žemvaldžiai, tiek ir jų tarnautojai⁶⁰.

Būsimajam popiežiui iš vaikystės į atmintį giliai įstrigo ankstų rytą tamsoje, daugybei žvakių degant, aukotos adventinės Rarotų Mišios, Gavėnios ketvirtadieniais vykusios, rimtumo kupinos, Alyvų kalno pamaldos, taip pat Velykų iškilmės, kuomet, paskelbus apie Kristaus prisikėlimą, nuo bažnyčios langų nukrisdavo Didžiąją savaitę tenai kaboję tamsūs dangalai ir į vidų įsiverždavo saulės spinduliai⁶¹. Anot kardinolo Jozefo, anuomet tam tikras liturginio sąjūdžio apraiškas, kad ir kaip būtų neįprasta, galima buvo pastebėti ir jo gyvenamame Ašau miestelyje, kuriame klebono rūpesčiu būdavo rengiamos specialios, moksleiviams skirtos Mišios, kurių metu vaikai aktyviai įsitraukdavo į šventimą malda, atliepiais, gilesniu suvokimu, naudodamiesi vadinamuoju Schotto mišiolu⁶².

Norėdamas tikintiesiems palengvinti dalyvavimą liturgijoje, kuri buvo švenčiama lotynų kalba, 1884 metais Anselmas Schottas, benediktinas iš Boirono, išvertęs Mišių tekstus į vokiečių kalbą, išleido juos atskira knyga, kuri tapo bestseleriu ir buvo daug kartų perleista įvairiais variantais, pritaikytais skirtingų amžių bei sugebėjimų tikinčiųjų grupėms. Tai galėdavo būti pilnas

⁵⁴ Peter Seewald, *op. cit.*, p. 146, 158, 211.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 157-158.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 160.

⁵⁷ Joseph Ratzinger, *Milestones. Memoirs 1927-1977*, translated by Erasmo Leiva-Merikakis, San Francisco: Ignatius Press, 1998, p. 18.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ *Ibid.*, p. 18-19.

⁶² *Ibid.*, p. 19.

lotyniškų ir vokiškų (arba tik vokiškų) tekstų korpusas, skirtas visiems metams ar tik sekmadieniams bei šventėms, taipogi įvairūs sutrumpinti, adaptuoti, iliustruoti rinkiniai⁶³.

Atsižvelgdami į skirtingus Ratzingerio brandos etapus, jo tėvai kaskart stengdavosi jam parūpinti jo amžių ir suvokimo galimybes atitinkančias maldaknyges bei Schotto mišiolėlius, kol galiausiai jis gavo knygą su visų metų tekstais⁶⁴. Palaipsniui, kiekviename iš šių lygmenų prieš jį skleidėsi pilnas slėpiningumo liturgijos pasaulis: „Man darėsi vis labiau aišku, kad šioje vietoje susiduriu su tikrove, kurios niekas nesugalvojo, su tikrove, kurios nesukūrė jokia oficiali institucija arba didis žmogus. Šis paslaptingas tekstų ir veiksmų audinys per šimtmečius išaugo iš Bažnyčios tikėjimo. Jis savyje nešėsi visą istorijos svorį, tačiau tuo pat metu, buvo kažkuo daugiau nei žmogiškosios istorijos produktas⁶⁵“. Įaugęs į Ratzingerio gyvenimą, turtingas liturgijos pasaulis jam atsiverdavo vis naujomis spalvomis, kaskart leisdamas atrasti kažką naujo ir suteikdamas progą pamaldžiai nustepti⁶⁶.

Dera nepamiršti, jog būsimasis popiežius, kaip ir jo brolis Georgas, dar prieš seminariją buvo Mišių patarnautoju, o tai leido jam išlikti dar artimesniame santykiyje su Bažnyčios kultu. Be abejonės, ministranto pareigoms atlikti buvo būtinas gyvos tikėjimo praktikos, atsakomybės, valios pastangų reikalaujantis pasiruošimas – reikėjo įsigilinti į gan sudėtingas to meto mišiolų rubrikas, išmokti patarnautojui tenkančius atlikti veiksmus bei žodžius. Nuo pat vaikystės tikinčio Jozefo noras dalyvauti liturginiame vyksme, išgyventi tikėjimo slėpinius ir pagilinti jų supratimą neišvengiamai siejosi su proto pastangomis suprasti, kas ir kodėl vyksta liturgijos metu, ką reiškia vieni ir kiti joje naudojami simboliai, gestai bei žodžiai⁶⁷.

Ratzingeriui nebūdinga vadovautis prietarais, tačiau jis stengiasi įsiklausyti į iš aukščiau siunčiamus ženklus. Tai, kad jo pasirinktas kelias yra teisingas, jis dar kartą įsitikino tuomet, kai kunigystės šventimų metu⁶⁸, arkivyskupui uždėjęs rankas ant jo galvos, jis išgirdo iš kažkur atsiradusio ir nuo didžiojo altoriaus aukštyn pakilusio paukštelio džiaugsmingą čiulbėjimą⁶⁹. Brangus jam išliko ir rankų uždėjimo momentas, įvykęs per jo vyskupiškąją konsekraciją⁷⁰, nuo kurios, kaip jis sakė, prasidėjo iki šiol besitęsiantis „[jo] gyvenimo ‚dabar‘“⁷¹. Vyskupo ir kunigo tarnystės centre atsiduria vadovavimas Eucharistinei Aukai. Šventųjų Mišių aukojimas Ratzingeriui – tai nėra tiesiog kasdienis, sustabarėjęs veiksmas, tačiau kiekvieną kartą naujai paliečianti gyva

⁶³ Žr. *ibid.*

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Ibid.*, p. 20. Citatą vertė magistro darbo autorius.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ Žr. Peter Seewald, *op. cit.*, p. 69

⁶⁸ Šventimai įvyko Freisingo katedroje 1951 m. birželio 29 d., švenčiant šventųjų apaštalų Petro ir Pauliaus iškilme.

⁶⁹ Joseph Ratzinger, *Milestones. Memoirs 1927-1977*, *op. cit.*, p. 99.

⁷⁰ Vyskupo šventimai įvyko Miuncheno katedroje 1977 m. gegužės 28 d., Sekminių išvakarėse.

⁷¹ Peter Seewald, *op. cit.*, p. 245.

tikrovė⁷². Ypatingai jaudinanti jam yra perkeitimo akimirka, kai pajaučiamas ir suvokiamas čia pat esančio Viešpaties artumas – duona bei vynas pavirsta tikru Kristaus Kūnu ir Krauju⁷³.

Benedikto XVI mąstyme svarbią vietą užima ir liturgijos grožio bei į liturgiją nukreipto meno klausimai, o taip pat grožio kaip tokio tema krikščioniškajame pasaulėvaizdyje. Šiuo atveju jis remiasi didžiųjų teologų, ypač Augustino, krikščioniškai perinterpretuota ir papildyta platoniską grožio sampratą, kuri būdama perdėm idealistinio pobūdžio, sunkiai priimama šiuolaikinio žmogaus, gyvenančio technikos amžiuje, laikančio save pasaulio kūrėju ir nebeieškančio gyvenime to, kame galutinai bus išpildyti giliausi jo troškimai ir atrasta tikroji laimė⁷⁴. Jei Platonas, svarstydamas apie grožio bei kitas idėjas, kurios atsispindi fizinio pasaulio daiktuose, svyruoja ir iki galo aiškiai nepasisako už imanentinę ar transcendentinę (vien prote esančių ar nežemišku būdu egzistuojančių) idėjų prigimties koncepcijas⁷⁵, tai krikščionims visokio grožio, tiesos, meilės, gėrio šaltinis neabejotinai yra pats Dievas⁷⁶.

Popiežius pastebi, kad dėl Kristaus, Įsikūnijusio Žodžio, atperkamojo darbo klasikinė grožio samprata yra reikšmingai praplečiama ir net viršijama, įtraukiant į ją Kryžiaus ir Prisikėlimo slėpinius, apimančius pasaulio, kuriame tiek daug neteisybės, kančios ir savanaudiškumo, perkeitimo vyksmą: „<...> grožis yra ne tik formų dermė; gražiausias iš žmonių (plg. Ps 45, 3) slėpingai yra ir tas, kuris buvo ‚nei patrauklus, nei gražus‘ ir kurio dėl to ‚nepamėgome‘ (Iz 53, 2). <...> Tikrasis grožis yra Dievo meilė, mums galutinai apsireiškusi Paschos slėpinyje⁷⁷“. Anot Ratzingerio, grožis yra aukštesnė pažinimo forma⁷⁸, taigi tikro bei gilaus pažinimo siekimas tampa galimas, žmogui asmeniškai susidūrus su Kristaus grožiu⁷⁹.

Liturgijoje ypatingu būdu Dievo didybė ir grožis turi skleisti per žodžius, veiksmus, naudojamus reikmenis, sakraliąją muziką ir meną. Ratzingerio atveju, pasiryžimą eiti kunigiškojo pašaukimo keliu didele dalimi nulėmė įsitraukimas į paslaptinę bei grožio kupiną ano meto, dar

⁷² Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, op. cit., p. 92.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ Perteikiamos Ratzingerio išsakytos mintys pagal: Alessandro Rovati, „The Beauty that Pierces the Heart: Joseph Ratzinger’s Christological Understanding of Beauty”, in: *Quaestiones Disputatae. Selected Papers on the Power of Beauty*, Vol. 6, No. 2, The Catholic University of America Press, Spring 2016, p. 84, prieiga per internetą: <https://muse.jhu.edu/article/640413/pdf> (2018-05-08).

⁷⁵ Władysław Tatarkiewicz, *Filosofijos istorija, T. 1, Senovės ir Viduramžių filosofija*, vertė D. Kapačauskienė, J. Skersytė, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 100.

⁷⁶ Plg. Alessandro Rovati, op. cit., p. 83, 85.

⁷⁷ Benediktas XVI, Posinodinis apaštališkasis paraginimas *Sacramentum Caritatis*, § 35, Roma, 2007 m. vasario 22 d., in: *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/ap_paraginimai/sacramentum-caritatis.html#ANTROJI (2018-05-08).

⁷⁸ Plg. 8 pastraipa, Congregation for the Doctrine of the Faith, „The Feeling of Things, the Contemplation of Beauty“, Message of His Eminence Card. Joseph Ratzinger to the Communion and Liberation (CL) Meeting at Rimini (24-30 August 2002), in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20020824_ratzinger-cl-rimini_en.html (2018-05-08).

⁷⁹ Alessandro Rovati, op. cit., p. 89.

ikireforminės Romos liturgijos pasauli⁸⁰. Apeigų metu jis kaskart patirdavo nepaprastus išgyvenimus: „Estetinis poveikis užvaldydavo mane taip, <...> jog tikrai įvykdavo susitikimas su Dievu⁸¹“. Šalia bažnytinio meno nuo pat jaunų dienų iki dabar Jozefui buvo įdomi ir pusiau bažnytinės bei pasaulietinės kūrybos sfera. Popiežius emeritas prisipažįsta, jog jį žavi klasicizmo laikotarpio kompozitorius Mozartas, taip pat baroko epochos menas – Bacho muzikinės kompozicijos, olandų dailė, ypač Rembrandto bei Vermeerio van Delfto kūriniai, taipogi šiai epochai priklausantys bavarų dailininkų paveikslai⁸².

1. 2. Savitas liturginis mąstymas bei jo ištakos

Ko gero, mažai yra belikę įvairioms teologijos sritims priklausančių temų, apie kurias Ratzingeris nebūtų rašęs, kalbėjęs ar bent trumpai užsiminęs. Denisas Vincentas Twomey, kurio daktaro disertacijos rašymui Rėgensburge vadovavo profesorius Ratzingeris, pastebi, kad jo mokytojas nesistengė sekti mados tendencijomis ir įtikti masėms, kaip tai darė Hansas Kūngas⁸³. Nepanašus jis ir į Karlą Rahnerį, kadangi nepaliko savitos išbaigtos teologinės sistemos⁸⁴, nors, tikriausiai, svajojo parašyti didelių „sisteminių“ veikalų, tačiau jam vis tekdavusios atsakingos pareigos to padaryti neleisdavo. Jo teologiją sudaro įvairūs fragmentai, kuriuose gausu originalių įžvalgų, atvirų tolimesniems kitų teologų apmąstymams⁸⁵.

Žvelgiant griežtai iš akademinio požiūrio taško, Ratzingeris nėra liturgistas arba liturgijos teologijos specialistas, nors jo parašytos bažnytinio kulto temą liečiančios knygos aukštai vertinamos ir dažnai priskiriamos būtent liturgijos teologijos sričiai. Sprendžiant iš jo daktaro disertacijos⁸⁶, habilitacinio darbo⁸⁷ ir mokslinės bei pedagoginės veiklos universitetuose, jis, visų pirma, yra ekleziologas, fundamentinės ir dogmatinės teologijos atstovas. Vis dėlto, jo platus žvilgsnis, užčiuopiantis sąryšius tarp įvairių teologijos sričių ir numatantis reikšmę to, kas Bažnyčios tikėjimo šviesoje apmąstyta, šių laikų krikščionio gyvenimui, negalėjo į savo interesų

⁸⁰ Peter Seewald, *op. cit.*, p. 217.

⁸¹ Citata iš: *ibid.*

⁸² Plg. Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, *op. cit.*, p. 85-86. Šioje vietoje popiežius emeritas pamini ir savo mėgstamiausius teatro scenoje atliekamus kūrinius bei jų autorius.

⁸³ Atsakymas į 4 klausimą, in: Carl E. Olson, "The Theological Genius of Joseph Ratzinger. An Interview with Fr. D. Vincent Twomey, S.V.D., author of *Pope Benedict XVI: The Conscience of Our Age (A Theological Portrait)*", 2007-06-07, in: *Ignatius Insight*, prieiga per internetą:

http://www.ignatiusinsight.com/features2007/vtwomey_interview_jun07.asp (2018-05-09).

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ „Dievo tauta ir Dievo namai šv. Augustino Bažnyčios doktrinoje“ (1953 m.), pagal „Popiežiaus emerito Benedikto XVI biografija“, in: *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, prieiga per internetą: <http://www.katalikai.lt/index.php?id=76> (2018-05-09).

⁸⁷ „Šv. Bonaventūro istorijos teologija“ (1957 m.), pagal *ibid.*

lauką neįtraukti liturgijos, kuri, Vatikano II Susirinkimo tėvų žodžiais, „<...> yra viršūnė, į kurią krypsta Bažnyčios veikla, ir kartu šaltinis, iš kurio plaukia visa jos stiprybė⁸⁸“ (SC, §10).

Liturgijos tema Ratzingerio raštuose bei pasisakymuose ima dažniau pasirodyti būtent po šio susirinkimo įgaliojimu atliktos liturginės reformos. Jis išreiškė rūpestį dėl to, kad susirinkimo tėvų intencijos nebuvo iki galo tinkamai išgirstos, apgailestavo dėl poreforminėje liturgijoje plintančių piktnaudžiavimų bei nepagrįstų eksperimentų, stengėsi atkreipti dėmesį į bažnytinio kulto esmę. Kadangi netrukus jis tapo arkivyskupu, o paskui kardinolu ir Tikėjimo mokymo kongregacijos prefektu⁸⁹, šis jo rūpestis bei noras pasisakyti jungė savyje teologiškai pagrįstas mintis su ganytojo jaučiama atsakomybe už vietinės bendruomenės bei visos Bažnyčios gyvenimą.

Galima išskirti tris svarbiausias, liturgijos sritį liečiančias, vokiečių kalba Ratzingerio išleistas knygas: aštuntajame XX amžiaus dešimtmetyje parašytų straipsnių rinkinį *Tikėjimo šventė* (1981 m.), pluoštą straipsnių iš priešpaskutinio bei paskutinio amžiaus dešimtmečių, sudėtą rinkinyje *Nauja giesmė Viešpačiui* (1995 m.) ir monografinio pobūdžio veikalą *Liturgijos dvasia* (2000 m.)⁹⁰. Tapęs popiežiumi, Ratzingeris, visų pirma, savo pavyzdžiu, celebravimo būdu, tam tikrais pertvarkymais popiežinėje liturgijoje bandė atskleisti bažnytinio kulto grožį ir jo nepavaldumą atsitiktiniams žmonių įnoriams, bandymams bei neįkvėptam kūrybiškumui. Reikšmingiausi, su liturgijos sfera susiję Benedikto XVI paskelbti dokumentai yra posinodinis apaštališkasis paraginimas *Sacramentum Caritatis* (2007 m. vasario 22 d.), skirtas Eucharistijos svarbai Bažnyčios gyvenime išryškinti, taip pat apaštališkasis laiškas „motu proprio datae“⁹¹ *Summorum Pontificum* bei jį lydintis *Laiškas vyskupams* <...> „*Summorum Pontificum*“ <...> *paskelbimo proga*⁹² (abu 2007 m. liepos 7 d.)⁹³, kuriuose paaiškinama liturgijos, gyvavusios iki po Vatikano II Susirinkimo įvykdytos reformos, reikšmė, jos santykis su poreformine liturgija ir

⁸⁸ Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium*, Roma, 1963 m. gruodžio 4 d., § 10, in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/susirinkimai/vatikano_ii/konstitucijos/sacrosanctum-concilium (2022-03-22).

⁸⁹ Popiežiaus Jono Pauliaus II ne vieną kartą kviestas užimti vienas ar kitas pareigas Romos kurijoje, 1981 m. Ratzingeris galiausiai sutiko tapti Tikėjimo mokymo kongregacijos prefektu, tačiau buvo iškėlęs sąlygą, kad jam bus leista, kaip privačiam teologui, ir toliau rašyti knygas, kadangi jis dar norėjęs apie daugelį dalykų žmonėms byloti. *Plg.* Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, op. cit., p. 161.

⁹⁰ *Pagal* „3.3 Joseph Ratzinger“, in: Mattijs Ploeger, *Celebrating Church: Ecumenical Contributions to a Liturgical Ecclesiology*, Instituut voor Liturgiewetenschap, Rijksuniversiteit Groningen & Liturgisch Instituut, Universiteit van Tilburg, 2008, p. 102, in: *Utrecht University Repository*, prieiga per internetą: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/27677> (2018-05-11).

⁹¹ *Motu proprio* – tai popiežiaus išleistas dokumentas, turintis dekreto pavidalą ir kylantis ne iš kokių nors patarėjų ar komisijų, bet iš asmeninės pontifiko iniciatyvos. *Žr.* Andrew MacErlean, "Motu Proprio", in: *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 10, New York: Robert Appleton Company, 1911, prieiga per internetą: <http://www.newadvent.org/cathen/10602a.htm> (2018-05-12).

⁹² Abiejų dokumentų lietuviški pavadinimai parašyti pagal tai, kaip jie pateikiami svetainėje *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/ap_laiskai/summorum-pontificum.html; http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_popieziaus/laiskas-vyskupams_summorum-pontificum_proga.html (2018-05-11).

⁹³ Tam kad galima būtų susidaryti tinkamesnį vaizdą, kartu su *Summorum Pontificum* ir *Laišku vyskupams* reikia skaityti ir po ketverių metų pasirodžiusią popiežiškosios komisijos „Ecclesia Dei“ *Instrukciją dėl popiežiaus Benedikto XVI „motu proprio“ paskelbto apaštališkojo laiško „Summorum Pontificum“ taikymo* (2011 m. balandžio 30 d.).

nustatomos palengvintos jos naudojimo sąlygos šiomis dienomis⁹⁴. Dėmesys liturgijai, reiškėsis popiežiaus vadovaujamos apeigose, pamokymuose bei konkrečiuose sprendimuose daugelį žmonių pastūmėjo atrasti tai, ką apie liturgiją Benediktas XVI rašė ir kalbėjo dar prieš jo išrinkimą Romos vyskupu, ir leido pastebėti šioje srityje jo minties bei veiksmų nuoseklumą.

Jaunasis Ratzingeris studijavo filosofiją ir teologiją tuomet, kai pokario Vokietijoje, nors dar ir gyvenančioje sunkiomis sąlygomis, visame kame buvo jaučiama nauja pradžia ir viltingai žvelgiama į ateitį. Šioje šalyje atgijęs teologijos mokslas susisiejo su liturginiu sąjūdžiu ir, stengdamasis būti aktualus, ieškojo naujų metodų. Ratzingerio teologinių pažiūrų pagrindai susiformavo jo studijų metu Freisingo aukštojoje mokykloje ir ypač Miuncheno universitete. Popiežius emeritas akcentuoja tai, kad „<...> ‚Miuncheno mokykla‘ <...> orientavosi į Bibliją, pirmiausia rėmėsi Šventuoju Raštu, Tėvais ir liturgija, buvo labai ekumeniška. Ne toks ryškus joje buvo tomistinis ir filosofinis matmuo, bet gal kaip tik jis būtų išėjęs jai į naudą⁹⁵“. Benediktas XVI pamini ir tai, jog jiems, studentams, anuomet buvo diegiamas tam tikras švelnus nepalankumas iš Romos ateinančios teologijos atžvilgiu⁹⁶. Taip buvo daroma greičiausiai dėl to, kad ji pasižymėjo savo vyraujančiu neoscholastiniu pobūdžiu. Vis dėlto, tai jokiais būdais nereiškė, jog buvo skatinamas nepaklusnumas Šventajam Tėvui arba jo Magisteriumui⁹⁷.

Su Ratzingerio studijų laikotarpiu susijusios ir tuometinės katalikiškosios „mados“ tendencijas atitinkančios jo pastangos išsiveržti iš, tam tikra prasme, slegiančio XIX amžiuje atsiradusio neogotikinio pamaldumo, kuris nors ir efektyviai žadino sakramentiniam gyvenimui, bet nebuvo tiek daug nukreiptas į Šv. Raštą bei liturgijos sritį⁹⁸. Popiežius emeritas prisimena: „Troškome viso to nusikratyti – pradėdami naują tarpinį maldingumo, kylančio būtent iš liturgijos, iš jos blaivumo ir didybės, jai gręžiantis į savo pradmenis ir būtent šitaip tampant nauja ir šiuolaikine.⁹⁹“ Skirtingas kartų požiūris į pamaldumą ėmė ryškėti jau XX amžiaus antrajame dešimtmetyje, po Pijaus X valdymo pabaigos. Jauni žmonės įtariai žiūrėjo į savo gimdytojų religinį veikimą, kuriam būdingas, jų manymu, per didelis jausmingumas, susidėvėjusios formos, kičinio meno pamėgimas¹⁰⁰. Ankstesnį subjektyvaus pobūdžio maldingumą siekta pakeisti labiau

⁹⁴ Be abejonės, Benediktas XVI bažnytinio kulto temą lietė savo pamoksluose, katechezėse ir kituose dokumentuose. Čia reikia paminėti ir kitus jo posinodinius paraginimus – *Verbum Domini* (2010 m.) ir *Ecclesia in Medio Oriente* (2012 m.). Pirmajame vienas iš skyrių yra skirtas aptarti Šv. Rašte randamo Dievo žodžio reikšmei liturginiame kontekste. Antrajame, vienoje iš dokumento dalių Viduriniuosiuose Rytuose gyvenantiems katalikams, kurie priklauso įvairiems ritams, primenama apie liturginio ir sakramentinio gyvenimo svarbą, neišleidžiant iš akių tam regionui aktualaus ekumeninių bei tarpreliginių santykių klausimo. Abu paraginimus galima atrasti *La Santa Sede* svetainėje. Prieiga per internetą: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_exhortations.index.html#apost_exhortations (2018-05-12).

⁹⁵ Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, op. cit., p. 88.

⁹⁶ *Ibid.*, p. 123.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ Karl Amon, „12. Dievo kultas, sielovada ir maldingumas“, in: Josef Lenzenweger ir kt., *Katalikų Bažnyčios istorija*, II dalis, vertė D. Čekatauskienė, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1997, p. 267.

⁹⁹ Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, op. cit., p. 84.

¹⁰⁰ Karl Amon, op. cit., p. 267.

objektyviu, kuris remtųsi į Dievo malonės veikimą¹⁰¹. Nusistatymas, pasižymėjęs kiekvieno asmenišku, net pernelyg savanaudišku rūpesčiu dėl savo išganymo, turėjęs būti pralaužtas tam, kad labiau išryškėtų bendruomeninis tikėjimo išgyvenimas¹⁰². Vatikano II Susirinkimas vėliau įsiklausė į šiai naujai pamaldumo formai, skyrusiai ypatingą dėmesį Šv. Raštui, liturgijai bei ekumeninių santykių temai, atstovaujančiųjų balsus¹⁰³.

Žymaus XX amžiaus prancūzų teologo Henri de Lubaco, priskiriamo *Nouvelle Théologie* judėjimui¹⁰⁴, parašytos knygos *Katalikybė: socialiniai dogmos aspektai* (1938 m.) bei *Corpus Mysticum* (1944 m.) buvo vienas iš šaltinių, leidusių Ratzingeriui artimiau susipažinti su minėta naująja religiško raiškos forma, taip pat su kitonišku, šviežiu žvilgsniu į tikėjimą ir gyvą jo išgyvenimą drauge su kitais tiek liturgijoje (ypač Eucharistijos šventimo metu), tiek kasdieniniame gyvenime¹⁰⁵. Nepaisant vykusios savotiškos „kovos“ tarp dviejų pamaldumo tipų, popiežius Benediktas prisipažįsta, jog nėra jautęs esminio prieštaravimo tarp tėvų religiško, kuris jam, vaikui, buvo įskiepytas, ir naujo pavidalo maldingumo, tačiau šį perėjimą patyręs kaip tikėjimo gyvenimo pagilinimą, kuomet anksčiau kelti klausimai imti spresti kitonišku būdu, atsižvelgiant į dabarties pasaulyje krikščioniui atsirandančius iššūkius¹⁰⁶.

Šalia Henri de Lubaco būtina paminėti ir kitus teologus, kurie paliko pėdsakus Ratzingerio teologiniame mąstyme, o ypač jo liturginėje sampratoje. Visų pirma, reikia pabrėžti, kokią didelę įtaką būsimajam popiežiui padarė italų kilmės vokiečių teologas Romanas Guardinis (1885 – 1968 m.), kurio paskaitų studentas Jozefas noriai klausydavosi ir jo parašytas knygas su dideliu susidomėjimu skaitydavo. Anot Andrzejaus Kobylińskio, Guardinį ir Ratzingerį sieja dvasinės giminystės ryšys – abu myli tiesą, yra nuoširdžiai tikintys, ištikimi Katalikų Bažnyčiai, atviri kultūrai (plačiau šio žodžio prasme), taip pat abu juos jungia ir panašus žvilgsnis į liturgiją¹⁰⁷.

Neturėtų stebinti, jog Ratzingeris *Liturgijos dvasios* (2000 m.) pratarmėje rašo, kad šia jo knyga norimi pasiekti tikslai atitinka tai, ką savo knyga *Apie liturgijos dvasią* (1918 m.) buvo užsibrėžęs padaryti Guardinis, tačiau šie užmojai, visgi, iškeliami nauju būdu, turint prieš akis

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ Pokario laikotarpiu dalis panašiai mąstančių prancūzų teologų bandė taikyti naujas teologines prietis, tapogi į savo svarstymų lauką įtraukti gamtos mokslų pasiekimus. Pijaus XII valdymo laiku bažnytinė vadovybė į šį judėjimą žvelgė neigiamai, matydama jame modernizmo apraiškų, o nemažai judėjimui priklausiusių teologų anuomet susilaukė drausminių nuobaudų. Vis dėlto, Vatikano II Susirinkimas, įsiklausė į jų skelbiamas idėjas ir, iš esmės, jas su tam tikromis išlygomis rehabilitavo. Plg. Česlovas Kavaliauskas, *Trumpas teologijos žodynas*, Vilnius: „Lumen“ fondo leidykla, 1992, p. 270-271.

¹⁰⁵ „3.3 Joseph Ratzinger“, in: Mattijs Ploeger, *op. cit.*, p. 103.

¹⁰⁶ Plg. Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, *op. cit.*, p. 82.

¹⁰⁷ Andrzej Kobyliński, „Fenomenologia liturgii według Guardiniego i Ratzingera“, in: *Przegląd Powszechny*, Prowincja Wielkopolsko-Mazowiecka Towarzystwa Jezusowego, Warszawa: Rhetos, 2003, Nr. 7-8, p. 145, prieiga per internetą:

https://www.researchgate.net/publication/291116283_Fenomenologia_liturgii_wedlug_Guardiniego_i_Ratzingera (2018-05-15).

skirtingą istorinę situaciją¹⁰⁸. Tuometinio kardinolo Jozefo žodžiais tariant, minėta Guardianio „<...> knyga esmingai prisidėjo, kad būtų iš naujo atrastas liturgijos grožis, joje glūdinčios turtai, epochas pranokstanti didybė ir suvokta, jog liturgija yra gaivinanti Bažnyčios šerdis ir krikščioniškojo gyvenimo centras. Ji paskatino imtis pastangų liturgiją švęsti ‚esmiškiau‘ <...>¹⁰⁹“. Danielius Brzeziński atkreipia dėmesį į tai, kad Ratzingeris iš Guardianio perima koncepciją, pagal kurią liturgijos gyvenimas skleidžiasi trijuose ontologiniuose matmenyse – kosmoso, istorijos, slėpinio dimensijose¹¹⁰.

Kitas teologas, padaręs įtaką būsimojo popiežiaus mąstymui, – tai fundamentinę teologiją Miunchene dėstęs profesorius Gottliebas Söhngenas (1892 – 1971 m.), kuris vėliau vadovavo Ratzingeriui, jam rašant daktaro disertaciją. Tarp įvairių temų, priklausančių plačiam Söhngeno mokslinių interesų laukui, galima išskirti ekumeninius klausimus, jam reikšmingus dėl to, kad jo tėvai priklausė skirtingoms krikščioniškomis konfesijoms¹¹¹. Taip pat jis stengėsi naujai pažvelgti į Tomo Akviniečio raštus, iš ankšto scholastinio konteksto perkeldamas juos į šiais laikais iškylančių klausimų erdvę, interpretuodamas juos atgimusioje biblistinėje-patristinėje perspektyvoje ir siedamas juos su bendruomeniniu krikščioniškojo tikėjimo išgyvenimu liturgijoje bei kasdienybėje¹¹².

Söhngeno paskaitos ir knygos leido Ratzingeriui susipažinti su vokiečių benediktino Odo Caselio (1886 – 1948 m.) misterijų teologija¹¹³, kurioje, žvelgiant į antikinių laikų religines sroves, remiantis Šv. Rašto bei Bažnyčios tėvų tekstais, atkreipiamas dėmesys į krikščioniško kulto apeigų metu dabartimi tampančius istorijoje įvykusius Dievo išganomuosius darbus¹¹⁴. Liturgijoje, kurios centre švyti Jėzaus Paschos slėpinys, tikintieji gyvai susitinka su Dievu ir tampa vienalaikiai su Kristaus, Įsikūnijusio Žodžio, kančia, mirtimi, prisikėlimu ir žengimu pas Tėvą¹¹⁵. Vieną kartą įvykdyti atperkantieji darbai, kurie kulto apeigose čia ir dabar esančiais pasidaro anamnezės būdu, sukuria tikinčiųjų bendruomenę, taigi, liturginė malda nėra atskiro tikinčiojo privatus reikalas, bet bendruomeninis veiksmas¹¹⁶, iš kiekvieno reikalaujantis sąmoningumo, aktyvaus įsitraukimo,

¹⁰⁸ Žr. Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, vertė G. Žukas, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012, p. 6.

¹⁰⁹ *Ibid.*, p. 5.

¹¹⁰ Daniel Brzeziński, „Szczerbnie piękna możliwość“: w poszukiwaniu liturgicznych korzeni Benedykta XVI“, in: *Studia Płockie*, t. 34, Płocki Instytut Wydawniczy, 2006, p. 53, prieiga per internetą: http://mazowsze.hist.pl/21/Studia_Plockie/497/2006/16114/ (2018-05-16).

¹¹¹ Peter Seewald, *op. cit.*, p. 216.

¹¹² *Plg.* Joseph Ratzinger, *Milestones. Memoirs 1927-1977*, *op. cit.*, p. 55; Daniel Brzeziński, *op. cit.*, p. 55.

¹¹³ Peter Seewald, *op. cit.*, p. 216.

¹¹⁴ Daniel Brzeziński, *op. cit.*, p. 55.

¹¹⁵ *Ibid.*, taip pat *plg.* „Vienalaikiškumas“, in: Herbert Vorgrimler, *Naujasis teologijos žodynas*, *op. cit.*, p. 576.

¹¹⁶ „Anamnezė“, in: Herbert Vorgrimler, *op. cit.*, p. 28.

atsivėrimo gyvenimą perkeičiančiai malonei, plaukiančiai iš liturgijoje (ypatingai sakramentuose) švenčiamų Viešpaties išganomųjų darbų¹¹⁷.

Būsimojo popiežiaus dvasinėje kelionėje svarbus buvo ir susidūrimas su Josephu Pascheriu (1893 – 1979 m.), Miuncheno universiteto pastoracinės teologijos profesoriumi, kuriam, be kita ko, buvo pavesta rūpintis studijuojančių klierikų žmogiškuoju bei kunigiškuoju ugdymu¹¹⁸. Ratzingeriui įstrigo į atmintį gyvumu, nešabloniškomis išvalgomis ir asmenišku santykiu pasižymėjusios jo vestos dvasinės konferencijos, taip pat viena iš jo skaitytų paskaitų grupė, skirta Eucharistijai, jos prigimčiai bei struktūrai¹¹⁹. Kardinolas Jozefas, prisimindamas savo bendravardį dėstytoją, rašė: „Pascherio konferencijos ir pagarbi laikysena, su kuria jis mus mokė švęsti liturgiją, remiantis giliausia jos esme, leido man tapti liturginio sąjūdžio sekėju¹²⁰“. Ratzingeris pastebi, kad iki susidūrimo su Pascheriu liturginiame judėjime jis matė daug teigiamų elementų, tačiau taip pat išlaikė ir santūrumą jo atžvilgiu dėl jame vyravusių racionalistinių bei istoricistinių tendencijų ir per menko dėmesio žmogaus jausminei sričiai, ypač tikinčiojo sielai, Bažnyčioje atrandančiai saugius savo namus¹²¹.

Kitų teologų mintis Ratzingeris ne akiai perima, bet dažniausiai performuluoja, papildo, jei reikia, išsako jų atžvilgiu konstruktyvią kritiką, jas pataiso, jungia tarpusavyje ir kaskart pats pateikia originalių, netikėtų pamąstymų. Vincentas Twomey taip apibūdina savo mokslinio darbo vadovo teologinio tyrinėjimo principus:

Savo metodologijoje kaip atspirties tašką jis pasirenka šiais laikais besivystančius reiškinius [šiuolaikinius pokyčius] visuomenėje bei kultūroje. Tada, prieš grįždamas prie Šv. Rašto bei Tradicijos kritinio nagrinėjimo nuorodoms į sprendimus [atrasti], jis išsiklauso į jo kolegų teologų siūlomus sprendimus. Jam nepakanka išanalizuoti dalyką, tačiau, turėdamas smulkiai išanalizuotą problemą, jis tuomet stengiasi pateikti sistemingą atsakymą, žvelgdamas į tą dalyką teologijos kaip visumos kontekste¹²².

Šioje vietoje reikia pridėti tai, jog Ratzingerio svarstymų išeities taške atsiduria ne vien nūdienos pasaulyje vyraujančios mąstymo kryptys, visuomenės veikimo principai, propaguojamas gyvenimo būdas – visa tai su kuo susiduria ir kieno tam tikrą įtaką patiria krikščionybė, bet ir problemos, iškylančios pačioje šių laikų Katalikų Bažnyčioje, įvairiose jos gyvenimo sferose: teologijos moksle, pastoracijoje, santykiuose su kitomis konfesijomis bei religijomis, taip pat kiekvieno tikinčiojo dvasinio augimo kelyje.

¹¹⁷ Plg. Kimberly Anne Willis, "Odo Casel: Reclaiming the Mystery in Liturgy", in: *Primary Sources of Liturgical Theology: A Reader*, Dwight W. Vogel, editor, A Pueblo book published by the Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 2000, p. 28, prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?id=y-GuBdvuTpsC&printsec=frontcover&hl=lt#v=onepage&q&f=false> (2018-05-30).

¹¹⁸ Joseph Ratzinger, *Milestones. Memoirs 1927-1977*, op. cit., p. 49-50.

¹¹⁹ *Ibid.*, p. 56.

¹²⁰ *Ibid.*, p. 57. Citatą vertė magistro darbo autorius.

¹²¹ *Ibid.*, p. 56.

¹²² Atsakymas į 4 klausimą, in: Carl E. Olson, „The Theological Genius of Joseph Ratzinger. An Interview with Fr. D. Vincent Twomey, <...>“, op. cit. Citatą vertė magistro darbo autorius.

Panašius teologinio nagrinėjimo žingsnius galima pastebėti ir dėmesį nukreipus į bažnytinio kulto sritį. Pradžioje Ratzingeris užfiksuoja šiandieninę padėtį – ko tikintieji mokomi apie liturgiją, kaip ji yra dažniausiai švenčiama, koku būdu skatinama sąmoningai įsitraukti į jos šventimą, ką apie ją rašo kiti teologai. Paskui, norėdamas patikrinti, kiek dabarties reiškiniai bei vieni ar kiti teiginiai yra pagrįsti ir atitinka krikščioniškojo kulto esmę, taip pat siekdamas šią esmę išryškinti, atramos taškų jis ieško bibliniuose ir patristiniuose tekstuose bei gyvojoje Bažnyčios Tradicijoje. Į savo teologinių svarstymų lauką, palaikydamas dialogiškumo principą ir kartu tvirtai laikydamasis katalikiško požiūrio, jis nevengia įvesti ir probleminių klausimų bei duomenų, priklausančių filosofijos istorijos (tame tarpe šiuolaikinės filosofijos), meno teorijos, religijų istorijos, sociologijos, taip pat gamtos mokslų sferoms.

1. 3. Progresyvaus ir konservatyvaus Ratzingerio problema

Kai kurie tyrinėtojai, žvelgdami į Ratzingerio teologinės minties raidą, linkę išskirti du laikotarpius ir pabrėžti tai, jog esama dviejų, vienas kitam kone prieštaraujančių Ratzingerių: prieš susirinkimą bei jo metu besireiškiusio jauno, veržlaus, modernaus mąstytojo ir vėlesnio, griežto posusirinkiminio konservatoriaus. Vieni kaip „persilaužimo“ momentą fiksuoja VII dešimtmečio pabaigoje vykusį, marksizmo idėjų įkvėptą studentų maištą, su kuriuo susidūręs, profesorius Jozefas paliko Tiubingeną ir persikėlė dirbti į Rėgensburgą¹²³. Kiti ryžtingą minties posūkį sieja su 1972 metais, kai Ratzingeris drauge su keleta bendraminčių, pasitraukęs iš periodinio leidinio *Concilium* autorių kolektyvo, įkūrė kitą teologinį žurnalą – *Communio*.

Ypatingai niūriomis spalvomis Ratzingerį imta vaizduoti, jam tapus Tikėjimo mokymo kongregacijos prefektu¹²⁴. Jo charakterio ypatybės bei savitas komunikavimo būdas, bet dar labiau kitokie sekuliariosios visuomenės lūkesčiai Bažnyčios atžvilgiu, pasikeitusi kultūros, vertybių ir religijos vieta Vakarų pasaulyje lėmė tai, jog Ratzingerio balsas dažnu atveju likdavo neišgirstas ne vien pasaulietinės žiniasklaidos, visuomenės elito, bet ir progresyviai nusiteikusių katalikų tarpe. Kongregacijos vadovą lydėjo tokios pravardės, kaip didysis inkvizitorius, popiežiaus policininkas, teologų siaubas, daktaras NE, kardinolas tankas, tikėjimo komisaras, popiežiaus sarginis šuo¹²⁵. Situacija iš esmės pasikeitė tik tada, kai jis buvo išrinktas šv. Petro įpėdiniu. Nuo to meto nebebuvo galima nepaisyti to, ką popiežius viešai kalba ir daro, taip pat iškilo natūralus poreikis susipažinti su

¹²³ Bendraudamas su žiniasklaida, profesorius Hansas Kūngas tokių aukštumų pasiekusį savo buvusį bendradarbį, kuris tapo jo priešininku, mėgdavo kaltinti intelektualine stagnacija, karjerizmu, autoritariniais valdymo metodais. Būtent Kūngui priklauso teiginys apie tai, kad, skirtingai nei jis, Ratzingeris, Tiubingeno universitete kilus studentų maištui, nebesugebėjo suvaldyti jaunimo ir paskaitų metu netgi buvo nušvilptas. Žr. Peter Seewald, *op. cit.*, p. 97, 126. Pats Ratzingeris maištą ir po juo slypėjusią ideologiją vertina negatyviai, tačiau neigia, kad jis tuo laikotarpiu buvo sukliudytas vesti paskaitas. Žr. Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *Žemės druska. Krikščionybė ir Katalikų Bažnyčia XXI amžiuje. Pokalbis su Peteriu Seewaldu*, vertė G. Sodeikienė, Vilnius: Alma littera, 2007, p. 81.

¹²⁴ Šias pareigas jis ėjo 1981-2005 metais.

¹²⁵ Žr. Peter Seewald, *op. cit.*, p. 165, 247; Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, *op. cit.*, p. 163; Atsakymas į 5 klausimą, in: Carl E. Olson, *op. cit.*

ankstesniais jo tekstais, pasisakymais bei veikla, o ir pats išrinktasis, po nelengvos jam tarnystės kongregacijoje prisiėmęs dar didesnę atsakomybę už visą Bažnyčią, visų nuostabai, pasidarė gyvesnis, ėmė megzti šiltą santykį su tikinčiųjų miniomis, traukti nemažos dalies intelektualų dėmesį.

Svarbu pabrėžti, kad šiame magistro darbe vadinamoji „dviejų Ratzingerių“ problema nebus atskirai nagrinėjama, kadangi, kaip jau minėta, šio dvasininko ir teologo raštų bei pasisakymų, liečiančių išskirtinai bažnytinio kulto sritį, ypač pagausėja jau po liturginės reformos, įgyvendintos pagal Vatikano II Susirinkimo nurodymus, taigi didžiąją tų tekstų dalį tektų priskirti vėlesniam, tariamai konservatyviajam Ratzingerio mąstymo etapui.

Nesileidžiant į detalesnę šios problemos tyrinėjimą, galima įsiklausyti į Johno Wilkinso, liberalios pakraipos katalikiško amerikiečių žurnalo *Commonweal* bendradarbio, pastebėjimus. Remdamasis septintajame praeito amžiaus dešimtmetyje išleista Ratzingerio knyga *Vatikano II Susirinkimo teologiniai akcentai*, kurioje išreiškiamas požiūris į susirinkimo eigą, jo metu vykusius debatus bei puoselėtus lūkesčius, Wilkinsas stengiasi įrodyti, kad susirinkime teologijos konsultanto teisėmis dalyvusio profesoriaus Jozefo idėjos ganėtinai skiriasi arba, dažnu atveju, net ir prieštarauja tam, ką tas pats teologas skelbė vėliau, ypač iškilęs bažnytinėje hierarchijos struktūroje ir užėmęs reikšmingus postus Romos kurijos aparate¹²⁶.

Minėtoje knygoje šalia kitų temų Ratzingeris skiria dėmesio ir liturgijai, kurios reformavimo siekį, išreikštą susirinkimo tėvų, pats entuziastingai palaiko. Anot jo, Vakaruose tam tikrą prasidėjusį nuosmukį krikščioniškojo kulto esmės suvokime galima pastebėti jau vėlyvaisiais Viduramžiais, o vėliau tokia padėtis taip pat mažai tepasikeitė¹²⁷. Jaunasis susirinkimo teologas teigia, kad į protestantizmo keliamas grėsmes ne visais atvejais adekvačiai reagavęs Tridento Susirinkimas sukonzentravo visą, su liturgija susijusią valdžią, patikėdamas ją biurokratizmu pasižyminčiai Apeigų kongregacijai, kuri bažnytinį kultą vertino išskirtinai vien iš rubrikų, griežtai nustatytų taisyklių pozicijos¹²⁸. Liturgijoje įsivyravo normos, primenančios aukštuomenės dvaro taisyklės, kurioms būdingas preciziškumas, ištikimas senųjų formų perėmimas ir išlaikymas¹²⁹. Iškilmingose barokinėse Mišiose, kurios iš šalies atrodė kaip didinga muzikinė drama, tikintieji, užuot sąmoningai dalyvavę pamaldose, jų metu būdavo įnikę į įvairias mėgstamas liaudiškojo pamaldumo praktikas¹³⁰.

Praeito amžiaus septintojo dešimtmečio Ratzingeris pasisako taip pat ir už bažnytinės valdžios decentralizaciją, vietinėms Bažnyčioms (atskiriems vyskupams ir vyskupų

¹²⁶ Žr. John Wilkins, „Ratzinger at Vatican II. A Pope Who Can & Cannot Change“, in: *Commonweal*, May 31, 2010, prieiga per internetą: <https://www.commonwealmagazine.org/ratzinger-vatican-ii> (2018-12-14).

¹²⁷ John Wilkins, *op. cit.*

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ *Ibid.*

konferencijoms) perleidžiant tam tikras galias, kurios dabar sutelktos popiežiaus bei jo vardu veikiančios Romos kurijos rankose¹³¹. Viena iš tų galių liečia liturgijos tvarkymą, jos pritaikymą prie vietinės bendruomenės poreikių, savitų jos kultūrinių ypatumų. Susirinkimo konsultantas atkreipia dėmesį ir į liturgijos metu nustatytas skaityti Šv. Rašto perikopes, kurių ilgą laiką nekitusių rinkinį reikia peržvelgti ir praturtinti naujomis ištraukomis¹³². Galiausiai, jis kviečia sugrįžti prie liturgijos ištakų, vėl atrasti tikrąją jos paskirtį, taip pat išreiškia norą, kad atsirastų ir būtų plėtojama nauja dieviškojo kulto teologija¹³³.

Po Vatikano II Susirinkimo, prasidėjus radikaliems pokyčiams Bažnyčios gyvenime, šio dvasininko bei teologo nuomonė daugeliu klausimų, atrodytų, gerokai pasikeičia. Tapęs kardinolu, o vėliau popiežiumi, jis dažnai aptarinės po liturginės reformos atsiradusias problemas, bandys paneigti klaidingus susirinkimo nutarimų ir pačios reformos interpretavimo kelius. Jaunasis teologijos konsultantas susirinkimo metu pritarė bažnytinės valdžios decentralizacijai, tačiau būtent Jono Pauliaus II ir Benedikto XVI valdymo laikais įvairių klausimų sprendimo galia, regis, vėl ima telktis popiežiaus ir jo vardu veikiančios Romos kurijos pusėje¹³⁴. Ši tendencija reiškesi ir bažnytinio kulto sferoje (griežtas tekstų vertimo būdo nustatymas¹³⁵, galutinis vertimų aprobavimas, ikireforminių apeigų naudojimo reguliavimas, perspėjimai dėl liturgijoje pasitaikančių piktnaudžiavimų).

Vėlesnis Ratzingeris kitaip vertins vietinių Bažnyčių reikšmę, Romos vyskupo vaidmenį, Tridento susirinkimo bei po jo vykusių reformų svarbą. Kaip kongregacijos prefektas jis, diskutuodamas su Walteriu Kasperu, pabrėš Visuotinės Bažnyčios ontologinę bei chronologinę pirmenybę prieš vietines Bažnyčias¹³⁶. Matíasui Augé skirtame atsakomajame laiške, kuriame liečiamas ikireforminių bei reformuotų apeigų klausimas, kardinolas Jozefas rašys, kad „<...> potridentine reforma <...> nebuvo norima panaikinti kitų lotyniškujų ortodoksiškų liturgijų (egzistavusių daugiau nei 200 metų); taip pat nebuvo norima primesti liturginio uniformiškumo¹³⁷“. Taigi, Johno Wilkinso, Hanso Kūngo ir dalies kitų tyrinėtojų akyse Ratzingeris matomas kaip tas, kuris neretai prieštarauja savo paties jaunystėje išsakytiems teiginiams ir kaip tas, kuris, esą, pats išdavė Vatikano II Susirinkimo dvasią, kuria kadaise taip buvo užsidegęs.

¹³¹ Anot profesoriaus Ratzingerio, susirinkimo nutarimuose galima išvelgti įtampą tarp Romos vyskupo valdžios ir vyskupų kolegijos valdžios, tačiau Bažnyčios gyvenimui naudingiausia būtų tarp vienos ir kitos išlaikyti sveiką pusiausvyrą. Vyskupų kolegija veikia vienybėje su šv. Petro įpėdiniu, tačiau popiežius turi būti ne absoliutus karalius, o koordinatorius, vienybės saugotojas. *Ibid.*

¹³² *Ibid.*

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ Žr. John Wilkins, „Lost in Translation. The Bishops, the Vatican & the English Liturgy“, in: *Commonweal*, November 28, 2005, prieiga per internetą: <https://www.commonwealmagazine.org/lost-translation-1> (2019-01-19).

¹³⁶ John Wilkins, „Ratzinger at Vatican II. A Pope Who Can & Cannot Change“, *op. cit.*; Joseph Ratzinger, „Konstitucijos ‚Lumen Gentium‘ ekleziologija“, 2000 m. vasario 27 d., in: *Bažnyčios žinios*, nr. 20 (236), Kaunas: Lietuvos Katalikų Bažnyčios informacijos centras, 2005 m. spalio 28 d. p. 17.

¹³⁷ „A 1999 Letter by Cardinal Ratzinger on the Reform of the Liturgy“, September 29, 2010, in: *Rorate Caeli*, prieiga per internetą: <https://rorate-caeli.blogspot.com/2010/09/1999-letter-by-cardinal-ratzinger-on.html> (2019-01-22).

Vis dėlto, tam, kad galima būtų patvirtinti arba paneigti radikalų posūkį Ratzingerio teologinės minties raidoje, jo kalbose bei veiksmuose, būtina atsižvelgti į keletą aspektų. Visų pirma, ko gero, niekas neturėtų stebėtis tuo, kad kiekvienas žmogus bręsta, ieško gyvenimo prasmės, be paliovos mokosi ir moko kitus, klysta ir taisosi. Jo požiūris į įvairius reiškinius bei jo nuomonė tam tikrais klausimais gali ne vieną kartą pasikeisti. Juo labiau tikinčiojo gyvenimo kelyje, jo kasdienybėje ir prisiimtose konkrečiose tarnystėse dvasinis augimas, nuolatinio atsivertimo pastangos, bendradarbiavimas su Dievo malone, tikėjimo gilinimas, savo veikimo intencijų gryninimas yra būtini, savaime suprantami ir kartu nelengvai įgyvendinami dalykai.

Kita vertus, daryti išvadas apie žmogaus įsitikinimų, interesų lauko pasikeitimus galima tik tada, kai smulkiai išnagrinėjami visi prieinami to asmens įvairiu laiku parašyti tekstai bei pasakytos kalbos, peržvelgiama visa jo vykdyta veikla, nepamirštama atsižvelgti į jį supusias įvairias besikeičiančias aplinkybes, o atskiri jo pasisakymai interpretuojami šios, iš įvairialypių dalių sudarytos, visumos kontekste. Be to, tyrinėtojas, apsiėmęs svarstyti šitokio pobūdžio klausimą, privalo laikinai atsisakyti savo išankstinių nusistatymų, į šalį atidėti asmeninį prierašumą arba nepalankumą nagrinėjamo asmens, jo minčių bei darbų atžvilgiu, nors visiškai iki galo išlikti tokioje neutralioje pozicijoje dažnu atveju yra beveik neįmanoma.

Pats popiežius emeritas, nesipriešina, kai jį, susirinkimo laikų teologą, tapatina su pažangiosios stovyklos atstovais, tačiau čia pat patikslina:

Pažangus anuomet dar nereiškę atsisakęs tikėjimo, bet geriau jį suprantantis ir teisingiau išgyvenantis – atsiremiant į ištakas. <...> Panašiai galvojo ir įžymūs pažangieji teologai, kaip antai Lubacas, Danielou *et cetera*. Beje, takoskyra išryškėjo jau antraisiais Susirinkimo metais, bet galutinai atsivėrė bėgant laikui¹³⁸.

„Vėlesnysis“ Ratzingeris pripažįsta, jog jis, kaip ir bet kuris kitas žmogus, gyvenimo kelyje keitėsi, įvairūs jo amžiaus periodai pasižymėjo skirtingais rūpesčiais, planais bei lūkesčiais. Asmeniškai išgyvenimai, besikeičianti situacija Bažnyčioje ir pasaulyje neabejotinai darė įtaką jo mąstymui ir veiklai, vertė vienaip ar kitaip į visą tai reaguoti. Skirtingu metu jo mąstymo lauke galėdavo labiau iškilti tai vienos, tai kitos temų grupės, išsiskirti vieni arba kiti akcentai, o aptariant tuos pačius klausimus, kažkiek pasikeisti ir kalbėjimo retorinis bei stilistinis atspalviai. Vis dėlto, kaip Ratzingeris pabrėžia, esminiai jo įsitikinimai bei siekiai visuomet išliko tie patys – tai, visų pirma, „<...> tik[ėjimas] į Dievą Kristuje, kuris yra Bažnyčioje, ir band[ymas] gyventi atsigręž[us] į tai¹³⁹“, taip pat troškimas sau ir kitiems „atidengti tikrąją tikėjimo šerdį ir suteikti jai jėgos bei veržlumo¹⁴⁰“, o juk toks užmojis buvo viena iš pagrindinių Vatikano II Susirinkimo intencijų.

¹³⁸ Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, op. cit., p. 126.

¹³⁹ Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *Žemės druska. Krikščionybė ir Katalikų Bažnyčia XXI amžiuje. Pokalbis su Peteriu Seewaldu*, op. cit., p. 124.

¹⁴⁰ *Ibid.*, p. 84.

Bet kuriuo atveju, šiame magistro darbe bus laikomasi nuomonės, kad, laikui bėgant, Ratzingeris išliko daugiau ar mažiau nuoseklus savo teologinio mąstymo sferoje¹⁴¹, kuri yra persmelkta augustinės dvasios, savo nuostatomis tolima tiek nuo (neo)scholasticizmo, tiek nuo liberalizmo, tvirtai atsiremusi į atgimusių biblistinę-patristinę praeigą¹⁴² ir atvira dialogui su šių laikų tikinčiaisiais ir netikinčiaisiais, naujomis teologinėmis srovėmis, kitomis konfesijomis bei religijomis, taip pat su nūdienos filosofijos kryptimis, gamtos ir technikos mokslais.

Galima teigti, jog nuoseklumu Ratzingeris pasižymi ir savo ganytojiškoje veikloje. Šioje vietoje būtina nepamiršti to, kad savo gyvenimo kelyje jam teko aktyviai reikštis tiek Magisteriumo, tiek teologijos srityse, kurias skiriančią ribą jis aiškiai sugebėdavo užčiuopti¹⁴³. Kita vertus, negalima atmesti ir tam tikros šių dviejų sferų viena kitai daromos abipusės įtakos, kuri matoma Ratzingerio tekstuose bei veikloje. Palapsniui išskildamas bažnytinės hierarchijos struktūroje, ilgus metus dirbdamas Romoje, jis nebegalėjo užsiimti teologiniais tyrinėjimais tokiu mastu, koku buvo įpratęs tai daryti anksčiau, tačiau, būtent tokiam ganytojui-teologui, kuriam būdingas savitas mokymo stilius bei veikimas, išsiskiriantis mąstymas, tvirtas noras šiuolaikiniam žmogui iš naujo atskleisti krikščioniškojo tikėjimo patirtį Bažnyčioje, buvo skirta vykdyti Tikėjimo mokymo kongregacijos prefekto pareigas, o vėliau užimti šv. Petro Sostą.

¹⁴¹ Ratzingerio teologinės minties tęstinumą pripažįsta Pablo Blanco Sarto ir Mattijsas Ploegeris, kurių straipsniuose galima atrasti nuorodas į kitus šią problemą svarstančius autorius. Žr. Pablo Blanco Sarto, „La teología de Joseph Ratzinger. Temas centrales“, in: *Revista Catalana de Teologia*, 36/1, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2011, p. 258; taip pat žr. „3.3 Joseph Ratzinger“, in: Mattijs Ploeger, *Celebrating Church: Ecumenical Contributions to a Liturgical Ecclesiology*, Instituut voor Liturgiewetenschap, Rijksuniversiteit Groningen & Liturgisch Instituut, Universiteit van Tilburg, 2008, p. 100-101, 103-104, in: *Utrecht University Repository*, prieiga per internetą: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/27677> (2019-01-22).

¹⁴² „3.3 Joseph Ratzinger“, in: Mattijs Ploeger, *op. cit.*, p. 103-104.

¹⁴³ Apie neigiamus ir teigiamus momentus, išskylančius susidūrus Magisteriumui bei teologijai, kai tas pats asmuo yra ir ganytojas, ir teologas, jau minėta šio magistro darbo pradžioje, skyriuje „Išankstinės pastabos: Magisteriumo ir teologijos santykis“.

2. SUSIRINKIMAS IR LITURGIJOS ATNAUJINIMAS

Nemaža dalis Romos rito dvasininkų ir pasauliečių, tame tarpe teologijos mokslo atstovų, vertindami šiuolaikinio liturginio gyvenimo padėtį bei bažnytinio kulto sferoje po reformos atsiradusias ir vis atsirandančias naujoves (tiek kilusias iš oficialiai patvirtintų taisyklių, tiek besireiškiančias kaip subjektyvaus, kūrybiško ir spontaniško apeigų pritaikymo padariniai), visa tai laiko Vatikano II Susirinkimo norėto atsinaujinimo vaisiumi. Dažnu atveju nesusimąstoma apie patį liturginio atsinaujinimo procesą ir jo stadijas – etapus nuo susirinkimo liturginės konstitucijos iki apeigų reformos ir nuo reformos iki jos įgyvendinimo konkrečiose vietinėse bendruomenėse bei jose vyraujančios dabartinės bažnytinio kulto padėties. Vengiama atidžiau apsvarstyti, ar viskas iš to, kaip daugelyje vietų liturgija švenčiama paskutinius penkiasdešimt metų, atitinka reformos siekius bei atnaujintų apeigų taisykles, o kartu ir susirinkimo tėvų nurodymus. Retai keliamas klausimas, kokių mastu pati reforma atsiliepė į susirinkimo tekstuose išreikštus paliepimus. Josepho Ratzingerio, ganytojo ir teologo, pastebėjimai apie kiekvieną iš minėtųjų etapų, verti dėmesio vien jau dėl to, kad jis pats kaip teologijos konsultantas buvo įtrauktas į susirinkimo darbus, taip pat matė visą reformų įgyvendinimo eigą.

2. 1. Susirinkimo nutarimų interpretacijos klausimas

Vatikano II Susirinkimas (1962 – 1965 m.) – ypatingas įvykis Katalikų Bažnyčios gyvenime, davęs impulsą naujai išgyventi krikščioniškojo tikėjimo žinią. Jo nutarimuose pateiktos atsinaujinimo gairės liečia tiek vidinį Bažnyčios gyvenimą (struktūrų reformos, liturginių apeigų peržiūrėjimas, dvasininkų ir pašvęstojo gyvenimo narių ugdymas ir veikimas, pasauliečių religinis švietimas bei jų įtraukimas į įvairias veiklas), tiek Bažnyčios santykius su kitomis konfesijomis ir religijomis, taip pat ir jos dialogą su šiuolaikiniu pasauliu (mokslu, kultūra, politika, žiniasklaida). Iki šiol netyla ginčai dėl šio susirinkimo statuso, įpareigojamojo pobūdžio laipsnio ir atsakomybės už čia pat po jo, ypač Vakaruose, Katalikų Bažnyčią ištikusias negandas – žymų tikinčiųjų apskritai ir savo tikėjimą praktikuojančiųjų sumažėjimą, pašaukimų į kunigystę bei vienuolystę krizę, nesibaigiančius eksperimentavimus liturgijos srityje, liberalios teologijos įsigalėjimą.

Šis visuotinis susirinkimas nepaskelbė naujų dogmų, nepateikė naujų mokymų tikėjimo ar moralės srityse, nesiekė pasmerkti kokių nors įsigalėjusių erezijų. Jo nutarimuose nėra kitiems susirinkimams būdingų grasinimų anatemomis (ekskomunikomis) už vienų ar kitų doktrininių teiginių atmetimą. Kyla pagunda šios santarybos išleistiems dokumentams priskirti vien tiktai pastoracinį pobūdį, o juose randamus doktrininius teiginius vertinti su atsargumu, aiškinantis, kuriuos teiginius, kaip neprieštaraujančius oficialiam ikisusirinkimui Bažnyčios Magisteriumui, tikintysis turi priimti, o kuriuos – laikyti vien tik diskusijai atviromis teologinėmis nuomonėmis.

Vis dėlto, kaip rašo José Ramón Villar Saldañas, „<...> lyginant su ankstesniais susirinkimais, Vatikano II Susirinkimas išsiskiria tuo, kad yra atsisakoma tradicinio skirtumo tarp dogmatinių ir disciplininių tekstų, implikuojami tam tikri specifiniai hermeneutiniai kriterijai, liečiantys santykį tarp dvasios ir teksto, įvykio ir sprendimų¹⁴⁴“. Nuoseklu manyti, jog įvairūs šio susirinkimo patvirtinti teiginiai skiriasi tarpusavyje savo vertės ir reikšmingumo lygmenimis, o tai reiškia, kad ir tiems teiginiams pritarti tikintieji įpareigojami skirtingu laipsniu¹⁴⁵.

Josephas Ratzingeris, tiek iki savo išrinkimo popiežiumi dienos, tiek ir po jos oficialiuose pareiškimuose bei asmeniniuose pasisakymuose nuolat gindavo Vatikano II Susirinkimo autoritetą, pabrėždavo tai, kad šios santarybos mokymas yra norminio pobūdžio ir išreiškia autentišką Bažnyčios Magisteriumą, šiuo atveju, įgyvendintą į visuotinį susirinkimą susibūrusių vyskupų, veikiančių vienybėje su šv. Petro įpėdiniu. Dar būdamas Tikėjimo mokymo kongregacijos perefktu, Peteriui Seewaldui jis įvardino dvi priežastis, kodėl po šio susirinkimo Bažnyčioje, nors ir atsirado nemažai patraukiančių ir veiksmingų krikščioniškojo gyvenimo atsinaujinimo pavyzdžių, bendra padėtis labiau priminė sumaištį, kurią kėlė vis labiau didėjantis netikėjimas, drungnumas, supasaulėjimas ir net dažni atsimetimai nuo savosios religijos:

Pirmiausia mes per daug tikėjomės, <...>. Didžiosios istorijos srovės tekėjo savo vaga. Mes jas iš dalies tiesiog neteisingai įvertinome. <...> Antra, vis dėlto gerokai skyrėsi tai, ko siekė Susirinkimo tėvai, ir tai, kas buvo pateikta viešumenei, o paskui susiklostė kaip viešoji nuomonė. Tėvai norėjo sušiandieninti tikėjimą, kaip tik šitaip pateikti jį visa jėga. Vietoj to vis labiau ėmė viršų įspūdis, kad visa reforma <...> mes tik palengviname sau gyvenimą¹⁴⁶.

Tapęs popiežiumi emeritu, Ratzingeris nuomonės šiuo klausimu nė kiek nepakeičia. Jo manymu, paskutinio visuotinio vyskupų susitikimo sušaukimo negalima laikyti klaidingu sprendimu, nes buvo iš tiesų atėjęs tinkamas metas atsinaujinimui, kurio tikėjosi ir įgyvendinimo iniciatyvą rodė didelė dalis pasaulio vietinių Bažnyčių, o ne tik tai Apaštalų Sostas¹⁴⁷. Susirinkimo dalyvių, tame tarpe ir savo paties, veiklą ir sprendimus popiežius emeritas apskritai vertina teigiamai, tačiau kaip trūkumą pripažįsta tai, jog dalyvių tarpe vyravo pernelyg teologiškas

¹⁴⁴ José Ramón Villar Saldaña, „Claves teológicas fundamentales para la recepción del magisterio del Concilio Vaticano II“, in: *Revista española de Teología*, Madrid: Universidad San Dámaso, vol. 72, núm. 3, 2012, p. 429. Citatą vertė magistro darbo autorius.

¹⁴⁵ *Ibid.*, p. 439. Taip pat apie mokomųjų tiesų hierarchiškumą ir tris jų kategorijas žr. Congregation for the Doctrine of the Faith, „Doctrinal Commentary on the Concluding Formula of the *Professio fidei*“, Rome, June 29, 1998, § 5-11, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą:

https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_1998_professio-fidei_en.html (2023-05-23). Villar Saldañas Vatikano II Susirinkimo nutarimus suskirsto ne vien į šias tris tiesų kategorijas, bet ir pridėda prie jų dar vieną grupę – tai „<...> nuo aplinkybių priklausančios formuluotės [„kurios“] <...> pačios yra kintančios tokiu mastu, kokių juose apsvarstomos besikeičiančios situacijos“, in: José Ramón Villar Saldaña, *op. cit.*, p. 440.

¹⁴⁶ Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *Žemės druska. Krikščionybė ir Katalikų Bažnyčia XXI amžiuje. Pokalbis su Peteriu Seewaldu*, *op. cit.*, p. 79.

¹⁴⁷ Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, *op. cit.*, p. 137.

mąstymas ir todėl nebuvo tinkamai svarstoma apie galimas „politines pasekmes bei faktinius padarinius“¹⁴⁸.

Susirinkimo nutarimų interpretacijos bei įgyvendinimo problemas, su kuriomis vis dar susiduriama, popiežius Benediktas XVI ypatingu būdu iškelia jau pirmaisiais savo pontifikato metais. Garsiajame kalėdiniame kreipimesi į Romos kurijos darbuotojus (2005 m. gruodžio 22 d.)¹⁴⁹ šalia pagrindinių praėjusių metų įvykių jis pamini ir Vatikano II Susirinkimo keturiasdešimtąsias uždarymo metines, klausdamas, kodėl šio susirinkimo nutarimų suvokimas bei pritaikymas dažnu atveju susidūrė su įvairiais sunkumais. Anot popiežiaus, įgyvendinant nutarimus susidūrė du vienas kitam priešingi susirinkimo aiškinimo būdai:

Iš vienos pusės, yra interpretacija, kurią pavadinau „netęstinumo ir trūkio hermeneutika“. Ji neretai pelnydavo žiniasklaidos, taip pat ir vienos iš moderniosios teologijos kryptių simpatijas. Iš kitos pusės, yra „reformos hermeneutika“, vienintelio subjekto – Bažnyčios, kurią Viešpats mums yra padovanojęs, atsinaujinimo tęstinume [hermeneutika]. Ji [Bažnyčia] yra subjektas, kuris auga laike ir vystosi, tačiau visada išlieka tas pats, vienintelis keliaujančios Dievo tautos subjektas¹⁵⁰.

Gabrielis Richis Albertis atkreipia dėmesį į tai, kad Benediktas XVI šioje savo kalboje *netęstinumo ir trūkio hermeneutikai* priešingą interpretacinę prieigą pavadina ne tiesiog *tęstinumo hermeneutika*, tačiau *reformos (arba subjekto – Bažnyčios atsinaujinimo tęstinume) hermeneutika*¹⁵¹. Tokiu būdu popiežius nurodo pagrindinį nenutrūkstamumo bei atsinaujinimo veikėją – Bažnyčią¹⁵² ir išryškina ištikima savo prigimčiai išliekančios Bažnyčios nuolatinį poreikį atsinaujinti. Be to, toks patikslinimas į aptariamą klausimą leidžia žvelgti daug plačiau, neapsiribojant, pavyzdžiui, vien doktrininio tęstinumo problematika¹⁵³.

Reformos, o ne trūkio hermeneutiką išskeldamas kaip norminį Vatikano II Susirinkimo nutarimų aiškinimo būdą, Benediktas XVI šios prieigos nelaiko savo išradimu, tačiau klausytojų dėmesį nukreipia į susirinkimo atidarymo ir uždarymo progoms skirtas popiežių kalbas, iš kurių pirmąją pasakė Jonas XXIII, o antrąją – Paulius VI¹⁵⁴. Būtent jose aptariami susirinkimo tikslai,

¹⁴⁸ *Ibid.*, p. 136.

¹⁴⁹ “Address of His Holiness Benedict XVI to the Roman Curia Offering Them His Christmas Greetings”, Rome, 22 December 2005, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2005/december/documents/hf_ben_xvi_spe_20051222_roman-curia.html (2019-05-10).

¹⁵⁰ *Ibid.* Citatą vertė magistro darbo autorius.

¹⁵¹ Gabriel Richi Alberti, “A propósito de la «hermenéutica de la continuidad». Nota sobre la propuesta de B. Gherardini”, in: *Scripta Theologica*, vol. 42, Universidad de Navarra, 2010, p. 62. Richis Albertis šiame straipsnyje kritiškai apžvelgia 2009 metais išleistą Brunero Gherardini knyga apie II Vatikano Susirinkimą. Gherardiniui prikišama, kad jis klaidingai supratęs Benedikto XVI pristatytos „reformos hermeneutikos“ esmę ir netiksliai perteikęs pačios popiežiaus pasiūlytos prieigos pavadinimą, įvardijęs ją tiesiog „tęstinumo hermeneutika“, taip pat nepagrįstai susikoncentravęs daugiausiai ties doktrininio tęstinumo klausimais, bandydamas parodyti „trūkio“ elementus susirinkimo mokyme, kurį jis kruopščiai lygina su ikisusirinkiminiu Bažnyčios Magisteriumu. Gherardinis siūlo, pasitelkus popiežiškąjį Magisteriumą ir/arba teologų komandą, po rimto nagrinėjimo, tvirtai besilaikant dogmatinio pagrindo, oficialiai parodyti susirinkimo mokymo tęstinumą su iki tol buvusiu Bažnyčios Magisteriumu arba sąžiningai pripažinti, kad „trūkis“ iš tiesų egzistuoja. *Žr. ibid.*, p. 63, 70.

¹⁵² *Ibid.*, p. 71.

¹⁵³ *Žr. ibid.*, p. 62, 68; taip pat José Ramón Villar Saldaña, *op. cit.*, p. 435.

¹⁵⁴ *Žr.* “Address of His Holiness Benedict XVI to the Roman Curia Offering Them His Christmas Greetings”, *op. cit.*

uždaviniai, rezultatai, reikšmė Bažnyčios gyvenimui ir pateikiamos gairės nutarimams įgyvendinti. Vis dėlto, popiežius Benediktas išsiskiria tuo, kad ne tik iš naujo patvirtino vieną iš dviejų susirinkimo nutarimų interpretacijos krypčių ir ne tik konstatavo, jog tos tinkamos krypties, kuria buvo einama ramiai ir be išsišokimų, pasirinkimas jau dabar leidžia džiaugtis reikšmingais pasiekimais¹⁵⁵, bet ir davė aiškius pavadinimus šioms dviem prieigoms ir, kaip ganytojas bei teologas, plačiau ir nuosekliau apibrėžė kievienos iš jų turinį.

Dar ilgai iki savo kaip Romos vyskupo tarnystės pradžios, taip pat tapęs popiežiumi, Josephas Ratzingeris, kalbėdamas apie Vatikano II Susirinkimą ir po jo sekusius pasikeitimus, ne kartą stengėsi išryškinti, kas apskritai būdinga reformai, žvelgiant į ją bažnytinio gyvenimo kontekste. Posusirinkiminiu laikotarpiu vis garsesni tapo ir vyrauti ėmė balsai tų, kurie reformą siejo vien tik su bažnytinių institucijų ir tarnysčių pertvarkymu, dvasininkų ir pasauliečių galių perpaskirstymu bei sekuliariosios demokratijos principų įgyvendinimu įvairiose bažnytinio gyvenimo sferose¹⁵⁶. Į Bažnyčią nejučiomis imta žvelgti, kaip į savotišką tikinčiųjų nuosavybę, kurią, paklūstant žmogiškiesiems norams, reikia nuolat perkurti ir kurioje pasikeitimai turi būti įgyvendinami, atsiliepiant į sociologiškai užčiuoptas šiuolaikinės visuomenės gyvenimo tendencijas¹⁵⁷. Būtent tokią dalykų padėtį ir po ja besislepiančią tikėjimo krizę viename iš savo aštuntojo dešimtmečio pradžioje parašytų tekstų konstatuoja kunigas ir teologijos profesorius Ratzingeris¹⁵⁸. Savaiame suprantama, jis neketina neigti tam tikro išoriškai matomo persitvarkymo reikalingumo, tačiau nori pabrėžti, kad tokie išoriniai pokyčiai turi kilti iš atskirų tikinčiųjų bei visos Bažnyčios ištikimybės Dievui ir troškimo atnaujinti savo gyvenimą jo akivaizdoje, o patys įgyvendinti pasikeitimai turi padėti naujos epochos sąlygomis sąmoningai bei veikliai išgyventi krikščioniškąjį tikėjimą ir ištikimai skelbti Evangelijos žinią kitiems:

Juk reforma pagal pirmąją reikšmę yra dvasinis procesas, giminingas apsigrėžimui, atsivertimui, taigi šia prasme jis priklauso krikščioniškumo centrui: tik atsivertus tampama krikščioniu, ir žmogus visą gyvenimą, ir Bažnyčia visą istoriją. <...> Tačiau kai reform[a] <...> nebesiejama su atsivertimo sunkumais ir manoma, kad išganymas ateis, keičiant kitus, kuriant vis naujas formas ir naujai prisiderinant prie laiko, – tokiu atveju, reforma gal dar duos šiosios tokios naudos, bet apskritai ji bus savęs pačios karikatūra¹⁵⁹.

Verta atkreipti dėmesį į tai, kad lotyniškas veiksmažodis *reformare*¹⁶⁰ gali reikšti tokius veiksmus kaip perdarymą, perdirbimą, pertvarkymą, pakeitimą, atstatymą bei atkūrimą¹⁶¹. Kuris

¹⁵⁵ Žr. *ibid.*

¹⁵⁶ Joseph Ratzinger, „Kodėl aš dar Bažnyčioje?“, in: Joseph Ratzinger, Hans Urs von Balthasar, Karl Rahner, *Kodėl šiandien dar esu krikščionis?*, vertė G. Sodeikienė ir N. Šepetytys, Vilnius: Aidai, 2008, p. 19-20, 24.

¹⁵⁷ *Ibid.*, p. 18-19, 24.

¹⁵⁸ Žr. *ibid.*, p. 20.

¹⁵⁹ *Ibid.*, p. 19.

¹⁶⁰ Priešdėlis *re-* lotynų kalboje gali žymėti „atgalinį veiksmą“, „veiksmo atnaujinimą ar pasikartojimą“ bei „pasipriešinimą ar priešingą veiksmą“, o veiksmažodžio *formare* reikšmės gali būti tokios: „formuoti, suteikti pavidalą“, „gaminti, daryti, dirbti“, o perkeltine prasme – dar ir „(su)tvarkyti“, „auklėti, pratinti“. Cituota iš: Kazimieras Kuzavinis (2007 m.), „re-“, „formo“ in: *Thesaurus Latino-Lituanicus. Jungtinis lietuvių-lotynų kalbų žodynas nuo XVII iki XXI amžiaus*, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, Skaitmeninės filologijos centras, 2008-

nors daiktas perdaromas, kuri nors sistema ar institucija pertvarkoma tam, kad būtų naudinga ir nauju būdu veiksmingai funkcionuotų toliau. Norint įgyvendinti šitokį pakeitimo veiksmą, būtina suderinti tai, kas sena su tuo, kas nauja, apmąstyti santykį su dalyko, kurio formą norima keisti, esme, atsižvelgti į dabarties poreikius ir planuoti, kaip šitoks pakeitimas pasitarnaus tikrovėje¹⁶². Reikia pabrėžti ir tai, jog žodis *reformare* gali būti taikomas ne vien negyviems daiktams ar kokiems nors abstrakčiai suvokamiems dariniams, tačiau ir žmogui. Šiuo atveju išreiškiamas pertvarkymo, patobulinimo, pataisymo, perauklėjimo veiksmas, kuris vienaip ar kitaip paliečia žmogaus vidinį pasaulį, jo charakterį, elgesį ir gyvenimo būdą¹⁶³.

Minėtoje Romos kurijai skirtoje kalėdinėje kalboje Benediktas XVI taip pat stengiasi išryškinti tai, kad reformos veiksmas neišvengiamai savyje talpina tam tikrą sąveiką tarp to, kas sena, to, kas nauja ir to, kas pirmapradiška: „Būtent šis tęstinumo ir netęstinumo, [besireiškiančių] skirtinguose lygmenyse, derinys sudaro pačią tikrosios reformos prigimtį¹⁶⁴“. Šią mintį čia pat iliustruodamas, popiežius nesiima pavyzdžiais aiškinti kokių nors struktūrų, tarnybų ar kulto pertvarkymo mechanizmų, tačiau dėmesį nukreipia, visų pirma, į Bažnyčios mokymą, dar tiksliau, į tokius mokymo teiginius, kurie nepasižymi galutiniu, neginčijamu bei nekintamu pobūdžiu ir nepriklauso esminėms doktrininėms tiesoms (o būtent tokių teiginių, dėl kurių teisingo supratimo iki šiol netyla ginčai, gausu Vatikano II Susirinkimo nutarimuose):

<...> turėjome išmokti suprasti dar konkretesniu būdu nei [tai buvo daroma] anksčiau, kad Bažnyčios sprendimai, liečiantys kontingentiškus dalykus – pavyzdžiui, tam tikras liberalizmo praktines formas arba liberalią Biblijos interpretaciją – neišvengiamai turėjo būti patys kontingentiški būtent dėl to, kad jie nurodė į specifinę tikrovę, kuri pati savyje yra kintanti. <...> tokio pobūdžio sprendimuose vien tik pamatiniai principai išreiškia pastovųjį aspektą, kadangi jie išlieka kaip giluminis pagrindas ir motyvuoja sprendimus iš vidaus. Kita vertus, tokiu pastovumu nepasižymi konkrečios formos, priklausančios nuo istorinės situacijos ir todėl galinčios patirti pasikeitimus¹⁶⁵.

Žvelgiant plačiau ir neapsiribojant vien šiais kontingentiškais sprendimais, būtina neišleisti iš akių bendrų uždavinių, kuriuos Vatikano II Susirinkimui iškėlė to meto popiežiai bei santarybos

2017, prieiga per internetą: <http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?antraste=re&searchWhere=header&submit=Ie%C5%A1koti> (2020-04-06) ir <http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?antraste=formo&searchWhere=header&submit=Ie%C5%A1koti> (2020-04-06).

¹⁶¹ Konstantinas Sirvydas (1642 m.), Kazimieras Kuzavinis (2007 m.), „Reformo“, in: *Thesaurus Latino-Lituanicus*. [...], op. cit., <http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?antraste=reformo&searchWhere=header&submit=Ie%C5%A1koti> (2020-04-06).

¹⁶² Štai ir, pavyzdžiui, atstatant bažnyčią arba namą, stengiamasi remtis iki nugriovimo buvusio pastato planu, išlaikyti pamatų bei sienų likučius, tačiau kartu svarstoma, kiek tiksliai ir kas pastato viduje ir išorėje bus atkurama. Atstatymui prireiks naujų plytų, galbūt ir visai kitokių medžiagų, taip pat bus naudojami šiuolaikinėmis technikos priemonėmis, o pastatas bus įrengiamas, neišleidžiant iš akių savitų gyvenamojo laiko sąlygų.

¹⁶³ Žr. „Reformo“, in: Charlton T. Lewis & Charles Short, „Harpers' Latin Dictionary: A New Latin Dictionary Founded on the Translation of Freund's Latin-German Lexicon“, New York: Harper and Brothers, 1879, in: *Latinitium*, prieiga per internetą: <https://www.latinitium.com/latin-dictionaries?t=Isn40829> (2020-04-20).

¹⁶⁴ „Address of His Holiness Benedict XVI to the Roman Curia Offering Them His Christmas Greetings“, op. cit. Citatą vertė magistro darbo autorius.

¹⁶⁵ *Ibid.* Citatą, pasiremdamas ne tik anglišku, bet ir itališku bei ispanišku šio popiežiaus kreipimosi variantais, kuriuos galima atrasti tame pačiame internetiniame puslapyje, vertė magistro darbo autorius.

tėvai, taip pat nepamiršti posusirinkiminio laikotarpio popiežių nurodymų apie tai, koku būdu tinkamai suprasti ir įgyvendinti susirinkimo nutarimus. Išlikdama ištikima Dieviškajam Apreiškimui, perduodamam per Šv. Raštą bei Šv. Tradiciją ir be jokių iškreipimų mokydama apreikštųjų tiesų, Bažnyčia kaskart trokšta vis geriau suprasti savojo tikėjimo turinį, pagilinti krikščioniškosios doktrinos supratimą ir savąjį tikėjimą gyvai bei vaisingai išgyventi šių laikų sąlygomis¹⁶⁶. Be to, ji trokšta skelbti Evangeliją tiems, kurie jos dar nepažįsta, taip pat, siekdama taikos tarp tautų, gindama tikėjimo laisvę, teisingumą, žmogiškąjį orumą, megzti dialogą su įvairialypiu nūdienos pasauliu (kultūra, mokslu, kitomis religijomis).

Vystydama šitokį dialogą ir kartu stiprindama savo tikinčiuosius, gyvenančius naujosios epochos sąlygomis, Bažnyčia stengiasi atrasti būdą, kaip krikščioniškąjį mokymą, niekaip neiškraipant jo esmės, išreikšti šių laikų kalba¹⁶⁷. Savaimė suprantama, pasinaudojus vienos ar kitos mąstymo krypties arba gamtamokslinio diskurso sąvokomis ir argumentavimo būdu, privaloma nubrėžti ir skiriamąsias linijas, nurodant, kurie elementai toje mąstymo paradigmoje yra priimtini krikščioniškajai doktrinai, kurie jai priešingi, kurie reikalauja papildymo ir kurie lieka atviri tolimesnėms diskusijoms¹⁶⁸. Kad ir kaip ten būtų, Vatikano II Susirinkimo nutarimuose išreikšta nuostata labiau atsiverti šiuolaikiniam pasauliui nebuvo įmanoma, o kartu ir nebuvo tikimasi išspręsti visų problemų, iškylančių santykiuose tarp Bažnyčios ir dabartinės kultūros bei mokslo, tad Bažnyčia daugeliu požiūrių išliks svetima pasauliui ir niekada nesieks savavališkai „pataisyti“ krikščioniškos žinios, pateisindama vienas ar kitas nuodėmes bei žmogiškąsias klaidas¹⁶⁹.

Vatikano II Susirinkimas iš naujo patvirtino ir savitu būdu išryškino Apreiškimo šaltinių (Šv. Tradicijos ir Šv. Rašto) glaudų tarpusavio ryšį bei jų svarbą Bažnyčios gyvenime. Dieviškasis Apreiškimas yra pasibaigęs ir iki antrojo Kristaus atėjimo joks kitas Apreiškimas nebebus suteiktas¹⁷⁰. Nors per apaštalus Bažnyčiai perduotos Tradicijos turinys nesikeičia, tačiau pati Tradicija tam tikra prasme pasižymi gyvumu bei nuolatiniu vystymusi, kadangi kiekvienoje naujoje epochoje Šventosios Dvasios vedama Bažnyčia į apreikštąsias bei tiesiogiai su jomis susijusias tiesas vis labiau įsižiūri, vis giliau jas suvokia ir vis labiau stengiasi pagal jas tvarkyti savo

¹⁶⁶ *Plg.* Benedikto XVI cituojami Jono XXIII žodžiai, pasakyti Vatikano II Susirinkimo atidarymo proga, in: *ibid.*

¹⁶⁷ *Plg.* Benedikto XVI cituojami Jono XXIII žodžiai, pasakyti Vatikano II Susirinkimo atidarymo proga, in: *ibid.* Be to, popiežius Benediktas iš Bažnyčios istorijos pateikia du pavyzdžius, kuomet tokio pobūdžio dialogas bei naujų išraiškos priemonių pasitelkimas krikščioniškajam mokymui perteikti buvo sėkmingi. Pirmasis – tai žydiškoje aplinkoje užgimusios krikščionybės susitikimas su graikiškąja kultūra. Antrasis – Tomo Akviniečio pastangomis amortizuotas Viduramžių katalikybės, kuriai didelę įtaką darė platoniškojo bei augustinieškojo mąstymo tradicijos, susidūrimas su arabų filosofija ir naujai atrastu aristotelizmu. *Žr.* *ibid.*

¹⁶⁸ *Plg.* Benedikto XVI paaiškinimas apie ankstyvųjų krikščionių dialogą su pagonimis graikais. Toks pokalbis galėjo įvykti, abiem pusėm trokštant geriau suprasti tiesą ir pripažįstant žmogiškojo proto, kurį Dievas kiekvienam suteikė, bendrumą. *Žr.* *ibid.*

¹⁶⁹ *Ibid.*

¹⁷⁰ Dogminė konstitucija apie Dievo Apreiškimą *Dei Verbum*, 1965 m. lapkričio 18 d., § 4, in: *Visuotinio II Vatikano Susirinkimo dokumentai*, in: *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/dei-verbum.html#s4 (2020-05-21).

gyvenimą¹⁷¹. Tradicija ir Biblija, per kurias tiesiogiai perduodamas Apreiškimas, neturėtų būti painiojami su skirtingose vietose bei skirtingu metu užgimusiomis bažnytinėmis tradicijomis teologijos, disciplinos, kulto ir pamaldumo srityse¹⁷². Turėdama prieš akis tikėjimo paveldą, atsižvelgdama į gyvenamojo laiko aplinkybes bei konkrečiose vietose vyraujančias realijas ir žiūrėdama dvasinio tikinčiųjų gėrio, bažnytinė vyresnybė pagal savo kompetencijų ribas šitokio pobūdžio tradicijas gali skatinti, palaikyti, modifikuoti arba net atmesti¹⁷³.

Apskritai imant, nebūtų klaida teigti, kad reikalingas reformas įgyvendina ir atsinaujinimo vyksme dalyvauja visa Bažnyčia (kaip vieningas organizmas), vadovaujama Galvos – Kristaus ir palaikoma Šventosios Dvasios. Būtent Bažnyčia, remdamasi nekintamais pamatiniais principais, nustato, kiek turi būti palikta to, kas sena, kiek reikia įsivesti to, kas nauja arba kiek turi būti atgaivinta to, kas primiršta¹⁷⁴. Vis dėlto, žvelgiant konkrečiau, reformų įgyvendinimo sferoje skirtingiems Bažnyčios nariams tenkantis atsakomybės lygmuo nėra vienodas. Visos Bažnyčios gyvenimą liečiančių pertvarkymų atveju su reformomis susiję lūkesčiai bei iniciatyvos gali kilti iš įvairių pasauliečių grupių, vienuolių, dvasininkų, tačiau konkrečią reformą įvesti gali vien tik tai popiežius arba visuotinis susirinkimas, su kurio nutarimais sutinka šv. Petro įpėdinis. Reformos įgyvendinimo priežiūra taip pat gula, visų pirma, ant ganytojų (popiežiaus ir vyskupų) pečių.

Savo kalėdiniame kreipimesi Benediktas XVI neatsitiktinai kalba apie tai, kad Bažnyčia „<...> yra subjektas, kuris auga laike ir vystosi, tačiau visada išlieka tas pats, vienintelis keliaujančios Dievo tautos subjektas¹⁷⁵“. Šiais žodžiais reaguojama, pirmiausiai, į tam tikrų katalikų

¹⁷¹ Plg. *ibid.*, § 8 ir *Katalikų Bažnyčios katekizmas*, [išverstas iš pavyzdinio 1997 m. lotyniško leidimo], Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2015, § 66, 78.

¹⁷² *Katalikų Bažnyčios katekizmas*, *op. cit.*, § 83. Šios tradicijos – „tai tik atskiros formos didžiosios Tradicijos, kuri jomis reiškiasi įvairiose vietose ir įvairiose epochose“, in: *ibid.*, § 83.

¹⁷³ *Plg. ibid.*

¹⁷⁴ „Verifikuojant reformos autentiškumą, turi įsiterpti Bažnyčios ‚mės‘, tai yra visa Dvasios įkvėpta bendruomenė, kurioje įvyksta tikinčiųjų ir ganytojų *singularis conspiratio*. Šis Bažnyčios tarpininkavimas realizuojasi, visų pirma, tuomet, kai jį reprezentuoja visuotinis susirinkimas, kuris *sub ductu Spiritus Sancti [vadovaujant Šventajai Dvasiai]*, užtikrinančiai tikėjimo autentiškumą, įgyvendina išsiaiškinimo [arba atskyrimo, išvėgimo ir išsprendimo] užduotį“, in: José Ramón Villar Saldaña, *op. cit.*, p. 436-437. Citatą vertė magistro darbo autorius.

Vertinant šiuos teologo Villaro Saldaños teiginius iš katalikiško požiūrio taško, visgi, būtina išsklaidyti kelis neaiškumus. Visų pirma, tarpusavyje nereikėtų priešinti arba, atvirkščiai, niveliuoti požiūrio į Bažnyčios kaip visumos veikimą ir žvilgsnio į skirtingų Bažnyčios narių (dvasininkų, pašvęstojo gyvenimo atstovų, pasauliečių) veiklą bei sprendimus, susijusius su kiekvienam patikėtu savitu atsakomybių lauku. Tai tiesiog skirtingi Bažnyčios veikimo lygmenys, iš kurių pirmasis atsiskleidžia tarsi bendrame (panoraminiam) reginyje, o antrasis – lyg detaliose (mikroskopiniuose) vaizduose. Bažnyčia žemėje regimu būdu veikia ne kaip demokratinė respublika, bet kaip hierarchiniu būdu sutvarkyta bendruomenė. Be to, dera paminėti, o to neneigia ir pats Villaras Saldañas, jog Bažnyčia nėra apribota vien tik žemiškąja bei istorine tikrove, todėl jos nariai yra ne vien čia ir dabar gyvenantys tikintieji, bet ir dangiškąja laime besidžiaugiantys šventieji, taip pat skaiestykloje kenčiančios sielos. Šalia viso šito galima pastebėti, kad minėtas teologas bent jau šioje teksto vietoje, aptardamas Bažnyčios tarpininkavimą, sprendžiant vienos ar kitos reformos pagrįstumo bei reikalingumo problemas, iškelia, visų pirma, visuotinio susirinkimo vaidmenį, tačiau nepamini ypatingos popiežiaus teisės kalbėti Bažnyčios vardu ir savarankiškai spręsti svarbius bažnytinius klausimus. Beje, susirinkimas bet kuriuo atveju turi veikti vienybėje su šv. Petro įpėdiniu.

¹⁷⁵ “Address of His Holiness Benedict XVI to the Roman Curia Offering Them His Christmas Greetings”, *op. cit.* Citatą vertė magistro darbo autorius.

grupių atstovaujamas dvi kraštutines, viena kitai prieštaraujančias pozicijas, kurias, kad ir kaip ten būtų, jungia bendras požiūris į Vatikano II Susirinkimą kaip *trūkio* momentą Bažnyčios istorijoje¹⁷⁶.

Vienoje pusėje – progresyviai nusiteikęs sparnas, kuriam priklausantieji džiaugiasi susirinkimo išreikštomis naujovėmis bei vėliau sekusiomis reformomis, tačiau, išskirdami vien naujoves iš susirinkimo mokymo visumos, jie reikalauja, kad Bažnyčia dar labiau prisitaiktų prie šiuolaikinio pasaulio, nūdienos žmogaus poreikių bei norų, taip pat grįžtų prie ankstyvajai krikščionybei, esą, būdingų bruožų: neformalumo, egalitariškumo, paprastumo, doktrininio įvairialypiškumo. Taigi, anot jų, būtina atsakyti kategoriško, viduramžiško, feodališko mąstymo bei veikimo relikvų Bažnyčios mokymo, disciplinos, kulto, dvasingumo, teologijos mokslo srityse.

Kitoje pusėje susiduriama su vadinamųjų tradiconalistų stovykla¹⁷⁷, kurios atstovai įsitikinę, kad Vatikano II Susirinkimo nutarimuose šalia ortodoksiškai suformuluoto mokymo esama ir vienas kitam prieštaraujančių doktrininių teiginių, taip pat tokių teiginių, kurie tiesiogiai prieštarauja ikisusirinkiminės Bažnyčios Magisteriumui, per amžius nepakitusiam autentiškam katalikiškam mokymui. Jų manymu, šis susirinkimas, paveiktas modernistinio mąstymo, kurį buvo

¹⁷⁶ Savaiame suprantama, šitoks skirstymas į dvi grupes, kurios toliau bus aprašomos, ir kiekvienos iš jų įvardijimai yra sąlygiški. Konkrečiai grupei priskiriami veikėjai bei judėjimai gali turėti kiek kitokią ar net visiškai skirtingą poziciją kai kurių klausimų atžvilgiu.

¹⁷⁷ Radikaliausi iš jų – sedevakantistai, manantys, jog po Pijaus XII (arba po Jono XXIII) mirties šv. Petro Sostas yra tuščias, o visi sekantys Petro įpėdinio tarnystei išrinkti asmenys nėra tikri popiežiai. Sulig Vatikano II Santaryba popiežius ir vyskupai, patraukę ir savo ganomuosius, esą, įpuolė į modernizmo erziją ir, skelbdami klaidingą mokymą, automatiškai neteko savo pareigų ir buvo ekskomunikuoti. Sedevakantistai nepripažįsta Vatikano II Susirinkimo ir po jo vykusių pertvarkų, taip pat mano, jog Mišios bei sakramentai, švenčiami pagal naujas, reformuotąsias apeigas, yra neteisėti, o kai kurie tokiu būdu švenčiami sakramentai išvis negalioja (daugiausia kritikos išsakoma naujosioms Mišioms ir Šventimų, ypač vyskupų konsekracijos, apeigoms, o, padarius vienas išvadas, einama prie kitų – negaliojančių Šventimų priėmęs asmuo negali galiojančiai teikti tų sakramentų, kurių teikimo galia susijusi su konkrečiu Šventimų laipsniu). Žvelgiant iš oficialiosios Katalikų Bažnyčios pozicijų sedevakantistai laikytini schizmatikais.

Kita, kiek mažesniu kraštutiniu pasižyminti tradiconalistų grupė – šv. Pijaus X kunigų brolija (lefebriantai), kuri, nors ir pripažįsta veikiančių popiežių bei esamus vyskupus, tačiau nesutinka priimti Vatikano II Susirinkimo nutarimų, visų pirma, dėl tų juose esančių formuluočių, kurios, jų manymu, tiesiogiai prieštarauja nekintančiam Bažnyčios Mokymui. Šios brolijos nariai taip pat konstatuoja modernizmo klaidos įsigalėjimą šių laikų Bažnyčioje; klaidos, kuri, užkėtusi didžiąją dalį hierachijos, palietė kunigiją, pašvęstojo gyvenimo narius ir pasauliečius. Lefebriantai kelia klausimą apie reformuotą Eucharistijos šventimo ir kitų sakramentų apeigų teisėtumą, privalomumą bei tam tikro pobūdžio žalingumą sieloms, visgi, sakramentus, švenčiamus pagal naująsias apeigas laiko galiojančiais, jei celebrantas turi tinkamą intenciją ir viską atlieka pagal nurodytas taisykles. Nors 2009 m. popiežius Benediktas XVI ir panaikino ekskomunikos bausmę keturiems brolijos vyskupams (kurie 1988 m. ją užsitraukė kartu su brolijos įkūrėju arkivyskupu Marceliu Lefebvre, be Apaštalo Sosto leidimo suteikusių vyskupų šventimus šiems keturiems asmenims), tačiau brolijos kanoninis statusas Bažnyčioje lieka nereguluotas, jai priklausantys dvasininkai neturi teisės viešai atlikti savo pareigų, visiškai vienybė su Roma nėra atkurta. Vis dėlto, popiežius Pranciškus, kviesdamas į susitaikinimą, žengė dar keleta žingsnių į priekį – Gailestingumo jubiliejaus metais (2016 m.) brolijos kunigams suteikė teisę galiojančiai teikti Atgailos sakramentą, o, pasibaigus jubiliejiniais metams, šį leidimą pratęsė neribotam laikui; be to, 2017 m. jis minėtiems kunigams atvėrė kelią tam tikrais atvejais, suderinus su vietos vyskupu ir gavus jo įgaliojimą, asistuoti Santuokos sakramento apeigų metu ir po jų aukoti Jungtinių Mišias ekstraordinarine Romos rito forma.

Galiausiai, būtina išskirti ir trečiąją tradiconalistiškai nusiteikusių katalikų grupę – tai atskiri dvasininkai, vienuoliai ir pasauliečiai, taip pat kunigų brolijos, pašvęstojo ir apaštalinio gyvenimo institutai (pvz. Šv. Petro kunigų brolija, Gerojo Ganytojo institutas, Šv. Šeimos tarnai ir t. t.), įvairios bendruomenės (parapijos, rektoratai) – tikintieji, prisirišę prie ikireforminės liturgijos bei tradicinių pamaldumo praktikų ir esantys vienybėje su Romos vyskupu. Jie priima Vatikano II Susirinkimo mokymą, taip pat pripažįsta po susirinkimo reformuotų apeigų galiojimą bei teisėtumą. Senosios liturgijos šventimo sąlygos, tikinčiųjų dalyvavimas jose ir minėtų bendruomenių bei institutų veikimo tvarka iki 2007 m. buvo reguliuojama specialiais Apaštalo Sosto dokumentais (indultais, dekretais), o nuo 2007 m. – ypatingu būdu taip pat ir popiežiaus Benedikto XVI apaštaliniais laišku *Summorum Pontificum*.

pasmerkę ikisusirinkiminiai popiežiai, ir noro įtikti pasauliui, sukėlė Bažnyčioje didžiulę krizę¹⁷⁸, kuri tik vis labiau gilėja. Tradicionalistų tarpe dažnai kalbama apie tai, kad Vatikano II Santarybai, įvertinus jai iškeltus tikslus, darbus bei galutinius nutarimus, trūksta visuotiniam susirinkimui įprastų atributų, o jos dalyvių priimtus dokumentus reikėtų vertinti vien pastoraciniu ir disciplininiu, bet ne dogmatiniu požiūriu. Ištikimi katalikai, esą, turi tvirtai įsikibę laikytis tikrojo, neiškraipyto Bažnyčios Magisteriumo, kuris aiškiai suformuluotas ikisusirinkiminio mokymo ištarmėse (popiežių dokumentuose, visuotinių susirinkimų nutarimuose, Bažnyčios Tėvų raštuose, katekizmuose ir t. t.). Tikintieji turi būti prisirišę prie senųjų, ikireforminių liturginių apeigų ir ignoruoti naująją, reformuotąją liturgiją, kaip sieloms pavojingą, katalikiškąją mokymą žymiai mažesniu mastu perteikiantį ir protestantiškajam kultui artimą dirbtinai sukurtą produktą.

Benediktas XVI ragina vengti tiek vienos, tiek kitos kraštutinės pozicijos, bandant suprasti paskutinio visuotinio susirinkimo nutarimus ir posusirinkiminio laikotarpio katalikiškąją gyvenimą. Popiežius kviečia į šį susirinkimą pažvelgti platesnėje, Bažnyčios vystymosi ir nuolatinio atsinaujinimo, perspektyvoje. Savo ištara apie Bažnyčią kaip vienintelį keliaujančios Dievo tautos subjektą jis nori pabrėžti, kad nedera mąstyti apie Bažnyčią taip, lyg ji istorijos tekmėje būtų savyje tapatybiškai susikaldžiusi arba vienu laikotarpiu regimu būdu egzistavusi labiau pilnatviškai nei kitu, arba iš viso niekada ir nebuvo vientisu subjektu¹⁷⁹. Benediktas XVI aiškiai akcentuoja, jog „Bažnyčia, tiek prieš, tiek ir po Susirinkimo buvo ir yra ta pati Bažnyčia – viena, šventa, visuotinė ir apaštalinė¹⁸⁰“. Lygiai tas pats gali būti pasakyta apie bet kurį laikotarpį, einantį prieš ir po tam tikro ypatingo įvykio ar periodo Bažnyčios istorijoje, kurį įprasta laikyti savotišku riboženkliau¹⁸¹.

Bažnyčios istorinio vientisumo suvokimui kenkia ir klaidingas įsivaizdavimas, jog vystymosi ir atsinaujinimo vyksme dalyvaujantis Bažnyčios subjektas arba Bažnyčios „mės“ apima vien šiame pasaulyje šiuo metu gyvenančius tikinčiuosius, tačiau šis „mės“, vis dėlto, negali būti dirbtinai atskirtas nuo dangaus šventųjų ir skaistykloje kenčiančiųjų, su kuriais žemiškąją bendruomenę sieja gyvas maldos, užtarimo bei padaršinimo ryšys. Į šį „mės“ įeina visi esami (gyvi ir į Amžinybę iškeliavę) ir, tam tikru būdu, netgi ir buvę Bažnyčios nariai¹⁸². Bažnyčia, ištikimai saugodama tikėjimo paveldą ir turėdama jai suteiktą nepajudinamą mokymo bei šventinimo (ypač per sakramentus ir sakramentalijas) galią, visgi, negali ignoruoti savo nueito istorinio kelio, kuriame

¹⁷⁸ Įvardijamos įvairios vienos su kitomis susijusios šios krizės apraiškos: atšalimas nuo tikėjimo, abejingumas, dogminio bei moralinio mokymo reliatyvizacija, įvairių eretinių idėjų skleidimasis, pašaukimų į kunigystę bei vienuolystę sumažėjimas, klero ir pasauliečių funkcijų suniveljavimas, tradicinių ir išbandytų pamaldumo formų atmetimas ir t. t.

¹⁷⁹ Apie teologinę negalimybę postuliuoti Bažnyčios subjekto skilimą žr. Gabriel Richi Alberti, *op. cit.*, p. 74.

¹⁸⁰ „Address of His Holiness Benedict XVI to the Roman Curia Offering Them His Christmas Greetings“, *op. cit.* Citatą vertė magistro darbo autorius.

¹⁸¹ Pavyzdžiui, imperatoriaus Konstantino valdymas, Nikėjos I Susirinkimas, Karolio Didžiojo epocha, Didžioji Rytų-Vakarų schizma, Laterano IV Susirinkimas, Didžioji Vakarų schizma, Tridento Susirinkimas, Vatikano I Susirinkimas ir pan.

¹⁸² „Tradicijos subjektas yra Bažnyčia, „mės“, kuri sudaro visų epochų tikintieji“, in: José Ramón Villar Saldaña, *op. cit.*, p. 435. Citatą vertė magistro darbo autorius.

būta tiek pakilimų, tiek nuosmukių, bet lygiai taip pat ji negali užmerkti akių ir viltingai nežvelgti į ateitį – galutinį savo atbaigimą, susitikimą bei susivienijimą su Kristumi laikų pabaigoje.

Popiežius Benediktas, aptardamas *reformos hermeneutikos* principus, kalba apie Bažnyčią kaip keliaujančios Dievo tautos subjektą. Bažnyčios kaip Dievo tautos samprata užima svarbią vietą Vatikano II Susirinkimo ekleziologijoje, kuri išdėstyta, visų pirma, konstitucijoje *Lumen Gentium* (1964 m.). Šis kiek primirštas, bet susirinkimo atgaivintas biblinis Dievo tautos įvaizdis nėra priešpastatomas kitiems Bažnyčiai taikomiems įvaizdžiams (ypač ikisusirinkiminiame mokyme labiau pabrėžiamai mistinio Kristaus Kūno sampratai), tačiau kaip tik papildo suvokimą apie tai, kas yra Bažnyčia¹⁸³. Susirinkimo dokumentuose siekiama „atkurti pusiausvyrą tarp vidinių, dvasinių Bažnyčios matmenų supratimo ir jos konkrečios, istorinės ir regimos žmogiškosios tikrovės¹⁸⁴“¹⁸⁵. Tokiu būdu buvo reaguojama į ligi to momento vis dar pakankamai vyravusį, nors ir paskutiniu metu kvestionuoti arba bent jau papildyti bandytą, gana vienpusį „Bažnyčios kaip regimos ir ‚tobulos‘ bendrijos, aprūpintos viskuo, ko reikia jos narių išganymui, supratim[ą]“¹⁸⁶.

Sąvokomis *Dievo tauta* bei *sužadėtinė* (pastaroji, nors ir paminėta, bet ne taip plačiai išplėtotą Susirinkimo mokyme) išryškinamas Bažnyčios istorinis, žemiškasis veikimo aspektas, bet kartu ir jos eschatologinis matmuo¹⁸⁷. Bažnyčia kaip Dievo suburta tauta keliauja amžinosios Tėvynės link. Kaip sužadėtinė ji, nors ir yra artimai susivienijusi su Sužadėtiniu – Kristumi, tačiau nėra jam visiškai tapati, todėl šiame žemiškajame kelyje, būdama ištikima ir paklusni savo Sužadėtiniui, ji privalo nuolat atsinaujinti ir kaskart darytis vis panašesnė į jį¹⁸⁸. Sužadėtinė jau dabar slėpiningu būdu iš anksto dalyvauja Avinėlio vestuvių pokylyje, bet taip pat šioms savo vestuvėms - galutiniam susivienijimui su Kristumi laikų pabaigoje – uoliai ruošiasi. Būtent šiame kontekste tinka svarstyti apie atsivertimo, atsinaujinimo bei reformų reikalingumą Bažnyčioje¹⁸⁹.

Benediktas XVI savo kalėdiniame kreipimesi atkreipia dėmesį ir į tai, kaip, interpretuojant Vatikano II Susirinkimo nutarimus bei jo reikšmę Bažnyčios gyvenimui, šios santarybos tekstai dažnu atveju yra savavališkai atskiriami nuo jų tiesioginės prasmės bei juose išreikštų intencijų¹⁹⁰. Į

¹⁸³ Plg. José Ramón Villar Saldaña, *op. cit.*, p. 445.

¹⁸⁴ Richard R. Gaillardetz, Catherine E. Clifford, *Raktas į Vatikano II Susirinkimo mokymą*, vertė G. Žukas, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2013, p. 79.

Dogminėje konstitucijoje *Lumen Gentium* Bažnyčia palyginama (tačiau nesutapatinama) su Įsikūnijusiu Žodžiu – Kristumi: „<...> ji dėl nepaprasto panašumo lyginama su įsikūnijusio Žodžio slėpiniu. Mat lygiai kaip Dievo Žodžio priimtoji prigimtis tarnauja jam kaip neatskiriama su juo sujungtas gyvas išganymo įrankis, taip ir visuomeninė Bažnyčios sandara tarnauja ją gaivinančios Kristaus Dvasios kūno augimo labai (plg. Ef 4, 16)“, in: Dogminė konstitucija apie Bažnyčią *Lumen Gentium*, 1964 m. lapkričio 21 d., § 8, in: *Visuotinio II Vatikano Susirinkimo dokumentai*, in: *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/lumen-gentium.html#s8 (2021-03-12).

¹⁸⁵ Šitokio balanso siekimas pastebimas dar iki Susirinkimo rašytoje Pijaus XII enciklikoje „Mystici Corporis“. Žr. Richard R. Gaillardetz, Catherine E. Clifford, *op. cit.*, p. 80.

¹⁸⁶ *Ibid.* p. 79.

¹⁸⁷ Plg. Gabriel Richi Alberti, *op. cit.*, p. 73, 75.

¹⁸⁸ *Ibid.*, p. 75.

¹⁸⁹ *Ibid.*

¹⁹⁰ Plg. „Address of His Holiness Benedict XVI to the Roman Curia Offering Them His Christmas Greetings“, *op. cit.*

susirinkimo eigą nejučiomis imama žvelgti, kaip į liberaliau ir konservatyviau nusiteikusių vyskupų tarpusavio politinę kovą, kuriai pasibaigus, galutiniai sprendimai, esą, netenkina nei vienos, nei kitos pusės. Išliekant tokioje mąstymo paradigmoje, panaši kova, tik jau dėl susirinkimo reikšmės ir teisingo jo mokymo supratimo, toliau tariamai tęsiasi ir posusirinkiminiu laikotarpiu.

Vienos pusės atstovai ragins atsiremti ne į Susirinkimo tekstus, bet į jo dvasią, kadangi minėti tekstai tėra „<...> rezultatas kompromisų, kuriuose vienbalsiškumo labai buvo nustatyta, jog yra būtina išlaikyti ir iš naujo patvirtinti daugelį senų dalykų, kurie šiuo metu [jau] yra beprasmiškie¹⁹¹“. Tiksios susirinkimo dvasios, jų manymu, reikia ieškoti „<...> ne šiuose kompromisuose, bet impulsuose naujybės link, kurie glūdi tekstuose¹⁹²“, ir vien tik šios naujovės turėtų būti atsispyrimo taškas ir kelrodis tolesniame Bažnyčios atsinaujinimo kelyje¹⁹³. Nors popiežius savo kalboje *trūkio hermeneutiką* labiau sieja su aukščiau išdėstyta susirinkimo dvasios paieškos pozicija ir tiesiogiai neužsimena apie kitą galimą požiūrį, kuris taip pat galėtų būti įtrauktas į *trūkio hermeneutikos* lauką, tačiau apie šią antrąją poziciją taip pat nedera pamiršti. Šio požiūrio besilaikantieji susirinkimą taip pat vertins taip, lyg jis būtų kovos arena, bet gailės, kad į jį prasiskverbė ir daug žalos pridarė modernistinės bei protestantiškos idėjos, o, nagrinėdami jo nutarimus, jie paskelbtas magisterines ištarnes įvertins ir suskirstys į ortodoksiškas, neaiškias bei atvirai eretiškas, prieš tai jas palyginę su ikisusirinkiminės Bažnyčios Magisteriumu. Galiausiai, jie iškels klausimą apie šio susirinkimo statusą ir apie tai, koku mastu jis įpareigoja (ir ar išvis įpareigoja) tikinčiojo sąžinę.

Benediktas XVI pabrėžia, jog visiškai netinkama visuotinį susirinkimą vertinti taip, lyg jis būtų savotiškas steigiamasis susirinkimas, kuris tautos daugumos vardu panaikina seną ir priima naują konstituciją¹⁹⁴. Tokių įgaliojimų susirinkimo dalyviai nei turėjo, nei galėjo turėti, kadangi tikrąją konstituciją Viešpats savo Bažnyčiai jau yra palikęs¹⁹⁵. Ganytojai negali veikti prieš Kristų ir jo mokslą. Šventimų sakramento galia vyskupas įpareigojamas ne tik saugoti nekintantį tikėjimo mokymą, bet ir jį gyvai skelbti, o tai reiškia, ir kaskart jį naujai aktualizuoti¹⁹⁶. Vyskupo tarnystėje kartu besireikšti turintys dinamiškumas bei ištikimybė lygiai taip pat privalo skleisti ir pasaulio vyskupų susitikime – visuotiniame susirinkime¹⁹⁷.

Apie tinkamą Vatikano II Santarybos dokumentų interpretacijos būdą viename iš pokalbių su Peteriu Seewaldu tuometinis kardinolas Ratzingeris yra taip pasakęs:

Savaime suprantama, į Susirinkimo tekstus nevalia žiūrėti tik kaip į negyvą raidę, bet jų tikrasis liudijimas, atpažįstamas iš dalykinio aiškinimo, kaip tik ir yra didysis Susirinkimo paveldas. Tuo paveldu remiantis ir būtina

¹⁹¹ *Ibid.* Citatą vertė magistro darbo autorius.

¹⁹² *Ibid.* Citatą vertė magistro darbo autorius.

¹⁹³ *Ibid.*

¹⁹⁴ *Ibid.*

¹⁹⁵ *Ibid.*

¹⁹⁶ *Plg. ibid.*

¹⁹⁷ *Ibid.*

vertinti, aiškinti ir suprasti Susirinkimą. <...> tikrasis Susirinkimo paveldas yra jo tekstai. Tikslus ir nuodugnus jų aiškinimas apsaugo nuo kraštutinio nukrypimo ir į vieną, ir į kitą pusę; tokiu atveju šis paveldas išties atveria kelią į ateitį¹⁹⁸.

Ratzingeriui turėtų būti artima teologo José Ramóno Villaro Saldaño išvada apie tai, kad galutiniai Susirinkimo dokumentai atspindi ne kompromisą, kai sutarimo dėlei kiekvienas iš dalyvių turi nuolaidžiauti, dalinai atsisakyti savo pozicijos, paaukoti dalį savo besilaikomos tiesos, bet konsensusą, kuomet visi bendrai sutardami apjungia skirtingas pozicijas taip, kad nebūtų nusižengta tiesai ir kad tiesa kaip tik galėtų reikštis simfoniniu būdu¹⁹⁹. Jei vienų specifinių klausimų atžvilgiu, Susirinkimas sąmoningai atsisakė palaikyti vieną ar kitą teologinę mokyklą, atidedami problemines temas tolesniam teologiniam nagrinėjimui, tai „<...> kitais atvejais, Susirinkimas nutarė sujungti įvairias *teisingas* perspektyvas, liečiančias tą patį klausimą; perspektyvas, kurios reprezentuoja tęstinumo elementus ir naujybės elementus²⁰⁰“. Bandant suprasti Susirinkimo tekstus, jokiais būdais neleistina tęstinumo bei naujoviškumo²⁰¹ dėmenis vertinti taip, lyg jie tarpusavyje vienas kitam prieštarautų, nors iš pirmo žvilgsnio taip gali ir atrodyti. Pats Susirinkimas norėjo, kad abu šie elementai kiekvienos atskiros temos atžvilgiu būtų neatskiriami ir matomi kartu²⁰². Šalia viso šito, tikriausiai, nė vienas neturėtų pasipiktinti elementariu klasikinės hermeneutikos reikalavimu aiškinti tekstą, žvelgiant, visų pirma, į artimiausią jam kontekstą, o, šiuo atveju, tai reikštų aiškinti atskiras Susirinkimo ištarmes, matant dokumentuose išreikšto Susirinkimo mokymo visumą.

Dar 1985 metais Romoje vykusio neeilinio Vyskupų Sinodo tėvai galutiniame pranešime išreiškė susirūpinimą dėl nemažai kur pasitaikančių sunkumų tinkamai suprasti ir priimti Vatikano II Santarybos nutarimus. Sinodo dalyviai ragina, interpretuojant Susirinkimo mokymą, atidžiai žvelgti į visus jo paskelbtus dokumentus: tiek į kiekvieną atskirai tokį, koks jis yra savyje, tiek į jų visumą, turint omenyje tarp dokumentų esantį glaudų tarpusavio ryšį²⁰³. Ypatingą vietą užimančios

¹⁹⁸ Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *Žemės druska. Krikščionybė ir Katalikų Bažnyčia XXI amžiuje. Pokalbis su Peteriu Seewaldu*, op. cit., p. 80-81.

¹⁹⁹ José Ramón Villar Saldaña, op. cit., p. 444, 445.

²⁰⁰ *Ibid.*, p. 445. Citatą vertė magistro darbo autorius.

Pastebėtina, kad šioje vietoje Villaras Saldañas nepatikslina tęstinumo bei naujybės elementų pobūdžio ir nenurodo apribotų sferų, kuriose kiekvienas iš jų gali skleistis arba skleidžiasi. Benediktas XVI pabrėžia, jog tęstinumo bei netęstinumo dėmenys reikiiasi skirtinguose lygmenyse.

Pamatiniai, galutiniai Bažnyčios mokymo teiginiai nė kiek negali pasikeisti, tačiau yra įmanoma tam tikra nuosekli jų suvokimo plėtotė, geresnis jų supratimas, dalyko pamatymas naujoje šviesoje. Tuo tarpu kiti Bažnyčios sprendimai, kurie turi negalutinį ir laikiną charakterį, viską pasvėrus, gali būti peržiūrėti, tačiau, bet kuriuo atveju, tokie sprendimai remiasi minėtu pamatiniu, nekintamu mokymo turiniu ir negali jam prieštarauti.

²⁰¹ Naujoviškumas, šiuo atveju, neturėtų būti suprantamas kaip revoliucinis atmetimas to, kas sena ir to, kas buvo prieš tai. Juo labiau, jis nesikėsina, o ir negali būti opoziciniame santykiyje su pamatine katalikiška dotkrina. Tai, kas čia vadinama naujybe arba netęstinumu atspindi nuoseklią Bažnyčios, kuri išlieka ištikima Tradicijai, reakciją į įvairias pasikeitusias aplinkybes ir iškilusius naujus klausimus. Įvairiose savo gyvenimo sferose atsinaujinanti Bažnyčia, remdamasi tikėjimo lobynu bei savo istorine patirtimi, gali, jei tai reikalinga, atgaivinti ir naujai aktualizuoti vieną ar kitą primirštą dalyką (kurią nors doktrininę formuluotę, teologinę sampratą ar veikimo būdą) arba išvelgti ir išplėtoti kažką nauju būdu, tačiau ji privalo tai daryti, neatsisakydama savo tapatybės bei misijos.

²⁰² *Plg.* *ibid.*, p. 445.

²⁰³ The Final Report of the Extraordinary Synod of Bishops, „The Church, in the Word of God, Celebrates the Mysteries of Christ for the Salvation of the World“, Rome, 1985, § I. 5, in: *Eternal Word Television Network*, prieiga

keturios Susirinkimo konstitucijos turi būti pasitelktos kaip įrankis, padedantis išaiškinti likusius dokumentus (dekretus bei deklaracijas)²⁰⁴. Be to, Sinodas pasisakė prieš pastoracinės ir doktrininės plotmių atskyrimą, taip pat prieš dvasios bei raidės atidalijimą, vertinant ir aiškinant Susirinkimo tekstus²⁰⁵. Paskutinis ir, ko gero, esmingiausias šiuo klausimu Sinodo dalyvių paraginimas – interpretuoti Susirinkimą tęstinumo su Bažnyčios Tradicija šviesoje ir kartu leisti būti vedamiems šio Susirinkimo mokymo, skirto šių laikų Bažnyčiai²⁰⁶.

XX amžiaus paskutiniajame dešimtmetyje kardinolas Josephas Ratzingeris paklaustas, ar, turint prieš akis nūdienos Bažnyčioje vykstantį doktrininį sąmyšį, būtų prasminga sušaukti naują visuotinį susirinkimą, atsakė, jog bent jau artimiausiu metu to neturėtų atsitikti²⁰⁷. Bet kuris visuotinis susirinkimas visuomet Bažnyčią sudrebina nuo pat jos pamatų, ir būtinas tam tikras laiko tarpas tam, kad jo nutarimus galima būtų tinkamai suprasti ir kad viskas pamažu sugrįžtų į savo vietas²⁰⁸. Susirinkimui svarstyti pateikiami klausimai dažnu atveju bręsta po truputį, ne vieną kartą persvarstomi ir yra parengiami iš vidaus²⁰⁹. Kardinolui atrodo, kad kol kas dabartiniu metu daug labiau pasiteisinantis dalykas yra vyskupų sinodai, kuriems būdingas žymiai mažesnis dalyvių skaičius, bet kartu ir sudaroma galimybė iš įvairių pasaulio vietų atvykusiems vyskupams drauge gyvai svarstyti jiems iškilusius klausimus²¹⁰.

2. 2. Konstitucija *Sacrosanctum Concilium*

Vatikano II Susirinkimo darbotvarkėje liturgijos atsinaujinimo siekis neatsirado netikėtu būdu, tačiau buvo nuosekliai puoselėjamas jau nuo XIX amžiaus gyvavusiame liturginiame sąjūdyje, kuris labiausiai buvo išplitęs Vokietijos bei Prancūzijos žemėse²¹¹. Šio judėjimo entuziastai (daugiausia dvasininkai, vienuoliai, įvairūs teologai), atsidavę liturgijos istorijos, Šventojo Rašto ir patristinių tekstų studijoms, stengėsi išryškinti viešosios Bažnyčios maldos centrinę vietą krikščionio gyvenime, jos įtraukiantį ir žmogų perkeičiantį pobūdį, taip pat siekė liturgijai kiek įmanoma labiau gražinti jos bendruomeninį matmenį, kuris formaliai, nors ir niekada nebuvo iš jos pradingęs, tačiau amžių bėgyje gerokai susiaurėjo jo reali išraiška ir susilpnėjo tiesioginis susirinkusios bendruomenės ryšys su švenčiamais slėpiniais. Įvairių sluoksnių tikinčiųjų

per internetą: <https://www.ewtn.com/catholicism/library/final-report-of-the-1985-extraordinary-synod-2561> (2021-03-24).

²⁰⁴ *Ibid.*

²⁰⁵ *Ibid.*

²⁰⁶ *Ibid.*

²⁰⁷ Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *Žemės druska. Krikščionybė ir Katalikų Bažnyčia XXI amžiuje. Pokalbis su Peteriu Seewaldu*, op. cit., p. 268.

²⁰⁸ *Ibid.*

²⁰⁹ *Ibid.*, p. 269.

²¹⁰ *Ibid.*, p. 268-269.

²¹¹ Plg. Karl Amon, „12. Dievo kultas, sielovada ir maldingumas“, in: Josef Lenzenweger ir kt., *Katalikų Bažnyčios istorija*, op. cit., p. 270-271; Richard R. Gaillardetz, Catherine E. Clifford, *Raktas į Vatikano II Susirinkimo mokymą*, vertė G. Žukas, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2013, p. 22.

liturginis ugdymas bei pastangos juos gyvai įtraukti į bažnytinio kulto vyksmą, taip pat pagalbinės literatūros (mokomųjų knygų, dvikalbių (lotynų ir vietinė kalba parašytų) maldynų, giesmynų bei mišiolėlių) leidyba yra vienos iš pastebimiausių liturginio sąjūdžio veiklų.

Šalia viso šito, būtina neišleisti iš akių ir Apaštalo Sosto dar iki Susirinkimo vykdytos nuoseklios veiklos liturginio atsinaujinimo sferoje. Popiežius Pijus X sumažino amžiaus ribą pirmosios Komunijos priėmimui nuo keturiolikos iki septynerių metų ir, apskritai, ragino tikinčiuosius dažniau priiminėti Švenčiausiąjį Sakramentą. 1911 metais šis popiežius reformavo Romos brevijorių, kuriame buvo pertvarkytas psalmių išsidėstymas, pakeistos arba papildytos kai kurios šios maldos atlikimo taisyklės. Dar prieš šį atnaujinimą, 1903 metais išleistame „motu proprio“ laiške *Tra le sollecitudini* Pijus X užsiminė apie tikinčiųjų aktyvaus dalyvavimo liturgijoje svarbą, taip pat išreiškė norą kaip vieną iš tokio dalyvavimo būdų atkurti bendrą grigališkojo choralo atlikimą tikinčiųjų tarpe²¹²⁽²¹³⁾.

Veiklesnį katalikų dalyvavimą pamaldose skatino ir vėlesni pontifikai – Pijus XI apaštalinėje konstitucijoje *Divini Cultus* (1928 m.) ir Pijus XII enciklikose *Mystici Corporis Christi* (1943 m.) bei *Mediator Dei* (1947 m.). Pastarasis popiežius 1951 metais bandomajam bei neįpareigojančiam, bet po kelių metų jau ir pastoviam, privalomam naudojimui patvirtino reformuotas Velykų vigilijos apeigas²¹⁴, o 1955 metais – pertvarkytas Didžiosios savaitės

²¹² Plg. laiško įžanga ir § II.3., in: *Motu proprio „Tra le sollecitudini“ del Sommo Pontefice Pio X sulla musica sacra*, 22 Novembre 1903, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: https://www.vatican.va/content/pius-x/it/motu_proprio/documents/hf_p-x_motu-proprio_19031122_sollecitudini.html (2021-09-22).

²¹³ Įprasta manyti, kad būtent Pijus X popiežiškajame diskurse pirmasis pradėjo vystyti liturginiam sąjūdžiui taip svarbią aktyvaus/veiklaus dalyvavimo apeigose sampratą. Šiam dalykui pagrįsti paprastai nurodoma į minėto popiežiaus parašytą „motu proprio“ *Tra le sollecitudini*. Vis dėlto, tarpusavyje palyginus šio dokumento lotyniškąją bei itališkąją versijas, galima pastebėti tam tikrų skirtumų tikinčiųjų dalyvavimo pamaldose klausimu. Labiausiai išplitusiame itališkame tekste pavartotos frazės *partecipazione attiva* ir *prendere parte più attiva* (aktyvus dalyvavimas ir užimti labiau aktyvią dalį, t. y. aktyviau dalyvauti) nevisiškai atitinka žodžius, pavartotus lotyniškoje dokumento versijoje, kuri turėtų būti laikoma normine. Pirmosios frazės atveju originaliame tekste šalia daiktavardžio *participatio* ne tik kad nėra būdvardžio *activa*, tačiau apskritai nėra jokio būdvardžio. Antrąjį posakį (lot. *vehementius participes esse*) būtų tiksliau versti ne *aktyviau dalyvauti*, bet *karščiau/uoliau dalyvauti* (pažodžiui: *karščiau/uoliau būti dalyviais*). Neaiškumų kyla ir bandant suprasti popiežiaus raginimą grįžti prie Romos ritui įprasto grigališkojo choralo. Itališkoje dokumento versijoje išreiškiamas noras, kad šio tipo giedojimas būtų atkurtas tarp žmonių ir visa pamaldose susirinkusi bendruomenė, o ne vien tik *schola cantorum*, galėtų jį atlikti. Visgi, lotyniškoje dokumento versijoje rašoma apie būtinybę liaudyje arba jos akivaizdoje atstatyti grigališkąjį giedojimą, nepatikslingant, ar liturgijos metu į jį gali ir turi įsijungti visi tikintieji. Galima svarstyti, jog šioje vietoje Pijus X ragina grįžti prie tradicinio Romos ritui giedojimo būdo todėl, kad daug kur įsivyravusi tendencija jo vietoje atlikti įvairius imantrius kūrinius, kuriuose nors ir naudojami liturginiai tekstai, tačiau kai kurių tokių kūrinių muzikinė stilistika bei trukmė disonuoja su liturgijos prigimtimi, jos organiškumu ir labiau primena scenai skirtus operinius kūrinius, nei sakralinę muziką. Šiuo atveju, galimai norima pabrėžti ne tiek fizinį visos bendruomenės įsitraukimą į grigališkąjį giedojimą, bet šio per amžius nugludinto ir organiškai besivysčiusio giedojimo vertę bei labiausiai tinkamumą kultui, o kartu ir grigališkojo choralo savybę maldos dvasioje palydėti tikinčiuosius, apmąstant ir vaisingiau išgyvenant liturgijoje švenčiamus šventuosius slėpinius.

Plg. lotyniškos ir itališkos dokumento versijų įžanga ir § II.3., in: Pius PP. X, *Motu proprio SS.MI D. N. PII PP. X de Musica Sacra* bei *Motu proprio „Tra le sollecitudini“ del Sommo Pontefice Pio X sulla musica sacra*, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: https://www.vatican.va/content/pius-x/la/motu_proprio/documents/hf_p-x_motu-proprio_19031122_sollecitudini.html (2022-03-08);

taip pat plg. Carol Byrne, „Pius X Did Not Call for ‘Active Participation’ in Liturgy“, March 12, 2014, in: *Tradition in Action*, prieiga per internetą: https://www.traditioninaction.org/HotTopics/f074_Dialogue_2.htm (2022-03-08).

²¹⁴ Žr. *Sacra Congregatio Rituum*, decretum „*Dominicae Resurrectionis. De solemnii vigilia Paschali instauranda*“, die 9 Februarii anni 1951, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą:

pamaldas²¹⁵. Atnaujinant šį centrinę vietą liturginiuose metuose užimančių ceremonijų bloką, buvo stengtasi ne tik pagal to meto žinias atstatyti amžiams bėgant prarastus apeigų elementus (pvz. kai kurioms pamaldoms nustatyti istorinę bei simbolinę tikroves labiau atitinkantį paros laiką), bet ir, atsižvelgus į aktualius pastoracinius poreikius, integruoti į apeigas tam tikrus naujus dėmenis²¹⁶. Paskutiniaisiais Pijaus XII pontifikato metais Šventosios apeigų kongregacijos išleistoje instrukcijoje *De musica sacra et sacra liturgia* (1958 m.) šalia pirmesnės svarbos turinčio vidinio dalyvavimo Šv. Mišiose tikintieji jose skatinami dalyvauti ir išoriniu būdu, o į veiklų dalyvavimą pamaldose, tam, kad jis būtų visiškai išbaigtas, katalikai raginami įtraukti ir sakramentinį dalyvavimą, t. y. tinkamai pasiruošus priimti Šv. Komuniją²¹⁷. Kongregacijos dokumente paminimi įvairūs galimi tikinčių žmonių įsitraukimo į liturgijos šventimą būdai, kurie priklauso nuo skirtingų dvasinių poreikių, amžiaus, pasiruošimo, išsilavinimo²¹⁸.

https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_19510209_dominicae-resurrectionis_la.html (2022-03-10).

²¹⁵ Žr. Sacra Congregatio Rituum, decretum generale „*Maxima Redemptionis*. Liturgiciis Hebdomadae Sanctae ordo instauratur“, die 16 Novembris anni 1955, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą:

https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_19551116_maxima-redemptionis_la.html (2022-03-10).

²¹⁶ Pijaus XII Didžiosios savaitės apeigų atnaujinimą įprasta laikyti vienu iš pirmųjų žingsnių į plataus masto liturginę reformą, kuri ir buvo Pauliaus VI įgyvendinta po Vatikano II Susirinkimo. Šiam teiginiui, deja, ne iš palankiosios pusės, pritarę ir dalis katalikų tradicionalistų, kurie ne tik išsako kritiką posusirinkiminei liturginei reformai, bet ir įžvelgia problemų dar prieš susirinkimą pertvarkytose Didžiosios savaitės ceremonijose. Jiems nemaža dalis pakeitimų atrodo nepagrįsti, drastiški, nesiderinantys su amžiais besivysčiusia liturgine tradicija. Įdomu pastebėti, jog Pauliaus VI mišiolas Didžiosios savaitės apeigose nors nemaža dalimi ir remiasi Pijaus XII reforma, tačiau kai kurių tos reformos metu įvestų naujovių neperėmė ir liko prie senesnių praktikų.

Kelios išsamios analizės, kuriose palyginamos priešreforminės (iki 1955 m.) ir reformuotos (nuo 1955 m.) Didžiosios savaitės ceremonijos žr. Stefano Carusi, „The Reform of Holy Week in the Years 1951-1956 from Liturgy to Theology by Way of the Statements of Certain Leading Thinkers (Annibale Bugnini, Carlo Braga, Ferdinando Antonelli)“, translated by Charles W. Johnson, July 25, 2010, in: *Rorate Caeli*, prieiga per internetą: <https://rorate-caeli.blogspot.com/2010/07/reform-of-holy-week-in-years-1951-1956.html> (2022-03-10);

Shawn Tribe, „Compendium of the 1955 Holy Week Revisions of Pius XII“, 2009, in: *New Liturgical Movement*, prieiga per internetą: https://www.newliturgicalmovement.org/2009/05/compendium-of-1955-holy-week-revisions_11.html#.YiodW3pBzIU (2022-03-10).

²¹⁷ Sacra Congregatio Rituum, instructio „*De musica sacra et sacra liturgia ad mentem litterarum encyclicarum Pii papae XII Musicae sacrae disciplina et Mediator Dei*“, Roma, 3 Septembris anno 1958, § 22. a, b, c, in: *Acta Apostolicae Sedis: commentarium officiale*, annus L – series II – vol. XXV, Typis Polyglottis Vaticanis, 1958, p. 637-638.

²¹⁸ Instrukcijoje rašoma, kad skaitytinių Mišių metu vieni tikintieji gali privačiai atlikti vieną ar kitą pamaldumo praktiką, apmąstyti Kristaus slėpinius, kiti – melstis, sekdami jiems pritaikyto mišiolėlio tekstą, dar kiti – įsijungti į bendrą Mišių dalis atitinkančių maldų bei giesmių atlikimą vietine liaudies kalba. Atsižvelgdami į savo sugebėjimus, katalikai raginami dalyvauti apeigose ir tiesiogiai, lotynų kalba išardami jiems priklausančius tekstus (kalbėdami liturginius atliepus bei maldas, kurias įprastai sako patarnautojas, taip pat kartu su celebrantu recituodami nekintamąsias ir kintamąsias Mišių dalis bei *Pater noster* maldą). Tuo tarpu, vykstant giedotinėms Mišioms, tikintieji turi galimybę įsitraukti į pamaldas, lotyniškai giedodami liturginius atliepus, neikintamąsias bei kintamąsias Mišių dalis bei kartu su kunigu kalbėdami maldą *Domine, non sum dignus*. Savaimė suprantama, kad apeigų metu pasauliečiui yra draudžiama kartu su kunigu recituoti tuos liturginius tekstus, kurie yra rezervuoti vien tik kunigui. Pastebėtina, kad dokumente nurodyti per skaitytines ir giedotines Mišias tikinčiųjų galimi atlikti atliepai bei maldos yra suskirstyti į grupes ir sulauipsniuoti tokiu būdu, kad kiekvienas aukštesnis dalyvavimo lygmuo apima ir žemesnius. Taigi, katalikui sudaromos galimybės pagal jo esamus gebėjimus ar įvairias kitas aplinkybes įsijungti į vieną iš tų dalyvavimo lygmenų. *Plg. ibid.*, § 14, 25-27, 29-33, p. 635-636, 639-641, 641-643.

1962 metais popiežius Jonas XXIII išleido Pijaus V promulguoto Romos mišiolio²¹⁹, dažnai vadinamo tridentiniu mišiolu, paskutinę oficialią versiją, kurioje įvesti tuometinio pontifiko ir jo pirmtako norėti pertvarkymai, pavyzdžiui, Romos kanone įterptas šv. Juozapo vardas, prieš tikinčiųjų Komuniją panaikinta *Confiteor* malda, įgyvendinti pakeitimai rubrikose bei liturginiame kalendoriuje²²⁰. Panašiu metu pasirodė ir Jono XXIII atnaujinti Romos pontifikalas bei brevijorius. Būtent pagal šias pertvarkytas knygas, taip pat pagal 1952 metų leidimo Romos apeigyną, Katalikų Bažnyčioje buvo švenčiama liturgija, vykstant II Vatikano Susirinkimui (1962-1965 m.).

Šios visuotinės santarybos darbai neatsitiktinai prasidėjo nuo debatų apie dieviškąją kultą, o 1963 metų gruodžio 4 dieną vienas iš dviejų pirmųjų susirinkimo priimtų dokumentų kaip tik ir buvo konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium*²²¹. 1998 metais išleistuose memuaruose kardinolas Josephas Ratzingeris perteikia savo kaip susirinkime dalyvavusio teologijos konsultanto prisiminimus apie tai, kad į liturginio sąjūdžio puoselėtą viziją atsiremianti liturgijos reforma²²² didžiosios dalies santarybos tėvų nebuvo laikoma pagrindiniu, neatidėliotinu klausimu²²³. Ši tema buvo ypač aktuali Vokietijoje ir Prancūzijoje, taip pat Nyderlanduose ir Belgijoje, šalyse, kur liturginis judėjimas buvo tvirtai išsiskyręs, o teologijos mokslas užėmė pirmaujančias pozicijas to meto Bažnyčioje, todėl tų kraštų vyskupai bei teologai pasiekė, kad šis klausimas atsidurtų susirinkimo diskusijų lauke, ir jis organiškai įsikomponavo į bendresnę Bažnyčios temos svarstymų sferą²²⁴. Liturginio atsinaujinimo klausimas santarybos tėvų buvo sutiktas be didesnio pasipriešinimo ar nesutarimų, taigi jo kaip vienos iš pirmųjų diskutuotinių problemų iškėlimas tapo proga patikrinti susirinkimo veikimo mechanizmus²²⁵.

2000 metais skaitytame pranešime *Konstitucijos „Lumen gentium“ ekleziologija* kardinolas Ratzingeris išryškino keturių susirinkimo konstitucijų tarpusavy ryšį, atkreipdamas dėmesį į jų chronologinį pasirodymo eiliškumą, kuris skiriasi nuo oficialiame dokumentų sąvade pateikiamo eiliškumo²²⁶, tačiau atskleidžia prioritetinių veiksmų seką Bažnyčios gyvenime:

²¹⁹ Amžiams bėgant, popiežiai vis išleisdavo atnaujintus Pijaus V mišiolu pavyzdinius leidimus. Tokias kaskart vienoje ar kitoje vietoje papildytas ir pataisytas oficialias mišiolu versijas paskelbė Klemensas VIII, Urbonas VIII, Leonas XIII, Benediktas XV ir Jonas XXIII.

²²⁰ Paweł Milcarek, *Historia Mszy. Przewodnik po dziejach liturgii rzymskiej*, Kraków: Wydawnictwo AA s. c., 2009, p. 159-160.

²²¹ Kitas tą dieną priimtas dokumentas - dekretas dėl visuomenės komunikavimo priemonių *Inter mirifica*.

²²² Ypatingas liturginio sąjūdžio noras – kuo labiau atkurti senąją Romos liturgiją, siekiančią antikinius laikus bei ankstyvuosius Viduramžius.

²²³ Joseph Ratzinger, *Milestones. Memoirs 1927-1977*, translated by Erasmo Leiva-Merikakis, San Francisco: Ignatius Press, 1998, p. 122.

²²⁴ *Ibid.*, p. 122-123.

²²⁵ *Ibid.*, p. 123.

²²⁶ Oficialiai konstitucijos išdėstytos šitokia tvarka: 1) dogminė konstitucija apie Bažnyčią *Lumen gentium* (1964 m.), 2) dogminė konstitucija apie Dievo Apreiškimą *Dei Verbum* (1965 m.), 3) konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium* (1963 m.), 4) pastoracinė konstitucija apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje *Gaudium et spes* (1965 12 07); *plg.* „Visuotinio Vatikano II Susirinkimo dokumentai“, in: *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, prieiga per internetą: https://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/ (2021-03-22).

<...> konstitucija [apie šventąją liturgiją] buvo pateikta pradžioje dėl pragmatinių priežasčių. Tačiau žvelgiant atgal galima pasakyti, kad Susirinkimo architektūroje tai buvo prasminga: pradžioje yra garbinimas. Taigi ir Dievas. <...> Konstituciją apie Bažnyčią, kuri yra iš eilės antras Susirinkimo tekstas, dera suvokti kaip vidujai susietą su anksčiau minėtają. Bažnyčia leidžiasi vadovaujama maldos, misijos šlovinti Dievą. Ekleziologija iš esmės turi užsiimti liturgija. Tuomet logiška, kad trečioji konstitucija kalba apie Dievo žodį, kuris Bažnyčią suburia ir vis atnaujina. Ketvirtoji konstitucija parodo, kaip Dievo garbinimas atsiskleidžia etose, kaip iš Dievo gauta šviesa nešama į pasaulį, ir tik tuomet Dievo šlovinimas tampa visuotinis²²⁷.

Girdint šiuos kardinolo žodžius apie Dievo garbinimą kaip pradinį bei galutinį tašką, į kurią koncentruojasi Bažnyčios veikimas bei apie Dievo garbinimą, kuris, peržengus ritualinius rėmus, bet ir kaskart į juos sugrįžtant, tęsiasi tikinčiojo krikščionišku gyvenimu ir tikėjimo skelbimu, galima prisiminti konstitucijoje *Sacrosanctum Concilium* parašytą mintį: „<...> liturgija yra viršūnė, į kurią krypsta Bažnyčios veikla, ir kartu šaltinis, iš kurio plaukia visa jos stiprybė²²⁸“ (SC, §10). Šiame dokumente susirinkimo tėvai išreiškia ypatingą rūpestį, kuris liečia liturgijos atnaujinimą bei ugdymą, prieš akis turėdami tokius uždavinius, kaip suteikti daugiau jėgos kasdieniam krikščionių gyvenimui, priderinti kai kurias ilgainiui nusistovėjusias, bet kisti galinčias formas prie šių laikų poreikių, taip pat kuo labiau skatinti krikščionių vienybę ir tai, kas gali pagelbėti patraukti žmones į Bažnyčią²²⁹. Minėtoje konstitucijoje išaiškinama liturgijos apskritai, taip pat Eucharistijos, kitų sakramentų, sakramentalijų, brevijoriaus prasmė bei vieta Bažnyčios gyvenime, ir pateikiamos gairės, o kai kuriais atvejais ir tiesioginiai nurodymai liturginių apeigų peržiūrėjimui. Be to, atskleidžiama liturginių metų ir bažnytiniam kultui skirto meno (muzikos, dailės, architektūros, liturgijoje naudojamų daiktų) reikšmė, ir nustatomi sektini atsinaujinimo principai šiose srityse.

Kaip jau buvo aptarta praeitame šio darbo skyriuje, Benediktas XVI *reformos hermeneutika* arba *Bažnyčios atsinaujinimo tęstinume hermeneutika* pavadino norminį Vatikano II Susirinkimo nutarimų aiškinimo būdą²³⁰. Sekant popiežiaus Benedikto mintimis, būtent ši interpretacinė prieiga pati išskyla iš minėto susirinkimo dokumentų visumos, į kurią būtina žvelgti nenutrūkstamos Bažnyčios Tradicijos šviesoje. Būtent tokį aiškinimo kelią paremia susirinkimo popiežių Jono XXIII ir Pauliaus VI pasisakymai bei nutarimai, posusirinkiminių pontifikų kalbos bei dokumentai, Tikėjimo mokymo kongregacijos išaiškinimai kai kuriais susirinkimo mokymo klausimais, taip pat įvairių vyskupų sinodų ataskaitos. Naujose istorinėse aplinkybėse atsidūrusiai Bažnyčiai atsinaujinimas tęstinume reiškia, tvirtai laikantis ir remiantis tuo, kas pirmapradiška bei nekintama, suderinti tai, kas sena su tuo, kas nauja.

²²⁷ Joseph Ratzinger, „Konstitucijos ‚Lumen Gentium‘ ekleziologija“, 2000 m. vasario 27 d., in: *Bažnyčios žinios*, nr. 20 (236), Kaunas: Lietuvos Katalikų Bažnyčios informacijos centras, 2005 m. spalio 28 d. p. 15.

²²⁸ Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium*, Roma, 1963 m. gruodžio 4 d., § 10, in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/susirinkimai/vatikano_ii/konstitucijos/sacrosanctum-concilium (2022-03-22).

²²⁹ *Ibid.*, § 1.

²³⁰ ...

Skirtinguose lygiuose besiskleidžiančių tęstinumo ir netęstinumo elementų kompleksas kaip reformos principas konstitucijoje *Sacrosanctum Concilium* reiškiasi tiesiogiai – nurodant liturginių apeigų pertvarkymo ypatybes, tačiau jį galima pastebėti ir pačios konstitucijos formuluojamame mokyme, kai apie tuos pačius klausimus kartu pateikiamos kelių skirtingų teologinių kryptų ir mokyklų pozicijos (tiek seniai išdėstytos, tiek neseniai išsivysčiusios ir apeliuojančios į grįžimą prie ištakų; tiek iki to momento Bažnyčios oficialiai pripažįstamos, tiek turėjusios neapibrėžtą diskusinį statusą), kurios ne paneigia, o papildo vienas kitą. Susirinkimo tėvai Bažnyčios kultui skirtame dokumente primena apie aiškias ribas galimiems pasikeitimams apeigų srityje:

<...> liturgija susideda iš nekintamosios liturgijos dalies, nes ši įsteigta Dievo, ir kintamųjų dalių, kurios, laiko būvyje gali ar net turi kisti, jei į jas prasismelkia tai, kas mažiau dera su pačia liturgijos vidine prigimtimi arba kas pasidaro mažiau tinkama²³¹ (SC, §21).

Konstitucijos autoriai, kitoje vietoje pratęsdami šią mintį, pabrėžia, kad apeigų atnaujinimas reikalauja didelės atsakomybės, pasiruošimo bei įsigilinimo, be to, jie nurodo, jog apeigų reforma privalo vykti kaip natūralus liturgijos vystymosi procesas, o ne kaip revoliucija:

Kad būtų išlaikyta sveika tradicija ir vis dėlto atvertos durys teisėtai pažangai, kiekvieną peržiūrėtiną liturgijos dalį reikia prieš tai atidžiai išstudijuoti teologiniu, istoriniu ir pastoraciniu požiūriu. Be to, turi būti atsižvelgta į bendruosius liturginės sąrangos bei jos intencijos dėsnius ir pastaruoju metu atlikto liturgijos atnaujinimo bei konkrečių duotų leidimų patirtį. Pagaliau pakeitimai tebūna įvedami tik tada, kai iš jų numatoma tikros naudos Bažnyčiai, ir rūpestingai atsižvelgiant į tai, kad naujos formos lyg organiškai augtų iš jau esančiųjų²³² (SC, §23).

Prancūzijoje, Vokietijoje bei dar keliose Europos šalyse dar prieš susirinkimą atsinaujinęs teologijos mokslas, ypatingą dėmesį nukreipęs į atgimstančias biblistikos ir patristikos studijas, taip pat į beatsirandančius liturgijos istorijos tyrinėjimus buvo reakcija į Bažnyčioje tuo metu vyravusią ir Romos palaikomą neoscholastinę teologiją, kuri buvo pasitelkiama ir oficialiems doktrininiams teiginiais išdėstyti. Vis dėlto, Vatikano II Santarybos nutarimuose (neo)scholastinė prieiga ar, juo labiau, jos dėka suformuluoti Bažnyčios mokymo teiginiai nėra paneigiami arba pristatomi kaip prieštaraujantys naujoms išvystytoms ar iš Bažnyčios senovės prikeltoms teologinėms įžvalgoms, bet vienos ir kitos pateikiamos kartu²³³. Net ir turint tai omenyje, galima pastebėti, kad šio susirinkimo dokumentuose nebesinaudojama scholastinė dėstymo schema ir nebegrįžtama prie ankstesniems susirinkimams būdingo griežto kalbėjimo būdo bei perspėjimų apie sankcijas nepaklusniesiems, tačiau krikščioniškojo tikėjimo mokymą ir nuorodas šiandieniniam Bažnyčios gyvenimui, nė kiek nenusižengiant tiesai, stengiamasi pateikti pozityvia forma.

²³¹ Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium*, op. cit., § 21.

²³² *Ibid.*, § 23.

²³³ Savaiame suprantama, skirtingi Bažnyčios mokymo ir teologų išvystyti teiginiai turi skirtingą priimtumo laipsnį. Bažnyčios Magisteriume esama tiesiogiai apreikštų ir su jomis glaudžiai susijusių tiesų, kurios yra neginčytinos ir pasižymi neklystamumu, taip pat yra tokių mokymo teiginių, kurios atviros diskusijai ir suformuluotos, atsižvelgiant į tam tikras aplinkybes, tačiau vis tiek atsiremiant į nekintamą mokymo pagrindą. Teologai gali bandyti paaiškinti tiek nekintamus, tiek kisti galinčius Magisteriumo teiginius, išvystyti naujų teologinių įžvalgų, tačiau visa tai jie turi daryti pagarbiai, taktiškai, argumentuotai, suprasdami savo tyrinėjimo ribas ir neišklysdami iš Bažnyčios Magisteriumo nustatytų ribų, ypač, jei tai liečia neginčytinas mokymo tiesas.

Jei liturginio sąjūdžio ir jo teologų įžvalgos nemenką, nors ir dalinį atgarsį paliko Pijaus XII enciklikoje *Mediator Dei*, tai konstitucijoje *Sacrosanctum Concilium* jos užima vyraujančias pozicijas. Popiežiaus Pijaus mokyme Kristaus kunigystė ir Bažnyčia kaip mistinis Kristaus Kūnas – sąvokos, per kurias naujai pažvelgiama į liturgijos prasmę²³⁴. Neatsitiktinai bažnytiniam kultui skirtame susirinkimo dokumente kone pažodžiui perduodamas enciklikoje *Mediator Dei* pateikiamas liturgijos apibūdinimas, kuris papildomas ir keliais naujais akcentais²³⁵. Santarybos tėvų apibrėžimas skamba taip:

Tad pagrįstai liturgija laikoma tarsi Kristaus kunigystės uždavinio vykdymu, kuriame regimais ženklais išreiškiamas ir kiekvienam žmogui savitu būdu suteikiamas pašventinimas, o mistinis Kristaus Kūnas, tai yra Galva ir jo nariai, viešu tobulu būdu garbina Dievą²³⁶ (SC, §7).

Enciklika *Mediator Dei* padarė reikšmingą įtaką susirinkimo mokymui apie bažnytinę kultą, tačiau konstitucija *Sacrosanctum Concilium* neperėmė minėtoje enciklikoje dominavusios labiau į filosofiją bei antropologiją atsiremęsios prieigos, tačiau Dievo garbinimo klausimą pasirinko svarstyti, visų pirma, per biblinės teologijos prizmę²³⁷. Liturginis sąjūdis, vėliau popiežiai, o galiausiai ir pats susirinkimas stengėsi išvystyti tokią liturgijos sampratą, kuri turėtų aiškų teologinį pagrindimą, mat iki tol ilgus amžius vyravęs požiūris į liturgiją apsiribodavo arba dėmesiu išorinėms kulto formoms, perteikiančioms tikėjimo mokymą, padedančioms jį priimti ir leidžiančioms patirti savotišką estetinį išgyvenimą, arba susitelkimu ties teisiškai įpareigojančiomis apeigų taisyklėmis²³⁸.

Vatikano II Susirinkimas, pateikdamas gaires liturginiam atsinaujinimui, nukreipia dėmesį į krikščioniškojo tikėjimo centrą – Velykų slėpinį²³⁹. Įsikūnijusio Dievo Žodžio išganomasis darbas – jo gyvenimas, veikla bei mokymas, o ypač velykinis žygdarbis (jo kančia, mirtis, prisikėlimas, įžengimas į dangų) – yra tęsiamas Bažnyčioje, pirmučiausiai jos liturginėje tikrovėje²⁴⁰. Būtent Kristaus Paschos slėpinys, į kurį pranašiška nurodė jau Senojo Testamento Pascha, – tai šaltinis, iš kurio išteka galia sakramentų bei sakramentalijų, per kuriuos Viešpats savo malone pašventina tikinčiuosius įvairiuose jų gyvenimo įvykiuose²⁴¹. Jau krikščioniškojo gyvenimo kelio pradžioje, Krikšto sakramento metu, žmogus įjungiamas į Velykų slėpinį, kartu su Kristumi miršta ir prisikelia, yra apdovanojamas įsūnystės dvasia, kurioje šaukiamasi Tėvo, ir pasidaro tikru Dievo

²³⁴ Lukas Skroblas, „Kas yra liturgija?“, 3 dalis, in: *Palendrių Šv. Benedikto vienuolynas*, prieiga per internetą: <https://www.palendriai.lt/aktualijos/aktualijos-3/122-kas-yra-liturgija-3.html> (2022-04-04).

²³⁵ Lukas Skroblas, „Kas yra liturgija?“, 4 dalis, in: *Palendrių Šv. Benedikto vienuolynas*, prieiga per internetą: <https://www.palendriai.lt/liturgija/liturgijos-straipsniai/126-kas-yra-liturgija-4.html> (2022-04-04).

²³⁶ Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium*, op. cit., § 7.

²³⁷ Lukas Skroblas, „Kas yra liturgija?“, 4 dalis, op. cit.

²³⁸ Lukas Skroblas, „Kas yra liturgija?“, 2 dalis, in: *Palendrių Šv. Benedikto vienuolynas*, prieiga per internetą: <https://www.palendriai.lt/aktualijos/aktualijos/119-kas-yra-liturgija-2.html> (2022-04-05).

²³⁹ Richard R. Gaillardetz, Catherine E. Clifford, op. cit., p. 21, 24.

²⁴⁰ Plg. Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium*, op. cit., § 5-6.

²⁴¹ *Ibid.*, § 61.

garbintoju²⁴². Dievo malonei veikiant, liturgijoje vykstantis Viešpaties garbinimas ir žmogaus perkeitimas bei pašventinimas toliau tęsiasi krikščionio kasdienybėje jo tikėjimo gyvenimu ir meilės darbais.

Pateikdami gaires liturginio kalendoriaus pertvarkymui, susirinkimo tėvai ypatingu būdu pabrėžia bažnytinių metų centre esančio Velykų slėpinio iškilmingo kasmetinio šventimo svarbą, taip pat kiekvieno sekmadienio („mažųjų Velykų“) bei liturginiuose metuose išsidėsčiusių Viešpaties švenčių, kuriose minimi išganymo slėpiniai, reikšmingumą²⁴³. Susirinkimas įsakmiai nurodo į sekmadienį kaip pirmąją šventę, kuri neturėtų būti nustelbiama kitų švenčių, nebent pačių svarbiausių²⁴⁴. Kas savaitę sekmadienį minėdami Viešpaties Prisikėlimą, Kristaus išpažinėjai tą dieną turi pareigą drauge susirinkus klausyti Dievo žodžio ir dalyvauti Eucharistijos šventime²⁴⁵.

Susirinkimas atkreipia dėmesį ir į gavėnios laiką. Dar kartą patvirtinęs gavėnios kaip atgailos laikotarpio pobūdį, šalia šito jis gavėniai sugrąžino pasirengimo Krikštui arba jo priminimo matmenį²⁴⁶. Tai susiję ir su susirinkimo dokumentuose išreikštu noru atnaujinti suaugusiųjų katechumenatą ir jam priklausančias apeigas. Todėl nurodymai gavėninėse pamaldose dar daugiau panaudoti joms įprastus Krikšto elementus²⁴⁷ bei „atnaujinti gavėnios ir Velykų laiko liturgiją, kad ji parengtų katechumenų dvasią švęsti Velykų slėpinį²⁴⁸“ padeda suprasti tai, jog gavėnios laikotarpiu katechumenai intensyviu pasiruošimo metu išgyvena ne vieni, tačiau krikščionių bendruomenės nariai, prisiminę savo Krikštą ir vėl pasiryžę nusigręžti nuo nuodėmės, savo malda, pavyzdžiu, pamokymu katechumenus palydi į Velyknaktį, kada jie bus pakrikštyti, ir toliau jiems jau kaip neofitams taip pat pagelbėja žengti pirmuosius krikščionio žingsnius. Velykų nakties liturgijos metu katechumenai per Krikštą yra įjungiami į Kristaus Paschos slėpinį, o anksčiau pakrikštyti tikintieji tose pamaldose atnaujina savąjį dalyvavimą šiame slėpinyje²⁴⁹.

Apibūdindami Bažnyčios teikiamą pagarbą šventiesiems, kurių užtarimo prašoma, per kuriuos matomi nuostabūs Kristaus darbai ir kurie patys nurodo ne į save, o į Atpirkėją, santarybos tėvai išreiškia pageidavimą, kad šventiesiems skirtos šventės būtų pertvarkytos tokiu būdu, jog visuotinės Bažnyčios kalendoriuje liktų tik labiausiai visiems žinomi ir reikšmingi šventieji, o visi kiti, atsižvelgiant į pamaldumą bei ypatingą ryšį, galėtų būti minimi vietinių Bažnyčių ar vienuolių

²⁴² *Ibid.*, § 6.

²⁴³ *Plg.* *ibid.*, § 102, 106, 108.

²⁴⁴ *Plg.* *ibid.*, § 106.

²⁴⁵ *Ibid.*

²⁴⁶ *Plg.* *ibid.*, § 109.

²⁴⁷ *Ibid.*, § 109.a.

²⁴⁸ Dekretas dėl Bažnyčios misijinės veiklos *Ad gentes*, Roma, 1965 m. gruodžio 7 d., § 14, in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/susirinkimai/vatikano_ii/dekretai/ad-gentes (2022-04-27).

²⁴⁹ Richard R. Gaillardetz, Catherine E. Clifford, *op. cit.*, p. 28.

lygmeniu²⁵⁰. Toks patvarkymas reikalingas tam, kad per metus išdėstytas išganyto paslapčių minėjimas nebūtų užgožiamas šventųjų šventėmis²⁵¹.

Konstitucijos *Sacrosanctum Concilium* septintajame skyriuje išvardijami įvairūs būdai, kaip Kristus veikia Bažnyčios liturgijoje:

Jis yra Mišių aukoje, kai jas aukojančiojo asmenyje „dabar aukoja, kunigams patarnaujant, tas pats, kuris save andai paaukoko ant kryžiaus“, ir ypač eucharistiniais pavidalais. Jis yra savo galia sakramentuose; kam nors krikštijant, krikštija pats Kristus. Jis yra savo žodyje, kaip pats kalba, kai Bažnyčioje skaitomas Šventasis Raštas. Pagaliau jis yra drauge, kai Bažnyčia meldžiasi ir gieda, nes pats pažadėjo: „Kur du ar trys susirinkę mano vardu, ten aš esu jų tarpe“ (Mt 18, 20)²⁵² (SC, §7).

Šioje vietoje stengiamasi pateikti platesnį, išsamesnį vaizdą apie Atpirkėjo buvimą liturginiame vyksme²⁵³. Šalia (neo)scholastinėje perspektyvoje suformuluotų ir iki susirinkimo labiau pabrėžiamų vienu ar kitu teiginiu, jų nepaneigiant, o papildant, atsiranda ir atgimusios biblinės-patristinės prieigos dėka atgaivintų bei išvystytų įžvalgų²⁵⁴. Katalikų Bažnyčia aiškiai mokė ir moko apie Šv. Mišias kaip Išganytojo Aukos ant kryžiaus sakramentinį sudabartinimą ir apie realų Dievo Sūnaus buvimą Eucharistijoje – konsekracijos metu įvykstantį duonos ir vyno substancijos pasikeitimą į tikrą Kristaus Kūną ir Kraują, Sielą ir Dievystę. Atsinaujinusioje teologijoje ir liturgijos istorijos tyrinėjimuose Odo Caselio ir kitų pastangomis į sakramentus bandyta pažvelgti, pasitelkiant anamnezės sąvoką²⁵⁵.

Graikiškas žodis *anamnesis* (prisiminimas, atminimas) Luko evangelijoje ir Pauliaus parašytame pirmajame laiške korintiečiams pavartotas Eucharistijos įsteigimo pasakojime, kuriame nuskamba Jėzaus priesakas mokiniams tai daryti jo *atminimui*²⁵⁶. Senajame Testamente ir judėjų religinėje tradicijoje šį žodį atitinka hebrajiškasis *zikkaron*, ypač kai jis vartojamas Perėjimo šventės kontekste, kai ypatingomis apeigomis minimas stebuklingas izraeliečių išvadavimas iš Egipto vergovės²⁵⁷. Pirmieji krikščionys, senatestamentinės Paschos galutinį išsipildymą matydami Kristaus Paschoje ir ištikimai sekdami Atpirkėjo paliktu *atminimo* priesaku, pirmąją savaitės dieną rinkdavosi dalyvauti tikrojo velykinio Avinėlio – Kristaus – Kūno bei Kraujo Aukoje ir jį patį priimti eucharistiniais pavidalais.

Taigi, anamnezę platesne prasme galima suvokti kaip Dievo įsikišimo į pasaulio istoriją ir joje nuveiktų jo didingų darbų gyvą liturginį atminimą, sudabartinimą, kuris kaip toks pasižymi visiškai skirtingu pobūdžiu nei pagoniškose religijose atliekamas su gamtos ciklais susijęs ritualinis

²⁵⁰ Plg. Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium*, op. cit., § 104, 111.

²⁵¹ *Ibid.*, § 111.

²⁵² *Ibid.*, § 7.

²⁵³ Richard R. Gaillardetz, Catherine E. Clifford, op. cit., p. 38.

²⁵⁴ Plg. *ibid.*

²⁵⁵ Plg. *ibid.*, p. 35, 36.

²⁵⁶ *Ibid.*, p. 36.

²⁵⁷ *Ibid.*

*kartojimas*²⁵⁸. Tikintieji, turėdami viltį, jog patys bus išgelbėti, apeigų metu patiria anamneziškai aktualizuojamo istorijoje įvykdyto išganomojo įvykio perkeičiančią galią, ir tuo pat metu jiems leidžiama iš anksto ragauti būsimosios eschatologinės tikrovės džiaugsmo²⁵⁹. Kartą ir visiems laikams įvykę Kristaus kančia, mirtis bei prisikėlimas peržengia laiko rėmus ir ypač liturgijoje gyvai paliečia įvairių laikų Bažnyčios narius. Anamnezės sąvoka, leidžianti giliau apmąstyti, visų pirma, Eucharistijos slėpinį, tinkama ir gilinimuisi į kitų sakramentų, sakramentalijų ir, apskritai, į bažnytinio kulto prasmę, stengiantis išryškinti ypatingą ryšį tarp liturgijos ir Kristaus atliktos išganomosios veiklos, ypač jo velykinio žygdarbio.

Konstitucijoje *Sacrosanctum Concilium*, jokiais būdais neatmetant sholastinėje perspektyvoje, pasinaudojant daugiausiai teisinėmis ir filosofinėmis apibrėžtimis, išgvildentų liturgijos ir sakramentų esmės, taip pat sakramentų formos bei materijos, administratoriaus bei recipiento kvalifikacijų, gaunamų sakramentinių malonių ir kitų klausimų, horizontas reikšmingai išplečiamas, juos papildžius dinamiškesnėmis atsinaujinusios teologijos išvalgomis²⁶⁰. Į sakramentus raginama žvelgti ne vien kaip į malonės, kurią tarsi kažkaip galima būtų pamatuoti, gavimą, bet, pirmiausiai, kaip į žmogų perkeičiantį susitikimą su Kristaus, kuris yra tikras Dievas ir tikras žmogus, asmeniu²⁶¹. Bažnyčios sakramentų supratimas remiasi į tai, kad „<...> kaip Dievas panorą apreikšti Dievo meilę per Jėzaus Kristaus žmogystę, taip Dievas ir šiandien tai pačiai meilei perteikti mums naudojasi įprastine medžiagine kūrinijos tikrove – duona, vynu, vandeniu, aliejumi. <...> Visa pranokstantis ir begalinis visatos Kūrėjas ateina mūsų susitikti į baigtinį žmogaus patyrimą²⁶²“. Sakramentuose pasiliekančias Įsikūnijęs Žodis per savo žmogystę įtraukia žmones į susitikimo su Dievu ir tikrojo Dievo garbinimo vyksmą²⁶³.

Būtina paminėti ir dar vieną Vatikano II Santarybos tėvų pageidavimą – išryškinti Šv. Rašto, kuris šalia Šv. Tradicijos yra vienas iš Apreiškimo šaltinių, ypatingą svarbą Bažnyčios gyvenime. Susirinkimas skatina mokslinį Biblijos tyrinėjimą, kruopštų jos vertimų įvairioms tautoms parengimą ir kuo platesnį jos studijavimą, kartu primindamas apie paklusnumą Magisteriumui, kuris autoritetingai nurodo, kaip Šv. Raštas turi būti interpretuojamas, ir kuris tvirtina jo vertimus ir komentarus²⁶⁴. Bibliją nuolat skaityti, gilintis į ją, atsiliepti į Dievo žodį savo gyvenimu ir šį žodį skelbti kitiems turi ne tik dvasininkai, vienuoliai, teologai, katechetai, bet tą raginami daryti ir visi

²⁵⁸ „Anamnezė“, in: Herbert Vorgrimler, *Naujasios teologijos žodynas*, vertė G. Žukas, Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2003, p. 28.

²⁵⁹ *Ibid.*

²⁶⁰ Richard R. Gaillardetz, Catherine E. Clifford, *op. cit.*, p. 37.

²⁶¹ *Ibid.*

²⁶² *Ibid.*, p. 39-40.

²⁶³ *Plg.* *ibid.*, p. 37.

²⁶⁴ *Plg.* Dogminė konstitucija apie Dievo Apreiškimą *Dei Verbum*, Roma, 1965 m. lapkričio 18 d., § 10, 12, 22, 23, 24, in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/susirinkimai/vatikano_ii/konstitucijos/dei-verbum (2022-05-03).

krikščionys²⁶⁵. Liturgijoje Šv. Raštas užima išskirtinę padėtį – čia skaitomos ir per pamokslą aiškinamos jo ištraukos, giedama iš Psalmyno, be to, įvairios maldos bei giesmės, ritualiniai gestai bei simboliai išplaukia būtent iš bibliinių tekstų lobyno²⁶⁶. Susirinkimo tėvai išreiškia troškimą, kad liturginėse apeigose apskritai būtų „<...> įvestas gausėnis, įvairesnis ir tinkamesnis Šventojo Rašto skaitymas²⁶⁷“, o Šv. Mišiose „<...> per nustatytą metų skaičių būtų perskaitoma žmonėms svarbesnioji Šventojo Rašto dalis²⁶⁸“. Santarybos dokumentuose primenama apie ypatingą Bažnyčios pagarbą, skiriamą Viešpačiui Jėzui, esančiam, kad ir skirtingu būdu, tiek Šv. Rašto žodyje, tiek Eucharistijos sakramente, mokoma apie Dievo žodžio ir Kristaus Kūno status, nuo kurių krikščionys pamaitinami Gyvybės Duona, taip pat pabrėžiama tai, kad abi Mišių dalis – Žodžio bei Eucharistijos liturgijas – sieja labai artimas ryšys, ir kad abi šios dalys turi būti suvokiamos kaip vientisas Dievo garbinimo aktas²⁶⁹.

Susirinkimas, atgaivinęs primirštą bendrosios visų pakrikštytųjų kunigystės sampratą, nepriešina jos tarnaujamajai, sakramentinei kunigystei, ir nors pabrėžia skirtingas jų užduotis, tačiau akcentuoja abipusį jų reikalingumą viena kitai bei jų abiejų kilimą iš vienintelės Kristaus Kunigystės. Išganytojas ir toliau pasilieka su savo atpirktąja tauta – jis yra susirinkusios besimeldžiančios bendruomenės tarpe, skelbiamame Šv. Rašto žodyje, kunigo asmenyje ir sakramentuose. Katalikiškos doktrinos požiūriu, visgi, bendruomenė negali turėti sakramentų be Šventimų priėmusio tarnautojo²⁷⁰. Aukodamas Mišias, teikdamas sakramentus, kunigas visa tai vykdo *in persona Christi*, bet kartu ir *in persona Ecclesiae*, taigi prieš susirinkusius tikinčiuosius jis yra Kristaus atstovas, o Dievo akivaizdoje jis atstovauja Bažnyčiai, Dievo tautai²⁷¹.

Liturginio sąjūdžio pastangos tikinčiuosius gyvai įtraukti į liturgijos vyksmą, radusios dalinių atgarsį kelių priešsusirinkiminių popiežių mokyme, susirinkimo konstitucijoje *Sacrosanctum concilium* susilaukė visiško pritartimo. Joje teigiama, kad pilno, sąmoningo bei aktyvaus katalikų dalyvavimo pamaldose būdas tampa galimas dėl Krikšto sakramento, kuris žmogų padaro Viešpaties kunigiškosios tautos nariu²⁷². Tokio įsitraukimo į liturgiją būdo visi pakrikštytieji, lygūs

²⁶⁵ *Plg. ibid.*, § 25.

²⁶⁶ Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium*, op. cit., § 24.

²⁶⁷ *Ibid.*, § 35. 1.

²⁶⁸ *Ibid.*, § 51.

²⁶⁹ Dogminė konstitucija apie Dievo Apreiškimą *Dei Verbum*, op. cit., § 21; Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium*, op. cit., § 56; taip pat *plg.* Richard R. Gaillardetz, Catherine E. Clifford, op. cit., p. 41-42.

²⁷⁰ Šioje vietoje reikia paminėti ir išimtis. Neordinariniais atvejais Krikšto sakramentą teikti ir Santuokos sakramento metu asistuoti leidžiama diecezinio vyskupo įgaliotam pasauliečiui. Kai kuriose dar labiau ekstremaliose situacijose krikštyti gali kiekvienas žmogus, net nekrikščionis, o krikščioniška santuoka gali būti sudaroma be Bažnyčios įgaliotinio. Tuo tarpu, skirtingiems dvasininkams pagal jų Šventimų laipsnį suteikta ne ta pati galia sakramentų administravime. Vyskupas turi galią teikti šešis sakramentus ir asistuoti Santuokos sakramento apeigose. Kunigas gali atlikti tą patį, ką ir vyskupas, išskyrus Šventimų sakramento teikimą, o Sutvirtinimo administravimui kunigas turi būti įgaliotas diecezinio vyskupo. Galiausiai, diakonas gali teikti tik Krikšto sakramentą ir asistuoti santuokos sudarymo metu.

²⁷¹ Richard R. Gaillardetz, Catherine E. Clifford, op. cit., p. 39.

²⁷² Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium*, op. cit., § 14.

savo orumu, turi teisę siekti ir tokiam dalyvavimui jie yra įpareigojami²⁷³. Lotyniška sąvoka *participatio actiosa* (veiklus dalyvavimas) viena ar kita gramatine forma konstitucijoje sutinkama net šešiolikoje vietų²⁷⁴. Į kitas kalbas ši frazė paprastai verčiama kaip *aktyvus dalyvavimas*, tačiau santarybos tėvai, aptardami liturgiją, niekur nepavartoja sąvokos *participatio activa*. Giminingi lotyniški būdvardžiai *activus* ir *actuosus*, vis dėlto, turi skirtingus prasmės niuansus. Pirmasis nurodo į tokį veiklumą, kuris yra priešingas (ap)maštymo/stebėjimo veiksmui, taigi, labiau į išorišką veikimą, o antrojo reikšmė susijusi su gyvu, užsidegusiu veiklumu, kai veikėjas visu savimi pasineria į veiksmą²⁷⁵. Savaiame suprantama, santarybos tėvai stengėsi paskatinti ne vien išorišką katalikų aktyvumą liturgijoje, bet rūpinosi visaapimančiu, organišku tikinčiųjų dalyvavimu pamaldose, kuris įima į save tiek vidinę, tiek išorinę žmogaus plotmes, taip pat sąmoningą įsitraukimą į švenčiamus išganymo slėpinius ir sakramentų praktikavimą²⁷⁶.

Konstitucija nurodo į įvairias priemones šitokiam veikliam dalyvavimui įgalinti. Viena iš jų – liturgijos mokymas, kuris būdamas svarbi klierikų, besimokančių vienuolių, teologijos studentų akademinės bei dvasinės formacijos dalis, atsinaujinusiomis žiniomis turi pasiekti jau tarnaujančius dvasininkus, o taip pat prieinama forma – ir visus tikinčiuosius pagal kiekvieno amžiaus grupę, išsilavinimą, veiklos sritį ir kitas aplinkybes²⁷⁷. Šalia liturginio ugdymo per katechezes bei paskaitas neilgi aiškinamieji pamokymai tam tikrais atvejais tinkamose vietose galėtų būti pateikiami net ir liturgijos šventimo metu²⁷⁸. Be to, pertvarkant pačias apeigas turi būti stengiamasi, kad jose būtų dar labiau išryškinti švenčiami slėpiniai ir tikintiesiems būtų sudaryta veiklaus dalyvavimo pamaldose galimybė, kuri tame tarpe apimtų ir jiems tam tikru metu priklausančius atlikti išorinius veiksmus (gestus, maldas, atliepus, giesmes)²⁷⁹.

Konstitucijoje kreipiamasi ir į sakralinio meno atstovus. Jų prašoma, kad, kurdami bibliškai bei liturgiškai inspiruotus bažnytinės muzikos kūrinius ir projektuodami naujas bažnyčias, kurių erdvė turi būti tinkamai įrengta liturginiam vyksmui, savo darbus pritaikytų ir gyvo tikinčiųjų įsitraukimo į apeigas puoselėjimui²⁸⁰. Šiam tikslui turėtų pasitarnauti ir konstitucijoje atveriamos galimybės šalia lotynų kalbos apeigose naudoti vietos žmonių kalbą, taip pat, ypač tose vietovėse, kuriose vykdomos misijos, išlaikant apeigų esmę ir turint prieš akis Romos liturgijos pavyzdį, į apeigas įvesti tam tikrus, su krikščioniškuoju tikėjimu nesikertančius, vietinės kultūros

²⁷³ *Ibid.*; taip pat *plg.* Richard R. Gaillardetz, Catherine E. Clifford, *op. cit.*, p. 50.

²⁷⁴ *Plg.* Richard R. Gaillardetz, Catherine E. Clifford, *op. cit.*, p. 50.

²⁷⁵ *Plg.* „Activus“ ir „Actuosus“, in: *Thesaurus Latino-Lituanicus. Jungtinis lietuvių-lotynų kalbų žodynas nuo XVII iki XXI amžiaus*, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, Skaitmeninės filologijos centras, 2008-2017, prieiga per internetą: <http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?antraste=activus&searchWhere=header&submit=Ie%C5%A1koti>; <http://www.thesaurus.flf.vu.lt/?antraste=actuosus&searchWhere=header&submit=Ie%C5%A1koti> (2022-05-04).

²⁷⁶ *Plg.* Richard R. Gaillardetz, Catherine E. Clifford, *op. cit.*, p. 50.

²⁷⁷ Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium*, *op. cit.*, § 16-19.

²⁷⁸ *Ibid.*, § 35. 3.

²⁷⁹ *Plg.* *ibid.*, § 21, 30-31, taip pat 50, 113-114,

²⁸⁰ *Ibid.*, § 121, 124.

elementus²⁸¹. Spręsti apie tokių adaptacijų reikalingumą ir mastą pavedama atskirų šalių vyskupų konferencijoms²⁸². Pastebėtina, kad veiklaus dalyvavimo pamaldose koncepcija siejasi su kita reikšminga susirinkimo ištarme apie tai, kad liturgija turi būti suvokiama kaip vieša, bendruomeninė Bažnyčios malda, todėl būtina stengtis, atsižvelgiant į apeigų pobūdį, visada jas švęsti, jei tik galima, kartu su tikinčiais²⁸³.

Tarp konstitucijos *Sacrosanctum Concilium* pateiktų nurodymų liturginiam atsinaujinimui vienoje ar kitoje vietoje galima atrasti abstraktesnių, mažiau aiškių ar, iš pirmo žvilgsnio, net vienas kitam prieštaraujančių teiginių, kurie susilaukia skirtingų interpretacinių vertinimų. Vienas iš tokių pavyzdžių – 34-ajame dokumento paragrafe išdėstytos mintys: „Apeigos tespindi kilniu paprastumu, tebūna dėl trumpumo aiškios, be nenaudingų pasikartojimų, pritaikytos tikinčiųjų supratimui ir apskritai nereikalaujančios daug aiškinimo²⁸⁴“. Panašus noras išreiškiamas ir 50-ajame paragrafe, aptariant Mišių apeigų pertvarkymą. Šioje vietoje galima būtų klausti, kokios yra paprastumo bei trumpumo ribos, ar sutrumpinimas būtinai garantuoja geresnį supratimą, ir kurie pasikartojimai yra reikalingi, o kurie – ne. Taip pat konkrečiau klaustina, kokiais kriterijais vadovaujantis, pritakyti minėtus susirinkimo tėvų nurodymus, peržiūrint per šimtmečius susiformavusias dabar turimas Mišių ir sakramentų teikimo apeigas. Ar užtenka remtis vien tiktais sakramentų apeigų esminės, nekintamos ir likusios, kisti galinčios dalių perskyros samprata? Iki kokio lygio pokyčiai gali paliesti neesminę apeigų dalį ir ką per ilgą laiką joje išsivysčiusio būtina išlaikyti? Nors šie klausimai konstitucijoje detalai ir neapsvarstomi, tačiau pažymima, kad į apeigas įsileistini tik tokie pokyčiai, iš kurių pagrįstai tikimasi, jog jie bus naudingi Bažnyčiai, be to reikalaujama, kad nauji apeiginiai dėmenys būtų tarsi nuosekliai išplėtoti iš šiuo metu turimų dėmenų²⁸⁵. Galiausiai, primenama, jog liturginių apeigų pertvarkymas ir autorizavimas yra išimtinė bažnytinės vyresnybės, visų pirma, popiežiaus teisė²⁸⁶.

Kitas minėtinas pavyzdys – miglotai bei prieštaringai pasirodyti galinti santarybos tėvų pozicija dėl lotynų kalbos liturgijoje. Teigiama, kad apeigos ir ateityje turi būti atliekamos lotyniškai, tačiau čia pat pridodama sąlyga „nebent konkretus nurodymas teigtų priešingai²⁸⁷“. Dar daugiau, po to, nors neįsakoma, bet prabylama apie galimybę į pamaldas įsivesti tautines kalbas, ypatingai tam tikrose apeigų vietose (pavyzdžiui, Dievo žodžio skaitymo, visuotinės maldos metu, taip pat tikintiesiems atlikti priklausančiose dalyse) ir pareiškama apie šitokio vietinių kalbų taikymo liturgijoje galimus teigiamus padarinius tikintiesiems²⁸⁸. Žvelgiant į skirtingas

²⁸¹ *Plg.*, *ibid.*, § 36, 37-40.

²⁸² *Ibid.*

²⁸³ *Plg.*, *ibid.*, § 26-27.

²⁸⁴ *Ibid.*, § 34.

²⁸⁵ *Ibid.*, § 23.

²⁸⁶ *Ibid.*, § 22. 1-2.

²⁸⁷ *Ibid.*, § 36. 1.

²⁸⁸ *Plg.*, *ibid.*, § 36. 2, 54, taip pat 63, 101.

konstitucijos vietas, nesusidaro įspūdis, jog susirinkimo tėvai būtų norėję visiškai atsisakyti lotynų kalbos apeigose, tačiau lygiai taip pat nesimato ir rimtesnių saugiklių išlaikyti šios kalbos išskirtinį statusą Romos rito liturgijoje, nors formaliai tam tikrą pirmenybę ji ir išsaugo. Tiesa, konstitucijoje pabrėžiama lotyniškai atliekamo grigalinio giedojimo, kurį „<...> Bažnyčia laiko būdingu Romos liturgijai²⁸⁹“, ir į kuri orientuotis apeigose reikėtų pirmiausiai, svarba, bet kartu neatmetamos ir kitokios sakralinės muzikos formos, įskaitant polifoninius kūrinis ir liaudiškas religines giesmes²⁹⁰. Be to, dokumente raginama pasistengti, kad katalikai lotynų kalba mokėtų atlikti jiems priklausančias kalbamasias arba giedamasias Mišių *ordinarium* dalis²⁹¹. Vis dėlto, aiškesnių ribų, iki kurio lygio tautinės kalbos turi būti vartojamos liturgijoje, nenustatymas, ir tuo pat metu kelio atvėrimas įvairių šiuo klausimu galimų sprendimų variacijoms, kuriomis, galima pateisinamai suprasti, buvo siekiama kilnių pastoracinių tikslų, vėliau nemaža dalimi, kad ir netiesiogiai, galėjo padaryti įtakos tam, kad lotynų kalba pasaulio mastu taptų beveik išstumta iš liturginių apeigų sferos.

Susidūrus su čia paminėtomis, o kartu ir kitomis Vatikano II Susirinkimo dokumentuose iš pažiūros neaiškiai arba prieštaringai atrodančiomis ištaromis ir siekiant jas tinkamai suprasti, būtinas subalansuotas interpetacinis žvilgsnis, kuris neįpuola į kraštutinumus, bet atskirus teiginius mato konkretaus dokumento, kuriame jie suformuluoti, o taip pat ir viso susirinkimo mokymo kontekste. Galiausiai, reikia turėti omenyje, kad ir patys šio susirinkimo nutarimai turi būti aiškinami gyvosios Bažnyčios Tradicijos šviesoje. 2000 metais skaitytame pranešime kardinolas Josephas Ratzingeris atkreipia dėmesį į tai, kad, chronologiškai žiūrint, pirmoji santarybos priimta konstitucija *Sacrosanctum Concilium*, išryškinusi svarbiausią Bažnyčios veiklos sritį – Dievo garbinimą ir davusi toną kitoms konstitucijoms, po susirinkimo nejučiomis imtą vertinti taip, lyg ji būtų savotiškas receptų rinkinys, pagal kurį visomis įmanomomis priemonėmis reikia sukonstruoti žmonėms atraktyvias bei įtraukias pamaldų formas, pamirštant, jog liturginės apeigos vykdomos Viešpačiui, bet ne patiems sau²⁹². Ratzingeris, matydamas besireiškiančias radikaliai progresyvią bei griežtai konservatyvią santarybos tekstų interpretacines prieigas, įvairiomis progomis daugybę kartų kalbėjo apie būtinybę sugrįžti prie susirinkimo mokymo – tokio, koks jis ir buvo paskelbtas, tokio, kuriame ištikimai pakartojama nekintama Bažnyčios doktrina, į kurią tvirtai atsirėmus ir nuo jos nenuklystant, derinama tai, kas sėna su tuo, kas nauja.

Konstitucija *Sacrosanctum Concilium* pateikė atnaujintą teologinį žvilgsnį į Bažnyčios viešąją maldą, taip pat paklojo pamatus liturginei reformai. Po susirinkimo prasidėjusį bažnytinių apeigų pertvarkymo procesą, jo galutinį rezultatą ir poreforminį liturginį gyvenimą lydės įvairiausi

²⁸⁹ *Ibid.*, § 116.

²⁹⁰ *Plg.* § 116, 118.

²⁹¹ *Ibid.*, § 54.

²⁹² Joseph Ratzinger, „Konstitucijos ‚Lumen Gentium‘ ekleziologija“, *op. cit.*, p. 15-16.

vertinimai bei emocijos – nuo entuziazmo, dar didesnių, nei jau įvykdyti, pokyčių troškimo iki nusivylimo ir noro grįžti prie senosios apeigų formos. Skirtingus požiūrius į reformą turintys katalikai savo nuomonę stengsis pagrįsti tais pačiais Vatikano II Susirinkimo nutarimais. Vieni juose išvelgs pagal nutylėjimą suteikiamą leidimą nuveikti daugiau, nei raidiškai užrašyta, kiti pastebės, jog reforma nukrypo nuo nutarimų arba ne iki galo į juos atsižvelgė, tretį dėl esamos padėties išsakys priekaištus pačiam susirinkimui, kuris neva per daug dviprasmiškai išdėstė savo mintis. Žinoma, didesnė žmonių dalis nekels jokių klausimų nei apie susirinkimą, nei apie reformą ir visus pokyčius priims nuolankiai. Kad ir kaip ten būtų, Vatikano II Santarybos darbą gyvai mačiusio Ratzingerio pastangos, jam būnant Tikėjimo mokymo kongregacijos prefektu, o ypač tapus popiežiumi, visus sugražinti prie autentiško susirinkimo dokumentų (tame tarpe ir liturginės konstitucijos) interpretacijos būdo, įnešė doktrininio aiškumo į teologinių diskusijų lauką ir prisidėjo prie vienybės Bažnyčios viduje skatinimo bei gilesnio katalikiškosios tapatybės įsisąmoninimo tikinčiųjų tarpe.

2. 3. Pauliaus VI liturginė reforma

Dar susirinkimui tebevykstant, praėjus keliems mėnesiams po konstitucijos apie šventąją liturgiją paskelbimo, 1964 metų sausio 25 dieną popiežius Paulius VI pranešė apie tai, kad įsteigia naują komisiją, kuri turės peržiūrėti bažnytines apeigas, įgyvendindama susirinkimo liturginės konstitucijos nurodymus²⁹³. Ši komisija, kuri buvo pavadinta *Consilium* vardu ir kurią sudarė iš įvairių pasaulio vietų kilę vyskupai bei jiems patarinėjantys ekspertai, užsiėmė apeigų pertvarkymo galimybių studijavimu, pačių reformuotų liturginių knygų rengimu, konsultavosi šiais klausimais su skirtingų šalių vyskupų konferencijomis, taip pat jai buvo suteikta teisė vykdyti tam tikrus žvalgomuosius eksperimentus kulto srityje, bandant suprasti, kaip geriausiai galima būtų atlikti pertvarkymus²⁹⁴. Be to, kai kurie šios komisijos sprendimai, kuriuos peržiūrėdavo ir savo vardu paskelbdavo Šventųjų apeigų kongregacija, buvo svarbūs pereinamuoju laikotarpiu, iki galutinio reformų įgyvendinimo²⁹⁵. Iš tokių nutarimų galima paminėti 1965 ir 1967 metais išleistus potvarkius, kuriais palaiapsniui įvedami pakeitimai į tuo metu naudojamo 1962 metų mišiolų liturginius tekstus bei rubrikas – tai įvairūs apeigų supaprastinimai, atgaivintos koncelebracijos taisyklių išryškėjimas, visuotinės maldos įterpimas į pamaldas, leidimas jose vis didesniu mastu

²⁹³ *Plg.* laiško įžanga, in: Paulus PP. VI, „Litterae apostolicae motu proprio datae *Sacram Liturgiam*. Decernitur ut praescripta quaedam Constitutionis de Sacra Liturgia a Concilio Oecumenico Vaticano II probatae vigere incipiant“, Roma, die 25 Ianuarii anno 1964, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: https://www.vatican.va/content/paul-vi/la/motu-proprio/documents/hf_p-vi_motu-proprio_19640125_sacram-liturgiam.html (2022-05-10).

²⁹⁴ *Plg.* F. R. McManus/Eds., „Consilium“, in: *New Catholic Encyclopedia*, second edition, Washington, D. C.: Catholic University of America; Detroit: Thomson/Gale, 2003, vol. 4 (Com-Dyn), p. 164.

²⁹⁵ *Plg.* *ibid.*

vartoti gimtąją kalbą, taip pat visokie pritaikymai, įgalinantys veiklesnį tikinčiųjų dalyvavimą liturgijoje.

Vienas iš labiausiai išsiskiriančių *Consilium* komisijos atliktų darbų – parengimas naujo Romos mišiolio, kurį 1969 metais promulgavo ir sekančiais metais publikavo popiežius Paulius VI²⁹⁶. Apie šiuos metus bei šiek tiek vėliau skirtingu laiku pasirodė ir pagal susirinkimo nurodymus reformuotos ir popiežiaus autoritetu patvirtintos brevijoriaus, sakramentų, sakramentalijų, laidotuvių apeigos, atnaujintų grigališkojo choralo tekstų bei melodijų rinkiniai ir kitos liturginės knygos. Visos jos jau nebepristatomos kaip eilinis potridentinų ritualinių knygų atnaujinimas, bet prezentuojamos kaip nuoseklus bei klusnus atsiliepimas į Vatikano II Santarybos sprendimus, skirtus bažnytinio kulto sferai. Tai, žinoma, nereiškia, jog yra kažkokiu būdu paneigiamas tęstinumas su prieš tai buvusia liturgine tradicija, tačiau tam tikras paradigminis posūkis, šiuo atveju, taip pat gali būti fiksuojamas.

Apaštalinėje konstitucijoje *Missale Romanum*, kurioje paskelbiama apie naujo Romos mišiolio įsigaliojimą, popiežius Paulius VI su didele pagarba žvelgia į iki šiol naudotą, po Tridento Susirinkimo pasirodžiusį, Pijaus V mišiolą, kuris su nežymiais pakitimais pasiekė šias dienas²⁹⁷. Per keturis šimtmečius misionierių dėka jis pasklido į aibę pasaulio kraštų, o jame išdėstytos liturginės maldos ir Biblijos ištraukos ugdė daugybės tikinčiųjų, tame tarpe Bažnyčios vėliau pripažintų šventaisiais, dvasingumą²⁹⁸. Dokumente pontifikas pastebi, kad jau rengiant potridentinį mišiolą, buvo stengiamasi atsižvelgti į Vatikane bei kitose vietose tuo metu prieinamus senuosius liturginius rašytinius paminklus²⁹⁹. Paskesniais laikais, atradus ir moksliskai ištyrinėjus daugiau bažnytinio kulto šaltinių, tame tarpe ir pačių ankstyviausių, taip pat labiau susipažinus su Rytų krikščionybės liturginėmis tradicijomis, pamažu atsirado siekis, jog šie tekstai taptų prieinami ne vien susipažinimui, bet ir maldingam apmąstymui, o, galiausiai, galėtų būti naujai pritaikyti ir šių dienų apeigose³⁰⁰.

Taigi, tarp katalikų atgijęs dėmesys liturgijai ir didesnis išskirtinės jos vertės įsisąmoninimas, pažengusios liturgijos istorijos studijos, popiežių atlikti pertvarkymai apeigų srityje (ypač Pijaus XII įgyvendinta Velykų vigilijos bei Didžiosios savaitės ceremonijų reforma) ir, žinoma, Vatikano II Susirinkimo nutarimai atvedė prie visapusiško mišiolio ir kitų liturginių knygų

²⁹⁶ Iki šių dienų šis posusirinkiminis reformuotas mišiolas po pirmos jo oficialios publikacijos, įvykusios 1970 metais, susilaukė dar dviejų pataisytų bei papildytų pavyzdinių leidimų – 1975 metais (valdant tam pačiam Pauliui VI) ir 2002 metais (Jono Pauliaus II pontifikato metu). Be to, 2008 metais, popiežiaus Benedikto XVI valdymo laikais, buvo publikuota trečiojo pavyzdinio leidimo (t. y. 2002 metų mišiolio) pataisyta versija.

²⁹⁷ Plg. Paulius VI, „Apaštalinė konstitucija *Missale Romanum*, kuria įvedamas II Vatikano Susirinkimo nutarimu reformuotas Romos mišiolas“, Roma, 1969 m. balandžio 3 d., in: *Romos mišiolas, II Vatikano Susirinkimo nutarimu reformuotas, popiežiaus Pauliaus VI įsakymu išleistas. I dalis. Pagrindinis mišiolas*, Kaunas – Vilnius: Lietuvos vyskupų konferencija, 1987, p. 17.

²⁹⁸ *Ibid.*

²⁹⁹ *Ibid.*, p. 18.

³⁰⁰ *Ibid.*

atnaujinimo³⁰¹. Įžanginėje, bendroms taisyklėms išdėstyti skirtoje, naujojo Romos mišiolio dalyje pabrėžiama, kad jo tekstuose perteikiamas tas pats nepasikeitęs katalikiškojo tikėjimo mokymas, taip pat akcentuojama, jog reformuotas mišiolas turi būti suvokiamas kaip papildantis prieš tai buvusįjį, o ne jam kokiū nors būdu prieštaraujantis³⁰². Tuo pat metu pripažįstama, kad šis atnaujintas mišiolas žymi tam tikrą progresą Romos rito liturginėje tradicijoje, kadangi jame, reaguojant į šių laikų sąlygas ir kartu stengiantis naujai aktualizuoti patristinių bei vėlesnių laikų apeigines maldas, praktikas, teologines įžvalgas apie kultą bei sakramentus, su pastoraciniu rūpesčiu išryškunami ir gyvai plėtotis labiau įgalinami liturgijos bendruomeninis ir katechetinis matmenys³⁰³.

Lyginant Pauliaus VI ir Pijaus V nustatytą Šv. Mišių apeigų tvarką, šalia daugelio panašumų galima pastebėti ir nemažai tarp jų atsiradusių skirtumų³⁰⁴. Reformuotose apeigose nebeliko Mišių pradžioje prie altoriaus laiptų atliekamų maldų, iš kurių išlaikytas praktiškai vien tik nuodėmių išpažinimo aktas, kuris buvo patrumpintas ir nuo šiol kalbamas kunigo kartu su tikinčiais, skirtingai nei anksčiau, kai buvo privalomos dvi *Confiteor* maldos³⁰⁵, iš kurių pirmąją atlikdavo celebrantas, o antrąją – patarnautojai (su bendruomene). Be to, greta *Confiteor* pateikiamos dar dvi naujos, alternatyviai pasirinkti galimos gailėsčio akto formulės.

Siekiant, kad Šv. Rašto turtai kuo didesniu mastu galėtų skleisti liturgijoje ir pasiekti katalikų ausis bei širdis, skaitinių rinkinys pertvarkytas ir papildytas naujomis biblinėmis perikopėmis. Orientuojantis į tęstinį Šv. Rašto skaitymo būdą, vietoj kasmet pasikartojančios vienmetės skaitinių sekos nustatomi trys ciklai (A, B ir C) sekmadienių ir du ciklai (E1 ir E2) eilinio laiko šiokiadienių skaitiniams taip, kad vienas ciklas atitiktų vienerius liturginius metus³⁰⁶. Taip pat sekmadienių bei iškilmių Mišiose vietoj vieno skaitinio prieš Evangeliją nurodoma skaityti du: pirmąjį – iš Senojo Testamento knygų, o Velykų laiku – iš Apaštalų darbų, ir antrąjį – iš apaštalų laiškų. Iš atkurtų, Bažnyčios Tėvų laikus menančių dalykų reikia paminėti atliepiamąją psalmę, kurios priegiesmį gieda visa bendruomenė, ir visuotinę tikinčiųjų maldą, kurioje išsakomi maldavimai už Bažnyčios, pasaulio, valstybių ir konkrečius tikinčiųjų reikalus, prašant, kad Dievas visus globotų ir vestų išganymo keliu. Pabrėžtinai iškeliamas ir po Evangelijos skaitymo sakomos

³⁰¹ *Plg.* *ibid.*, p. 17-18.

³⁰² *Plg.* „Bendrieji Romos mišiolio nuostatai“, § 2-3, 6, 10, in: *Romos mišiolas, II Vatikano Susirinkimo nutarimu reformuotas, popiežiaus Pauliaus VI įsakymu išleistas. I dalis. Pagrindinis mišiolas*, op. cit., p. 22-23, 24.

³⁰³ *Plg.* *ibid.*, § 10-15, p. 24-26.

³⁰⁴ *Plg.* senąjį ir naująjį *Ordo Missae*: „Ordo Missae iuxta ritum Missalis Romani anno 1962/Šv. Mišių tvarka pagal 1962 metų Romos mišiolio apeigas“, Vilnae: Arche/SCV, 2011, p. 44-103, in: *Arche.lt*, prieiga per internetą: <https://docs.google.com/file/d/0BwIXmqZNzDvzak95Q20yNzJtekk/edit?resourcekey=0--rYm7Ia0exrYTuChN06-Rw> (2023-05-31); "The Order of Mass for the Ordinary Form of the Roman Rite", in: *Latin Liturgy Association*, prieiga per internetą: <http://www.latinliturgy.com/OrdinaryFormD20.pdf> (2023-05-31).

³⁰⁵ Ikireforminėse Mišių apeigose būdavo atliekamas dar ir trečias *Confiteor*, kurį patarnautojai kartu su tikinčiais sukalbėdavo prieš Šv. Komunijos priėmimą. Popiežius Jonas XXIII šį trečiąjį *Confiteor* panaikino.

³⁰⁶ Tai reiškia, kad konkretaus sekmadienio skaitiniai pasikartoja po trejų metų, o konkretaus eilinio laiko šiokiadienio skaitiniai – po dvejų metų.

homilijos, kuri turi būti laikoma integralia liturgijos dalimi, svarba, ir liepiama ją sakyti sekmadeniais ir tikintiesiems švęsti įsakytose iškilmėse, o kitomis dienos, nors ir nėra privalomumo, bet labai raginama homiliją sakyti.

Trumpai peržvelgus pasikeitimus pirmojoje Šv. Mišių dalyje – Žodžio liturgijoje, kuri anksčiau buvo vadinama Katechumenų Mišiomis, galima pastebėti pokyčius ir antrojoje dalyje – Eucharistijos liturgijoje, seniau vadintoje Ištikimųjų Mišiomis. Duonos ir vyno atnašavimo apeigos gerokai supaprastintos – nemaža dalis maldų panaikinta, įvestos naujos maldos, kita dalis – sutrumpinta; atnašų malda (*secreta*) nuo dabar kunigo turi būti atliekama garsiai. Išskirtine reformos žyme laikytina tai, kad greta ilgus amžius vienintelio buvusio ir niekuo nepakeičiamo Romos kanono pateikiamos dar trys eucharistinės maldos (vėliau jų atsiras ir dar daugiau), iš kurių visų pagal tam tikras taisykles galima pasirinkti vieną³⁰⁷. Centrinę Mišių vietą užimančią Eucharistijos maldą celebrantas nuo šiol turi skaityti ne pusbalsiu, o taip, kad ji būtų girdima visiems. Komunijos apeigų metu *Pater noster* maldą kunigas atlieka nebe vienas, tačiau su visa susirinkusia bendruomene, o po to sekančios maldos yra šiek tiek sukeistos vietomis, dalis tyliai sakomųjų kunigo maldų sutrumpinta ir pagarsinta, taip pat įterpti ir priderinti tikinčiųjų atliepai. Maldą *Domine, non sum dignus* kunigas sukalba garsiai drauge su visais susirinkusiais, tada pats priima Šv. Komuniją ir eina ją dalinti tikintiesiems³⁰⁸. Atkreipus dėmesį į Mišių pabaigą, pastebėtina, kad reformuotoje liturgijoje buvo nuspręsta atsisakyti tradicijos po baigiamojo palaiminimo skaityti Evangelijos pagal Joną prologą.

Būtina pastebėti, kad reformos metu buvo pertvarkytos ne vien nekintamos, bet ir nuo konkrečios liturginės dienos ar progos priklausančios Mišių dalys – ne tik perstruktūruotas ir išplėstas lekcionario korpusas, įtraukiant į jį žymiai daugiau Šv. Rašto ištraukų, tačiau, pasinaudojus senaisiais liturginiais šaltiniais ir atsižvelgus į šių laikų sąlygas, mišiolas gausiai papildytas ir naujais Mišių formuliais bei prefacijomis. Atnaujinant kitų sakramentų ir sakramentalijų apeigas taip pat buvo stengiamasi į jas įtraukti pagal situaciją pasirinktinių įvairesnių bibliinių perikopių bei alternatyvių maldų. Be to, jose stengiamasi tam tikru mastu atkartoti Mišių eigos struktūrą tokiu būdu, kad Dievo žodžio skaitymą palydėtų homilija, po kurios sektų tikinčiųjų maldavimai arba

³⁰⁷ Antroji Eucharistijos malda sukurta šv. Ipolito Romiečio anaforos (III a. pr.) pavyzdžiu, trečioji – semiantis įkvėpimo iš mozarabų bei galų liturginių tradicijų, ketvirtoji – atsiremiant į šv. Bazilijaus Didžiojo anaforą (IV a.). Romos kanonas, tuo tarpu, reformuotame mišiole pateikiamas kaip pirmoji Eucharistijos malda. Žr. Keith Kenney, „Louis Bouyer: Eucharist“, September 3, 2006, in: *Sancta Liturgia. Liturgical musings, reflections and homilies*, prieiga per internetą: <http://sanctaliturgia.blogspot.com/2006/09/louis-bouyer-eucharist.html> (2022-05-15); Cassian Folsom, „From One Eucharistic Prayer to Many: How it Happened and Why“, September 15, 1996, part II, § 4, in: *Adoremus*, prieiga per internetą: <https://adoremus.org/1996/09/from-one-eucharistic-prayer-to-many-how-it-happened-and-why/> (2022-05-15).

³⁰⁸ Priešreforminėse apeigose celebrantas, prieš priimdamas Švč. Sakramentą, maldą *Domine, non sum dignus* kalbėdavo tris kartus tyliai. Po kunigo Komunijos sekdavo tikinčiųjų Komunija, taigi celebrantas, atsisukęs su Švč. Sakramentu į žmones, garsiai sakydavo *Ecce Agnus Dei* <...>, o tikintieji atsiliepdavo triguba *Domine, non sum dignus* malda. Vis dėlto, atrodo, kad potridentinėje liturgijos praktikoje iki pat popiežiaus Pijaus X laikų Šv. Komunija tikintiesiems dažniausiai buvo dalinama po Šv. Mišių, o ne per jas.

visuotinė malda, o toliau būtų judama prie esminės sakramento ar sakramentalijos apeigų dalies. Jei anksčiau Kunigystės sakramentą teikti privaloma, o Šv. Komuniją tikintiesiems dalyti pageidaujama buvo eucharistinės celebracijos kontekste, tai nuo dabar atsiranda galimybė, pageidavimas (bet ne įsakymas) Šv. Mišių metu teikti ir kitus sakramentus – Krikštą, Sutvirtinimą, Ligonų patepimą, Santuoką. Panašiu būdu į Mišių eigą buvo inegruotos ir įvairiomis progomis teikiamų palaiminimų apeigos. Kaip ir Šv. Mišių atveju, pertvarkant sakramentų bei sakramentalijų liturgiją, apeigose buvo norima labiau išryškinti jų prasmę, atskirų pamaldų dalių reikšmę ir paskatinti veiklą katalikų įsitraukimą į bažnytinio kulto veiksmus.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, Josephas Ratzingeris niekada neneigė Vatikano II Susirinkimo nutarimų, taigi ir konstitucijos *Sacrosanctum Concilium*, kaip norminiu, autoritetingu bei įpareigojančiu būdu išreikšto Bažnyčios mokymo. Vis dėlto, galima pastebėti, kad šio dvasininko ir teologo požiūris ar bent jau viešai išdėstytos mintys apie posusirinkiminę liturginę reformą skirtingais jo gyvenimo etapais keitėsi. Ratzingeris nekvestionuoja reformuotų apeigų galiojimo bei teisėtumo ir pats nuolat švenčia liturgiją pagal atnaujintas apeigines knygas. Visgi, jo raštuose ir pasisakymuose iš laikotarpio iki jo išrinkimo šv. Petro įpėdiniu šalia pasidžiaugimo teigiamais liturginės pertvarkos pasiekimais vienur kitur galima atrasti ir abejonių dėl kai kurių priimtų sprendimų, įvestų pokyčių, taip pat dėl reformos rengimo būdo, jos įvedimo į Bažnyčios gyvenimą skubotumo. Iš jau popiežiumi tapusio Ratzingerio nebesigirdėjo tiesioginės kritikos pačios liturginės reformos atžvilgiu. Įdomu būtų sužinoti, ar jo nuomonė šiuo klausimu iš tiesų pasikeitė. Vienuose tekstuose Ratzingeris konstatuoja, nebūtinai tiesmukai, tam tikrą įvykusį trūkį su prieš tai buvusią liturginę tradiciją, o kituose kaip tik pabrėžia tęstinumą.

Tokiais atvejais reikia neskubėti daryti išvadų apie nenuoseklumą arba prieštarumą. Visų pirma, būtina atsižvelgti į paties Benedikto XVI pateiktus pastebėjimus apie Bažnyčios atsinaujinimo tęstinume hermeneutiką, kuri pramato, kad „<...> tęstinumo ir netęstinumo, [besireiškančių] skirtinguose lygmenyse, derinys sudaro pačią tikrosios reformos prigimtį³⁰⁹“. Taigi, vertinant skirtingose vietose ir skirtingu laiku Ratzingerio išreikštas mintis apie posusirinkiminį apeigų pertvarkymą, kaskart reikėtų pabandyti išsiaiškinti, kokių aspektų ar aspektais (doktrininiu, pastoraciniu, katechetiniu, istoriniu ir t. t.) jis aptaria trūkį bei nepertraukiamumą. Be to, svarbu prieš akis turėti tai, kad liturgijoje esama esminių, nepajudinamųjų dėmenų, bet taip pat ir istorijos tėkmėje keistis galinčių elementų³¹⁰.

Kita vertus, nepamirština, kad įvairius Ratzingerio tekstus bei pasisakymus nederėtų traktuoti vienodai, nes asmeninės teologo įžvalgos ar net iš ganytojiškos patirties kylantys

³⁰⁹ “Address of His Holiness Benedict XVI to the Roman Curia Offering Them His Christmas Greetings”, Rome, 22 December 2005, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2005/december/documents/hf_ben_xvi_spe_20051222_roman-curia.html (2019-05-10). Citatą vertė magistro darbo autorius.

³¹⁰ *Plg.* Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium*, op. cit., § 21.

pasidalijimai skiriasi ir nebūtinai sutampa su ganytojo žodžiu, kai jis oficialiai skelbia Bažnyčios mokymą ir nustato discipliną. Atitinkamai skiriasi ir tekstų žanrai (interviu, paskaita, straipsnis, monografija vs. katechezė, pamokslas, Magisteriumo dokumentai, dekretai). Visa tai turint omenyje, galima suprasti tai, kad kuo aukštesnę padėtį dvasininkas užima bažnytinėje hierarchijoje, tuo labiau jis jaučia ganytojišką atsakomybę už savo žodžius, todėl neturėtų stebinti, jei popiežius Benediktas XVI, net ir viešai išreikšdamas vien asmeninę nuomonę, neliestų vienu ar kitų sudėtingų temų tam, kad tarp tikinčiųjų nekiltų susipriešinimo.

Savo tekstuose svarstydamas bažnytinio kulto klausimus, Josephas Ratzingeris išreiškia požiūrį ne tik į Vatikano II Susirinkimą bei jo įgaliojimu įvykdytą liturginę reformą, bet taip pat skiria ypatingą dėmesį poreforminiam liturginiam gyvenimui Bažnyčioje, kuriame neretai pasitaiko įvairių piknaudžiavimų, nežabotų kūrybinių bandymų, nustatytų liturginių taisyklių nesilaikymo. Pastarosios problemos, jų priežastys ir galimi įveikimo būdai – tai temos, apie kurias Ratzingeris ne kartą pasisakė tiek iki savo popiežiavimo pradžios, tiek ir po jos.

Dar jam būnant kardinolu, *Liturgijos dvasios* pratarinėje liturginio sąjūdžio ir visuotinio susirinkimo dėka nauju būdu prieinamą bažnytinį kultą jis lygina su atidengta freska, kuri visus žavi savo dailumu, bet kartu ir reikalauja pagarbaus, subtilaus ir tausojančio santykio su ja:

<...> akimirka likome užburti jos spalvų ir figūrų grožio. Tačiau ilgainiui jai ėmė kenkti klimatinės sąlygos, taip pat tam tikros restauracijos ar konstrukcijos; iškilo pavojus, kad ji bus sunaikinta, jei skubiai nebus imtasi būtinų priemonių, kaip sustabdyti kenksmingą poveikį. Žinoma, jos nevalia vėl uždažyti, tačiau privalu pradėti ją gerbti, mėginti suprasti jos ištarą ir tikrovę, kad jos atidengimas netaptų pirmąja galutinės netekties pakopa³¹¹.

Toje pačioje 1999 metais rašytoje pratarinėje Ratzingeris išreiškia viltį, jog ši jo knyga galėtų tapti postūmiu atsirasti savotiškam naujam liturginiam judėjimui, panašiam į tą, kuris gyvavo iki susirinkimo, tačiau atsiliepiantiam jau į pasikeitusius iššūkius³¹². Labiausiai tinkama frazė, kuri išreiškia vieną iš svarbiausių tikslų, kurio link šis neformalaus sąjūdis turėtų judėti – liturgijos reformos reforma³¹³. Šį paradoksiškai skambantį posakį galima būtų suvokti dvejopai – kaip siekį atsisakyti reformuotų apeigų ir tiesiog grįžti prie ikireforminės liturgijos arba kaip pastangas, nukreiptas į pataisymus dabartinėje liturginėje formoje arba į šios formos pertvarkymą, kad ji būtų panašesnė į senesnes apeigas ir tarsi „neišsišoktų“ istorinėje liturgijos vystymosi skalėje. Antrasis paaiškinimas artimesnis tam, į ką nurodo reformos reformos sąvoka, vis dėlto, ir jis iki galo neišsemia žymimo reiškinių prasmės. Šios sąvokos turinys pasidaro labiau aiškus, pažvelgus į

³¹¹ Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, vertė G. Žukas, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012, p. 5-6.

³¹² *Ibid.*, p. 6.

³¹³ Plg. Kardinolo Josefo Ratzingerio ir popiežiaus Benedikto XVI liturginių apeigų ceremonmeisterio, monsijoro Guido Marini išsakytos mintys apie liturginės reformos reformavimą: Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Dievas ir pasaulis. Krikščionių tikėjimo paslaptys. Pokalbis su Peteriu Seewaldu*, vertė G. Sodeikienė, Vilnius: Alma littera, 2010, p. 357-359; Matthew Gamber, "Papal liturgist endorses reform of the reform", Vatican, January 7, 2010, in: *National Catholic Reporter*, prieiga per internetą: <https://www.ncronline.org/news/vatican/papal-liturgist-endorses-reform-reform> (2022-05-19).

inicijuojamo liturginio judėjimo veiklos pobūdį, uždavinius, tikėtinus plėtojimosi (tiek apimtimi, tiek laike) etapus.

Atsiremiant į kardinolo Ratzingerio mintis, galima pastebėti, kad iš šio beprasidedančio atsinaujinimo vyksmo nereikia tikėtis radikalių veiksmų ar lozungų, taip pat staigaus rezultatų pasiekimo, tačiau jį dera suvokti kaip lėtą brendimo procesą³¹⁴. Viskas turi prasidėti nuo tinkamo liturginės sąmonės ugdymo tikinčiuosiuose bei dvasininkijoje³¹⁵. Taip pat daugelyje vietų turi būti nustota eksperimentuoti su bažnytinio kulto veiksmiais, kai apeigos kaskart pasidaromos pagal savo skonį arba ekspertų patarimus, pradėta ištikimai laikytis Bažnyčios nustatytų taisyklių ir leista liturgijai būti tuo, kuo ji yra iš tikrųjų³¹⁶. Liturgiją reikia suvokti ne kaip savirealizacijos erdvę, bet kaip perkeičiančio susitikimo su Viešpačiu, atiduodančiu save žmonėms, vietą³¹⁷. Į ją reikia pagarbiai žvelgti, kaip į užaugusį ir toliau augantį gyvybingą organizmą, o ne kaip į savo nuosavybę³¹⁸. Taigi, ji priimtina, kaip tai, kas nepelnytai dovanojama ir tai, per ką drauge su tikinčiais žemėje ir šventaisiais danguje įsijungiama į Dievo garbinimo vyksmą³¹⁹. Tokia mąstymo bei elgesio su liturgija „reforma“ pamažu ves į tikrąją reformos reformą, kai ateis laikas apsvarstyti, ką, turint prieš akis visą liturginio vystymosi istorinę eigą, apeigose pakeisti, kokius elementus vėl sugražinti³²⁰. Konkrečioms oficialioms pertvarkoms palaiptinai bręstančios ir besikaupiančios iniciatyvos, viltys, siūlymai natūraliai kils iš apačios, iš gyvų bendruomenių, kuriose apeigos švenčiamos pagarbiai bei sektinai, ir kuriose persiimta liturgijos dvasia³²¹.

Ratzingeris savo knygomis, pasisakymais, dokumentais ir, svarbiausia, asmeniniu pavyzdžiu liturgijos šventime, stengiasi nurodyti kryptį poreforminiam liturginiam Bažnyčios gyvenimui. Ypatingo atgarsio susilaukė jo nuveikti darbai, jam užėmus Romos vyskupo sostą – tai pasakytos kalbos, katechezės, pamokslai, kuriose buvo liečiamos bažnytinio kulto temos, taip pat įvesti pakeitimai į popiežiškąją liturgiją ir, galiausiai, išleisti du svarbūs dokumentai – posinodinė ekshortacija *Sacramentum Caritatis*, skirta Eucharistijos slėpiniui, bei apaštališkasis laiškas „motu proprio“ forma *Summorum Pontificum*, išplečiantis ikireforminių apeigų naudojimo sąlygas. Matydamas nemažai kur pasitaikančius piktnaudžiavimus ir eksperimentus liturgijos srityje, žinodamas apie tikinčiuosius, susipriešinusius dėl senų ir naujų liturginių formų, Ratzingeris siekia gražinti visus prie to, ko iš tiesų mokė Vatikano II Santaryba, paneigti klaidingus įsivaizdavimus apie susirinkimą bei liturginę reformą, be to, tvirtai atsiremiant į Šv. Raštą bei Tradiciją ir žvelgiant

³¹⁴ Plg. Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Dievas ir pasaulis. Krikščionių tikėjimo paslaptys. Pokalbis su Peteriu Seewaldu*, op. cit., p. 358-359.

³¹⁵ *Ibid.*, p. 357.

³¹⁶ *Ibid.*

³¹⁷ *Ibid.*, p. 357, 358.

³¹⁸ *Ibid.*, p. 358.

³¹⁹ *Ibid.*

³²⁰ Plg. *ibid.*

³²¹ Plg. *ibid.* 358-359.

į turiningą Bažnyčios kulto plėtojimosi laikę bei kultūrose vaizdą, išryškinti, kas yra, kam skirta ir kaip švenčiama krikščioniškoji liturgija.

3. IKIREFORMINIŲ IR POREFORMINIŲ APEIGŲ (NE)SUDERINAMUMAS

Josephas Ratzingeris nuolankiai priima po susirinkimo reformuotą liturgiją, palankiai žiūri į kai kurias reformos atneštas naujoves. Vis dėlto, kaip teologas ir ganytojas, jis nebijo išsakyti ir kritiškų pastebėjimų atnaujintų apeigų atžvilgiu – tiek dėl jų rengimo būdo (didelio pastikėjimo tuo metu vyravusios liturgijos tyrinėjimų krypties ekspertų nuomone ir nepakankamo atsižvelgimo į nuosekliai per amžius besivysčiusią liturginę tradiciją), tiek dėl konkrečių pastoracinių pritaikymų, rubricistinių sprendinių, rito formos elementų, tiek dėl reformos įvedimo skubotumo, neparuošus tam tikinčiųjų. Tapus popiežiumi, iš jo, galbūt dėl pastoracinio takto, tokioms kritikos atnaujintajai liturgijai jau nebuvo girdėti. Naujosiose apeigose, iš tiesų, galima pastebėti, jog tam tikri Bažnyčios mokymo aspektai, kurie buvo labiau akcentuojami iki reformos, dabar pabrėžiami mažiau, tačiau savo esme naujosios apeigos neprieštarauja senosioms. Ratzingeris aiškiai pripažįsta reformuotosios kulto formos teisėtumą bei galiojimą ir tai, kad ji išreiškia tą pačią katalikišką doktriną. Jis nesiruošia kelti revoliucijos ir nekviečia visuotinai sugrįžti prie ikireforminės liturgijos, tačiau taip pat nemano, kad jos šventimas turi būti uždraustas. Ratzingerio inicijuojamo naujo liturginio sąjūdžio mintyje tarp naujųjų ir senųjų apeigų turi vykti abipusio praturtinimo procesas. Tačiau, visų pirmausia, tarp dvasininkų bei pasauliečių turi būti siekiama liturginio sąmoningumo, liturgijos esmės pajautos, Bažnyčios nustatytų kulto taisyklių laikymosi ir atmetamas savavališkas kūrybiškumas ir eksperimentavimas.

3. 1. Kosminė ir istorinė dimensijos liturgijoje

Josephas Ratzingeris savo veikale *Liturgijos dvasia* (2000 m.) aptaria du vieną nuo kito neatidalijamus krikščioniškojo kulto matmenis – Dievo kaip Kūrėjo ir Dievo kaip Atpirkėjo, įžengusio į žmonių istoriją, išpažinimas³²². Liturgijos, o ypač Šv. Mišių, šventimas neturėtų būti suvokiamas taip, tarsi jis liestų vien tik kokią nors lokalią tikinčiųjų grupę: „Švęsti Eucharistiją, priešingai, reiškia įžengti į viešą dangų ir žemę aprėpiantį Dievo pašlovinimą, pradėtą kryžiumi ir prisikėlimu³²³“. Liturginėje praktikoje pusiausvyros pažeidimas tarp krikščioniškajame kulte glūdinčių kosminio bei istorinio dėmens, neproporcingas vieno iš dėmenų iškėlimas kito atžvilgiu ilgainiui gali vesti prie klaidingo tikėjimo mokymo supratimo ir netinkama linkme pakreipti tikinčiųjų elgesį.

Panašumų į Ratzingerio svarstymus apie du krikščioniškajam kultui būdingus matmenis galima atrasti ir kunigo bei psichologo Antano Paškaus straipsnyje *Ateistinė krikščionybė* (1989 m.), kuriame autorius nusako dvi krikščionybėje glūdinčias ir Bažnyčios gyvenime įvairiai

³²² Plg. Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, vertė G. Žukas, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012, p. 15. Šiai temai skirtas visas skyrius – 17-25 psl.

³²³ *Ibid.*, p. 37.

besireiškančias kryptis – teocentrizmą ir kristocentrizmą, iš kurių vienas arba kitas skirtingais Bažnyčios istorijos laikotarpiais buvo labiau pabrėžiamas, bet tai buvo daroma esmingai neardant šių dviejų dėmenų dermės³²⁴. Pirmoji kryptis dėmesį labiau sutelkusi į Dievą Tėvą, tačiau taip pat ir apskritai į Dievo transcendentškumą, Švč. Trejybės kontempliaciją³²⁵. Šiuo atveju akcentuojama Dievo visagalybė, teisingumas, jo tėviškasis autoritetas³²⁶. Antrojoje kryptyje žvilgsnis nukreiptas į Dievą, tapusį žmogumi – Kristų, kurį norima sekėti, jo atliktus darbus kartoti³²⁷. Čia išyškinaamas Dievo Sūnaus artimumas ir parodytas gailestingumas žmonėms, jo varganumas, jo herojiškasis autoritetas³²⁸.

Šiuolaikinė krikščionybė linksta į kristocentrinį polių, tačiau kunigą Paškų neramina tai, jog kai kuriose krikščionių grupėse kryptama į kraštutinį kristocentrizmą, kuriame koncentruojamasi išskirtinai ties Kristaus žmogiškumu, pamirštant apie jo dieviškumą ir tokiu būdu krikščionių veikimas susiaurinamas iki žemiškų reikalų – socialinio teisingumo, visų žmonių laisvės ir brolybės siekimo³²⁹. Konkrečiai dabartinės katalikiškos liturgijos srityje Paškus taip pat išvelgia akcentų perkėlimą kristocentriškosios perspektyvos naudai – nuo Dievo garbinimo kryptama prie Jėzaus buvimo su žmonėmis paminėjimo, nuo Mišių aukos sampratos – prie jų kaip bendruomenės pokylio suvokimo, nuo apeigų iškilmingumo, didingumo – prie jų paprastumo, nuo prabangių ir puošnių liturginių indų, rūbų – prie kukliai išpuoštų bei iš paprastesnių medžiagų pagamintų apeiginių reikmenų, ir pan³³⁰. Žinoma, ne visais atvejais toks akcentų perkėlimas reiškia teocentrinio dėmens neigimą ar senesnės tradicijos atmetimą, tačiau liturginėje kasdienybėje kai kur pasitaikančios, į kraštutinius linkstančios praktikos kelia daug klausimų.

Liturgijos dvasioje Ratzingeris atkreipia dėmesį į vieną labiausiai matomų po Vatikano II Susirinkimo atliktos liturginės reformos rezultatų – altoriaus atsukimą į susirinkusią bendruomenę, Šv. Mišių šventimą *versus populum* (celebrantui būnant atsigręžusiam į žmones). Pastebėtina, kad bažnytiniam kultui skirtoje susirinkimo konstitucijoje *Sacrosanctum Concilium* niekur nėra tiesioginio paliepimo Eucharistiją celebruoti atsisukus į bendruomenę. Dieviškojo kulto ir sakramentų disciplinos kongregacija 2000 metais vienam iš Europos kardinolų rašytame atsakomajame laiške išaiškino, jog, nors refromuotoje liturgijoje preferencija teiktina Mišių šventimui *versus populum*, kadangi tokiu būdu palengvinama komunikacija tarp kunigo bei

³²⁴ Antanas Paškus, „Ateistinė krikščionybė“, in: „Logos. Religijos filosofijos ir bažnytinio meno žurnalas“, 1990, Nr. 1, p. 12.

³²⁵ *Plg.* *ibid.*, p. 13, 15.

³²⁶ *Plg.* *ibid.*, p. 13-14.

³²⁷ *Plg.*, *ibid.*, p. 13, 15.

³²⁸ *Plg.*, *ibid.*, p. 13-14, 23

³²⁹ Apie savitą ypatingiau pabrėžiamo kristocentrizmo raidą Katalikų Bažnyčioje nuo XVII a. iki šių laikų, taip pat apie XX a. pasireiškusias vadinamosios ateistinės krikščionybės formas *žr.* *ibid.*, p. 20-25; 25-29. Prieš tai autorius trumpai apžvelgia teocentrizmo bei kristocentrizmo reiškimąsi istorijoje nuo pat ankstyvosios krikščionybės laikų – *žr.* *ibid.*, p. 16-20.

³³⁰ *Plg.* *ibid.*, p. 14-15, 23.

tikinčiųjų ir žmonėms sudaromos geresnės sąlygos veikliai dalyvauti pamaldose, vis dėlto, celebracija *versus apsidem* arba *versus orientem* (žvelgiant į apsidę arba į rytus) iš principo nėra draudžiamà, ypač tose šventovėse, kuriose dėl įvairiausių priežasčių nėra galimybės arba ir netinka įrengti naujo altoriaus³³¹.

Apgailestaudamas, kad po reformos Bažnyčioje buvo masiškai atsisakyta Eucharistijos liturgijos šventimo *ad orientem*, Ratzingeris pabrėžia savo tvirtą įsitikinimą, jog šitokia meldimosi padėtis atkeliauja iš pirmųjų krikščionybės amžių ir išreiškia gilią prasmę: „<...> melstis atsigręžus į rytus yra pirmapradė tradicija ir pagrindinė kosmoso ir istorijos, vienkartybės šaknijimosi išganymo istorijoje ir ėjimo ateinančio Viešpaties link sintezės išraiška³³²“. Rytuose tekanti saulė krikščionims primena apie tikrosios Šviesos – prisikėlusio Kristaus sugrįžimą laikų pabaigoje, o Eucharistijoje Viešpats jau dabar ateina pas savuosius ir leidžia iš anksto ragauti amžinojo gyvenimo su Dievu džiaugsmą. Nuo pirmųjų amžių krikščionims rytų simbolika buvo brangi ir dėl paties Jėzaus Mato evangelijoje apie savo sugrįžimą pasakytų žodžių: „Kaip žaibas tvykstelėja iš rytų ir nušvinta iki vakarų, taip bus ir su Žmogaus Sūnaus atėjimu³³³“ (Mt 24, 27).

Tarp kai kurių liturgijos specialistų pateikiamų istorinių argumentų, kuriais teisinama celebracija *versus populum*, dažnai minima tai, kad per Paskutinę Vakarienę Jėzus prie stalo sedėjo priešais mokinius. Be to, nurodoma į tai, jog Romos bazilikinio tipo bažnyčiose, o ypač šv. Petro bazilikoje, nuo seniausių laikų iki dabar altorius stovėjo atsuktas į susirinkusius tikinčiuosius. Šiems teiginiams visiškai arba iš dalies nepritaromas ir pasiremdamas Louis'o Bouyer'o bei Cyrille'o Vogel'io išvadamis, Ratzingeris aiškina, kad senovėje pagal to meto papročius puotos vadovui buvo įprasta sedėti arba gulėti kartu su svečiais vienoje stalo pusėje, kitai pusei liekant laisvai; o Petro bazilikoje svarbiausias dalykas tas, kad altorius tenai buvo ir yra nukreiptas būtent į rytus, bet tuo pat metu ir į tikinčiuosius, tačiau senais laikais, pereinant iš Žodžio liturgijos į Eucharistijos liturgiją, bazilikoje susirinkę žmonės taip pat atsigręždavo į rytų pusę, į kurią atsisukęs būdavo ir celebracijos vadovas³³⁴.

Ratzingerio manymu, nebelikus kunigo ir tikinčiųjų bendro žvelgimo į rytus, o gilesne prasme – į grįžtantį Viešpatį, naujojoje tvarkoje neišvengiamai iškilo ir labiau akcentuojamas tapo bendruomeninio pokylio elementas³³⁵. Buvo užsidaryta į savotišką ratą, kuriame kunigas įvairiais kūrybiškais būdais turi išlaikyti bendruomenės dėmesį, o bendruomenei (ypač visokioms aktyvioms grupelėms) kunigo pasidaro per daug, todėl iš jo būtina atimti kai kurias funkcijas, paskirti jas

³³¹ Plg. Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments, “Letter on the position of the priest during the Eucharistic Liturgy”, Vatican City, 25 September, 2000, in: *Adoremus*, prieiga per internetą: <https://adoremus.org/2007/12/letter-on-the-position-of-the-priest-during-the-eucharistic-liturgy/> (2023-05-31).

³³² Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, op. cit., p. 59.

³³³ *Naujasis Testamentas*, iš graikų k. vertė kun. Č. Kavaliauskas, komentarai – prel. A. Rubšio, Lietuvos vyskupų konferencija, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2006, p. 122.

³³⁴ Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, op. cit., p. 61-63.

³³⁵ Plg. *ibid.*, p. 63.

pasauliečiams ir, apskritai, stengtis liturgiją kaskart švęsti kuo naujai, kuo išradingiau³³⁶. Pamažu taip švenčiamose apeigose Dievas ir šlovės jam teikimas patraukiamas į antrą planą³³⁷.

Vakaruose, įsigalint gamtamoksliniam mąstymui ir žmonėms pamažu prarandant simbolinę pasaulėjautą, ilgainiui bažnyčių statyboje imta beveik nebepaisyti jų atgręžimo į rytų pusę tradicijos, tačiau iki pat posusirinkiminės apeigų reformos XX amžiuje liturgijoje visvien buvo išlaikyta bendra celebranto ir besimeldžiančiųjų kryptis. Ratzingerio šiandienai siūlomas sprendimas – ne iš naujo viską keisti, tačiau nesant galimybės visiems kartu atsisukti rytų kryptimi, tikintiesiems kartu su kunigu žvelgti į kryžių, kuris turi būti pastatytas per naujojo altoriaus vidurį, kadangi kryžius yra sugrįžtančio kentėjusio, mirusio ir prisikėlusio Kristaus ženklas³³⁸. Tapęs popiežiumi, jis šį savo siūlymą, parodydamas kitiems pavyzdį, bet jo griežtai neprimeddamas, ir įgyvendino – popiežiškiosiose bazilikose ir kitose Romos bažnyčiose kryžius su Nukryžiuotuoju iš šono buvo patrauktas į altoriaus vidurį³³⁹. Kitas iškalbingas Benedikto XVI patvarkymas – dėl istorinės, architektūrinės bei meninės Siksto koplyčios specifikos iš jos buvo išneštas pridėtinis altorius ir Mišios ten imtos aukoti ant senojo altoriaus, prigludusio prie sienos, ant kurios nutapyta garsioji Michelangelo freska „Paskutinis teismas“³⁴⁰.

Altoriaus padėties šventovėje bei bendrės meldimosi krypties, švenčiant Eucharistiją, klausimas – tai tik vienas iš pavyzdžių, kuriuos Ratzingeris aptaria, nurodydamas į balanso tarp kosminės ir istorinės matmenų liturgijoje pažeidimą. Konkrečiai celebravimo *versus populum* atveju, žymiai labiau pabrėžiama tapo būtent istorinė, žemiška, bendruomeninė dimensija. Vienokia ar kitokia disproporcija tarp šių dviejų dėmenų pastebima ir kitose su šiandienine liturgija susijusiose srityse: bažnytiniame mene, sakralinėje muzikoje, veiklaus tikinčiųjų dalyvavimo pamaldose sampratoje.

3. 2. Šv. Mišios: auka ar puota?

Tarpusavyje palyginus senesnes ir reformuotas Romos rito Šv. Mišių apeigas, kai kam gali susidaryti įspūdis, kad naujosiose apeigose, tiek pačioje nustatytoje ritualinėje tvarkoje, tiek, dar labiau, realioje šventimo praktikoje, horizontalusis liturginis matmuo gerokai nusveria vertikalųjį tokiu būdu, kad jose susirinkusios bendruomenės veiksmai ir jos menami ar tikri poreikiai akcentuojami labiau nei sakralumo bei švenčiamų tikėjimo slėpinių išgyvenimas. Įvairūs

³³⁶ *Ibid.*

³³⁷ *Ibid.*

³³⁸ *Ibid.*, p. 65–66.

³³⁹ *Plg.* Office for the Liturgical Celebrations of the Supreme Pontiff, “The Crucifix at the Center of the Altar”, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą:

https://www.vatican.va/news_services/liturgy/details/ns_lit_doc_20091117_crocifisso_en.html (2023-05-31).

³⁴⁰ Žr. “Pope faces *ad orientem* in Sistine Chapel liturgy”, Vatican City, January 15, 2008, in: *Catholic News Agency*, prieiga per internetą: <https://www.catholicnewsagency.com/news/11446/pope-faces-ad-orientem-in-sistine-chapel-liturgy> (2023-05-31).

katalikiškajam tradicionalizmui save priskiriantys asmenys, išsakydami kritiką Pauliaus VI mišioliui, nepamirš paminėti to, kad jame, jų manymu, yra gerokai sumenkintas Mišių kaip aukos pobūdis, o pāčios Mišios pasidariusios panašesnės į protestantiškas pamaldas, bendruomeninę puotą. Nors ikireforminėje liturgijoje ir būta daugiau maldų, kurios pabrėžtinai nurodė į auką, tačiau atnaujintose apeigose ši svarbiausia Mišių ypatybė taip pat aiškiai išreiškiama. Bažnyčios Magisteriumas nė kiek nepakeitė, o ir negalėjo pakeisti savo pozicijos šiuo klausimu³⁴¹, be to, mokymas apie tai autoritetingai išdėstomas pačiame Pauliaus VI mišiole, jo bendruosiuose nuostatuose:

Tridento Susirinkimas, laikydamasis visuotinio Bažnyčios įsitikinimo, iškilmingai pareiškė, kad Mišių esmę sudaro auka. Tai pakartojo ir II Vatikano Susirinkimas, <...>. Taip naujajame mišiole Bažnyčios maldos įstatymas („lex orandi“) atitinka nuolatinį tikėjimo įstatymą („lex credendi“), kuris moko, kad kryžiaus auka ir Mišiose sakramentinis jos sudabartinimas, kurį Kristus Paskutinėje vakarienėje įsteigė ir apaštalams liepė daryti jo atminimui, yra tas pats dalykas, tik skirtingas aukojimo būdas. Todėl Mišios yra kartu šlovavimo, dėkojimo, prašymo ir atsilyginimo auka³⁴².

Su Roma sudėtinguose santykiuose esančios šv. Pijaus X kunigų brolijos kunigas Matthiasas Gaudronas teigia, kad moderniōsios katalikiškos teologijos bandymai Mišias apibrėžti vienu metu ir kaip auką, ir kaip puotą prieštarauja ikisusirinkiminei Bažnyčios doktrinai³⁴³. Vis dėlto, jis sutinka, kad pokylio apibūdinimas tam tikru mastu galėtų būti taikomas, tačiau vien tik apeiginiam Šv. Komunijos dėmeniui, kuris, visgi, turi būti suvokiamas ne kaip aukos pagrindinis elementas, bet kaip jos pasekmė³⁴⁴. Po Vatikano II Susirinkimo išleistame Katalikų Bažnyčios katekizme, aiškinant apie Šv. Mišių prasmę, puotos aspektas nėra ignoruojamas: „Mišios neatsiejamai yra ir aukos atminimas, kuriuo įamžinama Kryžiaus auka, ir šventasis susivienijimo su Viešpaties Kūnu ir Krauju pokylis³⁴⁵“. Bet kuriuo atveju, Mišių pokylis turi būti suprantamas ne kaip įprastos žemiškosios vaisės bei šventinės linksmybės, bet kaip jas viršijanti tikrovė, kurioje per Šv. Rašto žodžius ir Švč. Sakramentą Kristus dalija save kaip tikrąjį valgį, leisdamas iš anksto ragauti amžinojo buvimo su Dievu džiaugsmą ir jau dabar pradėti eiti nauju, kokybiškai kitokiu gyvenimo keliu.

³⁴¹ Tikėjimo mokymo kongregacijos, kuriai tuo metu vadovavo kardinolas Josephas Ratzingeris, išleistame doktrininiame komentare, kuris skirtas baigiamajai Tikėjimo išpažinimo formulei, nurodoma, kad mokymas apie tikrą bei substancialų Kristaus buvimą Eucharistijoje ir Šv. Mišias kaip auką priskiriamas prie apreikštųjų tiesų, kurios pasižymi neklaidingumu. *Plg.* Congregation for the Doctrine of the Faith, „Doctrinal Commentary on the Concluding Formula of the *Professio fidei*“, Rome, June 29, 1998, § 5, 8, 11, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_1998_professio-fidei_en.html (2021-05-26).

³⁴² „Bendrieji Romos mišiolos nuostatai“, § 2, in: *Romos mišiolos, II Vatikano Susirinkimo nutarimu reformuotas, popiežiaus Pauliaus VI įsakymu išleistas. I dalis. Pagrindinis mišiolos*, Kaunas – Vilnius: Lietuvos vyskupų konferencija, 1987, p. 22.

³⁴³ *Plg.* Matthias Gaudron, „Naujasis Mišių ritualas (I)“, § 57, 58, in: *Šv. Pijaus X kunigų brolija Lietuvoje*, prieiga per internetą: <https://fsspx.lt/knygos/kataliku-katekizmas-apie-baznycios-krize-2010-m/naujasis-misiu-ritualas-i> (2022-05-26).

³⁴⁴ *Ibid.*, § 57.

³⁴⁵ *Katalikų Bažnyčios katekizmas*, [išverstas iš pavyzdinio 1997 m. lotyniško leidimo], Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2015, § 1382, in: *Katekizmas.lt*, prieiga per internetą: <https://katekizmas.lt/kbk/dalis2/skyrius2/poskyris1/skirsnis3#sn-287> (2022-05-26).

Knygoje *Tikėjimo šventė* (1981 m.) tuometis kardinolas Josephas Ratzingeris, peržvelgdamas kitų teologų svarstymus, taip pat pateikdamas ir savo įžvalgas, tarp įvairių su liturgija susijusių temų nagrinėja Šv. Mišių apeigų vidinių bei išorinių matmenų klausimą. Anot jo, XX amžiuje, laikotarpiu tarp dviejų pasaulinių karų, liturginiame sąjūdyje ypatingas dėmesys imtas kreipti į Mišių apeigų išorinį pavidalą ir sandarą, kaip atskirą mikropasaulį, kuris tikintiesiems gali daug ką atskleisti³⁴⁶. Ilgus amžius į liturgiją didžiąja dalimi buvo žvelgiama arba per teisinių normų bei kruopštaus rubrikų laikymosi prizmę³⁴⁷, arba per doktrininis apibrėžimus, liečiančius Mišių, sakramentų ir sakramentalijų esmę. Naujai atsiradusi prieiga, kurioje iškeliami apeiginės formos reikšmė, pretendavo praplėsti bažnytinio kulto suvokimą. Ji davė pradžią šiuolaikiniam liturgijos mokslui ir vėliau padarė įtaką apeigų reformai³⁴⁸.

Su liturginiu sąjūdžiu susijusių teologų ir liturgijos tyrinėtojų tarpe ilgainiui išsivystė diskusija apie tai, kaip reikia apibūdinti pamatinę Mišių apeigų sandarą³⁴⁹. Vienas iš garsiausiai girdimų nusistatymų buvo tas, kad Mišios turinio lygmenyje apibrėžtinai kaip auka, ir tai yra jų dogmatinė definicija, o struktūriškai jos charakterizuotinos kaip valgymas arba puota, nes Švč. Sakramentas įsteigtas Paskutinės Vakarienės, taigi pokylio metu³⁵⁰. Vis dėlto, tokia pozicija susilaukė ir kritikos. Štai Josefas Andreasas Jungmannas savo darbuose išryškina tai, jog, remiantis prieinamais šaltiniais, galima matyti, kad, pradėdant ankstyvosios krikščionybės laikais, pagrindinė sąvoka, apibūdinusi apeigų struktūrą yra „<...> *eucharistia* – anamnezės malda dėkojimo pavidalu³⁵¹“, o ne puota³⁵². Šiai išvadai visiškai pritardamas, Ratzingeris teigia, kad Mišių sandarą apibrėžiantis *eucharistia* konceptas leidžia išlaikyti nuoseklų ryšį su jų turiniu, dogmatine kalba išreikštu lygmeniu, kadangi ši sąvoka nutiesė jungtį tiek į Išganytojo dėkojimo bei laiminimo maldą šventosios Vakarienės metu, kuomet jis, iš anksto įžengdamas į savo kančią, mirtį ir prisikėlimą, įsteigė sakramentinę savo Kūno ir Kraujo Auką; tiek į teologinę *Logos* sampratą, kas leido giliau pažvelgti į tai, kuo išsiskiria įsikūnijusio Žodžio – Kristaus – auka³⁵³.

Ratzingerio *Liturgijos dvasioje* atkreipiamas dėmesys į tai, kad aukojimo, kuriuo siekiama Dievą pašlovinti, jį permaldauti ir su juo susitaikyti, klausimu Senajame Testamente galima atrasti dvi vieną šalia kitos vystomas linijas – tai nuosekliai plėtojama šventykloje pagal griežtas ritualines taisykles Viešpačiui skiriamų atstovaujamojo pobūdžio atnašų pozicija bei jai alternatyvus arba ir ją papildantis požiūris, pamažu kryptantis į vidinės, dvasinės aukos sampratą, išsiskiriančią tuo, kad

³⁴⁶ Joseph Cardinal Ratzinger, *The Feast of Faith: Approaches to a Theology of the Liturgy*, translated by G. Harrison, San Francisco: Ignatius Press, 1986, p. 33-34.

³⁴⁷ Plg. *ibid.*, p. 34.

³⁴⁸ *Ibid.*, p. 34.

³⁴⁹ Plg. *ibid.*, 35-36.

³⁵⁰ *Ibid.*, p. 35.

³⁵¹ *Ibid.*, p. 36

³⁵² *Ibid.*

³⁵³ *Ibid.*, p. 37-38.

šiuo atveju žmogus nuolankiai aukoja Dievui pats save, ir šis jo atsidavimas ypatingu būdu reiškiasi maldos žodžiais, Dievo valiai klusniu gyvenimu, atgailos dvasia³⁵⁴. Minėta antroji kryptis senatestamentinėje raštijoje skleidžiasi tiek savarankiškai – kaip šventyklos kulto kritika, kuri ypatingai nukreipta į tendencijas susitelkti vien ties išoriniu aukojimo pavidalu ir į neleistas sinkretiškumo apraiškas kulto sferoje – , tiek kaip šventyklos apeigas savitu būdu pakeičianti arba pavaduojanti tikrovė, kuri žydų tautai buvo aktuali, išgyvenant tremties ir šventos aukojimo vietos netekimo patirtį³⁵⁵.

Mintis apie maldoje į Viešpatį kylantį žodį, atstojantį šventyklos auką, palaipsniui plėtojosi toliau. Aleksandrijos žydų diasporoje ji susidūrė su graikų filosofinei tradicijai taip svarbia *Logos* – visų dalykų Prasmės, pasaulį tvarkančio protingojo principo, kurio atspindžių esama pasaulio reiškiniuose, daiktuose, gyvose būtybėse, tame tarpe ir žmoguje³⁵⁶, – idėja³⁵⁷. Graikiškoji įžvalga apie būtinybę savo moralinį elgesį derinti pagal *Logos*³⁵⁸ ir troškimą dalyvauti vienijimosi su *Logos* vyksme atvėrė naują dimensiją žydiškosios žodinės atnašos, per maldą besiveržiančios iš žmogiškosios būties gelmių, sampratoje³⁵⁹. Vis dėlto, vidinė neužtektinumo nuovoka, lydėjusi aukojimą šventykloje dėl jo įtarpinto, atstovaujamojo ir aukos medžiagiškumą pabrėžiančio pobūdžio, dabar pamažu ėmė reikštis ir žodinės (loginės) aukos atžvilgiu, tik jau nurodydama į priešingą dalyką – neproporcingą dvasinio elemento iškėlimą, atmetant arba mažareikšmiu padarant materialųjį – būtent, žmogaus kūno – matmenį šioje atnašavimo formoje³⁶⁰. Krikščioniškojo tikėjimo požiūriu, iki galo neįveikiamas prieštaravimas tarp šių dviejų aukojimo pavidalų panaikinamas ir su jomis susiję lūkesčiai tobulai išpildomi ir viršijami vieną kartą visiems laikams įvykusioje Kristaus – įsikūnijusio Dievo Sūnaus – aukoje:

Logos aukos idėja pilnatviška tampa tik *Logos incarnatus*, Žodyje, kuris tapo kūnu ir visa, kas kūniška, įtraukia į Dievo šlovinimą. Dabar *Logos* nebėra vien „Prasmė“ už ir virš daiktų. <...> Jis ėmė mūsų kančias ir viltis, kūrinijos lūkestį ir nuneša tai Dievui. <...> Dabar „Žodis“ yra ne vien atstovavimas kitam, tam, kas kūniška; per Jėzaus savęs atidavimą ant kryžiaus Jis dabar sujungtas su visa žmogaus gyvenimo ir kentėjimo realybe. Dabar tai nebe pakaitalus kultas – Jėzaus atstovavimas ėmė mus ir įveda į tą panašumą su Dievu, į tą meilės tapsmą, kuris vienintelis ir yra tikrasis garbinimas³⁶¹.

³⁵⁴ Plg. Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, vertė G. Žukas, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012, p. 27-30, 35.

³⁵⁵ Plg., *ibid.*, p. 34-35.

³⁵⁶ Tai ypač išryškinama Herakleito Efesiečio ir vėliau atsiradusioje stoikų filosofijoje, taip pat žydiškąjį mąstymą ir graikų filosofiją tarpusavyje derinusio Filono Aleksandriečio veikaluose. Plg. Władysław Tatarkiewicz, *Filosofijos istorija, I d.: Senovės ir Viduramžių filosofija*, vertė D. Kapačauskienė, J. Skersytė, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 35; „Logas“, in: Herbert Vorgrimler, *Naujasios teologijos žodynas*, vertė: G. Žukas, Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2003, p. 319.

³⁵⁷ Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, op. cit., p. 35.

³⁵⁸ Plg. „Logas“, in: Herbert Vorgrimler, op. cit., p. 319.

³⁵⁹ Plg. Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, op. cit., p. 35-36.

³⁶⁰ Plg. *ibid.*

³⁶¹ *Ibid.*, p. 36.

Taigi, švęsdama Eucharistiją, Bažnyčia įsitraukia į *Logoso* malda, į jo atsidavimą Tėvui, į žmoniją iš nuodėmių išvaduojančią jo kančią, mirtį bei prisikėlimą³⁶², o Bažnyčios nariams Kristus dovanoja save perkeistuose duonos ir vyno pavidaluose.

Kaip jau minėta, kai kurie šiuolaikiniai teologai ir egzegetai linkę Šv. Mišias bent jau formos lygmenyje apibūdinti, visų pirma, kaip bendruomeninį valgymą arba pokylį, kadangi Jėzus įsteigė Švč. Sakramentą būtent vakarienės su mokiniais metu. Šį klausimą ne kartą savo teologiniuose veikaluose, taip pat popiežiškojo mokymo dokumentuose nagrinėjęs Josephas Ratzingeris pastebi gilesnę problemą, plačiau palietusią nūdienos teologijos mokslą – istorijos ir dogmatikos priešpriešą, kuri reiškiasi nusistatymu, jog Bažnyčia vienais ar kitais aspektais nutolo nuo autentiškų Jėzaus žodžių bei veiksmy, ėmė savaip juos interpretuoti ir sąmoningai arba iki galo ko nors nesuprasdama pridėjo naujų elementų doktrininėje, liturginėje bei disciplininėje sferose³⁶³. Tokiōs pozicijos besilaikantieji savitu būdu ignoruoja nuoseklus ir teisėto apeigų vystymosi bei gilesnės teologinės išvalgos plėtojimosi galimybę, o ir pačią Bažnyčią galimai suvokia kaip perdėm žemišką struktūrą, kurios gyvenimą Dievas mažai kaip paveikia.

Benediktas XVI savo apaštalinėje ekshortacijoje *Sacramentum Caritatis* atkreipia dėmesį į tai, kad su mokiniais švęstōs Paschos apeiginės vakarienės metu į Tėvą nukreipta Jėzaus malda savin ėmė dėkingumą už išrinktosios tautos išvadavimą iš Egipto nelaisvės bei už tautą lydėjusius nuostabius Viešpaties ženklus³⁶⁴. Vis dėlto, ši jo malda talpino ir kai ką visiškai naujo – išankstinį dėkojimą už tai, kad jis pats bus išaukštintas³⁶⁵. Švč. Sakramento įsteigimas įvyko žydų paschalinės vakarienės (sėderio) aplinkoje, tačiau Išganytojas mokiniams jo atminimui liepė kartoti ne šį apeiginį judėjų pokylį (juk senatestamentinį kultą pakeičia ir viršija tobula Kristaus Auka) ir ne ištiesai Paskutinę Vakarienę, o būtent tai, ką jis per ją įsteigė:

Liepdamas: „Tai darykite mano atminimui!“ (Lk 22, 19; 1 Kor 11, 25), jis ragina mus į šią dovaną atsiliiepti bei ją sakramentiškai išreikšti. Šiais žodžiais Viešpats, taip sakant, išreiškia lūkestį, kad jo Bažnyčia, kilusi iš jo aukos, šią dovaną priims ir, vadovaujama Šventosios Dvasios, išrutulios sakramento liturginę formą³⁶⁶. Juk jo tobulos dovanos atminimo šventimo esmė yra ne tiesiog Paskutinės vakarienės pakartojimas, bet būtent Eucharistija, t. y. iš pagrindų naujas krikščioniškasis kultas³⁶⁷.

³⁶² Joseph Cardinal Ratzinger, *The Feast of Faith: Approaches to a Theology of the Liturgy*, op. cit., p. 37.

³⁶³ *Plg.* *ibid.*, p. 38-39.

³⁶⁴ Popiežius Benediktas XVI, „Posinodinis apaštališkasis paraginimas *Sacramentum Caritatis* apie Eucharistiją, Bažnyčios gyvenimo ir misijos versmę ir šaltinį. Vyskupams, kunigams, pašvęstiesiems asmenims ir Kristų tikintiems pasauliečiams“, Roma, 2007 m. vasario 22 d., § 10, in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/benediktas_xvi/ap-paraginimai/2007-02-22_sacramentum-caritatis (2023-05-18).

³⁶⁵ *Ibid.*

³⁶⁶ *Tikėjimo šventėje* Ratzingeris apžvelgia Eucharistijos apeigų pavidalo plėtojimąsi nuo įsteigimo įvykio per Paskutinę Vakarienę iki išbaigtos pagrindinės liturginės struktūros ankstyvojoje Bažnyčioje, apeigoms pereinant vystymosi stadiją, kai Eucharistijos šventimas vykdavo tuojau pat po bendruomeninio valgymo, ir vėliau žengiant į kitą etapą – bendruomeninio pokylio atskyrimą nuo Eucharistijos celebracijos ir įtraukimą į ją Dievo žodžio skaitymo bei aiškinimo dalies, paruošdavusios tikinčiuosius sakramentiniam susitikimui su Prisikėlusiuoju. *Plg.* Joseph Cardinal Ratzinger, *The Feast of Faith: Approaches to a Theology of the Liturgy*, op. cit., p. 39-50.

³⁶⁷ Popiežius Benediktas XVI, „Posinodinis apaštališkasis paraginimas *Sacramentum Caritatis* apie Eucharistiją, Bažnyčios gyvenimo ir misijos versmę ir šaltinį. <...>“, op. cit., § 11.

Posusirinkiminiame Bažnyčios gyvenime buvo susidurta su vienu dar liturginiame sąjūdyje kelti pradėtu probleminiu klausimu – kai kurie teologai ir liturgistai ėmė tvirtinti, kad Švč. Sakramentas yra pirmiausiai skirtas tam, kad būtų valgomas, o ne garbinamas, mat tokie dalykai kaip maldingas žvilgsnis per Mišių pakylėjimą į iškeltus Ostiją ir Taurę, monstrancijoje išstatyto Švč. Sakramento adoracija, taip pat perdėm realistiškas ir natūralistiškas Eucharistijos suvokimas yra Viduramžių epochoje, kurios metu tikintieji itin retai priimdavo Šv. Komuniją ir tenkindavosi tarsi ją atstojančiomis devocionalinėmis praktikomis, atsiradę reiškiniai, kurie neva kertasi su ankstyvosios krikščionybės ir Bažnyčios Tėvų mintimis, todėl jie neturėtų būti skatinami šiandieninėje Bažnyčioje³⁶⁸.

Lyg tokių vienpusiškų teiginių būtų per maža, kartais einama dar toliau – štai kunigas jėzuitas Thomas Reese, nors ir pripažįsta šalia Mišių atliekamą Švč. Sakramento adoraciją kaip tinkamą progą garbinti Kristų, tačiau mano, kad Mišios nėra skirtos Jėzaus garbinimui ir asmeninio santykio su juo išgyvenimui, o ir iš evangelijų, esą, žinoma, kad Jėzus kreipė visų žvilgsnį į Tėvą ir neliepė, kad būtų garbinamas³⁶⁹. Reese aiškina, kad „<...> Eucharistijoje svarbiausia yra ne aš ir Jėzus, bet mes krikščionių bendruomenėje, mūsų perkeitimas į Kristaus Kūną, mūsų įsijungimas į Jėzaus misiją pasaulyje³⁷⁰“. Šitokie viešai išsakyti kunigo samprotavimai ne tik silpnina tikėjimą realiu bei substancialiu Kristaus buvimu Švč. Sakramente³⁷¹, bet ir veda į savotišką praktinį arijonizmą. Tai, kad liturgijoje, atsiremiant į biblinę kalbą bei teologiją, malda paprastai kreipiama į Tėvą per Sūnų Šventosios Dvasios vienybėje nereiškia, kad apeigų metu garbinamas tik Dievas Tėvas. Per Mišias ir kitas liturgines apeigas šlovinama visa Švč. Trejybė ir kiekvienas Jos Asmuo.

Josephas Ratzingeris sutinka su tuo, jog Viduramžiais Vakarų Bažnyčioje kai kurie Eucharistijos sampratos aspektai (pvz. *mūsų* perkeitimas į Viešpaties Kūną) buvo primiršti arba pasidarė mažiau išryškinti, tačiau pabrėžia, kad tuo metu susiformavusį savitą eucharistinį pamaldumą, tam tikrus liturgijoje įvykusius pokyčius ir iškeltus naujus akcentus Švč. Sakramento suvokime visiškai neleistina laikyti prieštaraujančiais ankstyvosios krikščionybės minčiai bei praktikoms³⁷². Visa tai kaip tik turi būti suprantama kaip papildymas, praturtinimas, tolesnis tikėjimo žvilgsnio vystymasis Bažnyčioje, kuri įsiklaudydavo į šventųjų mistinius patyrimus bei

³⁶⁸ Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, op. cit., p. 67-68.

³⁶⁹ Plg. 13-14, 18-20 pastraipos, in: Thomas Reese, "The Eucharist is about more than the real presence", January 31, 2023, in: *National Catholic Reporter*, prieiga per internetą: <https://www.ncronline.org/opinion/guest-voices/eucharist-about-more-real-presence> (2023-05-22).

³⁷⁰ „<...> the Eucharist is not about me and Jesus; it is about us in the Christian community, about us being transformed into the body of Christ, about us joining in the mission of Jesus in the world“, in: 20 pastraipa, in: Thomas Reese, *op. cit.* Citatą vertė magistro darbo autorius.

³⁷¹ Tėvas Reese pripažįsta tikrąjį Kristaus buvimą eucharistiniuose pavidaluose, tačiau atsisako tikėti transsubstanciacija, kadangi ši samprata, esą, paremta aristoteline filosofija, kuri šiandienybei visiškai nebetinkama. Plg. 10-12 pastraipos, in: Thomas Reese, *op. cit.* Nors kunigas Reese pats plačiau nepasiaiškina, tačiau tokie jo pareiškimai apie transsubstanciaciją atsiduria ant pavojingos konflikto su Katalikų Bažnyčios mokymu ribos.

³⁷² Plg. Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, op. cit., p. 68-69.

teologų įžvalgas³⁷³. Viduriniaisiais amžiais su nauju užsidegimu giliai patyrus ir įsisąmoninus visiškai išskirtinį Kristaus artumą Altoriaus Sakramente, toliau buvo plėtojamas ir gilinamas suvokimas to, kuo Bažnyčia tvirtai tikėjo nuo pirmųjų amžių – tikru Kristaus buvimu Eucharistijoje ir jo pasilikumu joje po konsekracijos, apie ką liudija nuo pat pradžių eucharistiniais pavidalais teikiama didžiulė pagarba ir tų pavidalų nešimas ligoniams į namus³⁷⁴.

Tapęs popiežiumi, Ratzingeris taip pat reaguodavo į ginčus dėl Eucharistijos paskirties (jos valgymo ar garbinimo pirmenybės), neretai visiems primindamas vieno iš Bažnyčios Tėvų, šv. Augustino, žodžius: „<...> tačiau niekas to Kūno nevalgo, pirmiau jo nepagarbinęs; ... negarbindami, nusidėtume³⁷⁵“. Anot popiežiaus, į Švč. Sakramento priėmimą nedera žvelgti tiesiog kaip į materialios aukos valgymą, nes Eucharistijos priėmimas – tai vyksmas, kai asmenys susitinka ir vienijasi vienas su kitu³⁷⁶. Komunijos priėmimas visuomet talpina savyje ir eucharistiniais pavidalais priimamo Viešpaties garbinimą, kadangi tokiu būdu ir vyksta susivienijimas su Kristumi³⁷⁷.

Rodydamas pavyzdį dvasininkams bei pasauliečiams, Benediktas XVI nusprendė, kad nuo 2008 metų Švč. Kristaus Kūno ir Kraujo iškilmės tikintieji Šv. Komuniją iš ją dalinančio popiežiaus priims ant liežuvio ir atsiklaupę³⁷⁸. Šitoks ilgas amžius Vakarų Bažnyčioje gyvavęs, ypatingu būdu garbinimą bei nusižeminimą prieš Jėzų Eucharistijoje išreiškiantis Komunijos priėmimo būdas po liturginės reformos faktiškai tapo retai kur praktikuojamas, o kai kur net ir persekiojamas, nors niekada nebuvo uždraustas.

Pirmaisiais krikščionybės amžiais Kristaus Kūnas buvo dalijamas tikintiesiems į rankas, tačiau gana greitai nuo šios praktikos palaiptai buvo pereita prie dalinimo į burną, tokiu būdu siekiant išvengti Švč. Sakramento išniekinimo, jo dalelių nukritimo ant žemės pavojaus, taip pat stengiantis ugdyti didesnę pamaldumą ir pagarbą Viešpaties tikram buvimui Altoriaus Sakramente³⁷⁹. Popiežiaus Pauliaus VI valdymo laikais Dieviškojo kulto kongregacijos išleistoje instrukcijoje *Memoriale Domini* (1969 m.) konstatuojama, kad paskutiniu metu kai kuriuose

³⁷³ Plg. *ibid.*, p. 69-70

³⁷⁴ Plg. *ibid.*

³⁷⁵ „...nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adoraverit;... peccemus non adorando“, in: 30 pastraipa, in: “Address of His Holiness Benedict XVI to the Roman Curia Offering Them His Christmas Greetings”, Rome, 22 December 2005, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2005/december/documents/hf_ben_xvi_spe_20051222_roman-curia.html (2023-05-23); taip pat: Popiežius Benediktas XVI, „Posinodinis apaštališkasis paraginimas *Sacramentum Caritatis* apie Eucharistiją, Bažnyčios gyvenimo ir misijos versmę ir šaltinį. <...>“, *op. cit.*, § 66; ir kitur. Citatą vertė magistro darbo autorius.

³⁷⁶ Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, *op. cit.*, p. 69-70; 31 pastraipa, in: “Address of His Holiness Benedict XVI to the Roman Curia Offering Them His Christmas Greetings”, *op. cit.*

³⁷⁷ 32 pastraipa, in: “Address of His Holiness Benedict XVI to the Roman Curia Offering Them His Christmas Greetings”, *op. cit.*

³⁷⁸ Plg. 8 pastraipa, in: Office for the Liturgical Celebrations of the Supreme Pontiff, „Communion received on the tongue and while kneeling“, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: https://www.vatican.va/news_services/liturgy/details/ns_lit_doc_20091117_comunione_en.html (2023-05-24).

³⁷⁹ 1-2 pastraipa, in: *ibid.*

kraštuose bei bendruomenėse trokštama sugrįžti prie senesnės Komunijos dalinimo į rankas praktikos ir kai kur šis dalijimo būdas jau yra įsivestas, negavus Šv. Sosto leidimo ir neatlikus tinkamos tikinčiųjų katechizacijos³⁸⁰. Minėtame dokumente nurodoma, kad, atsižvelgęs į pasauliniu mastu apklaustų vyskupų vyraujančią nuomonę, popiežius Paulius VI nutarė, jog turi būti pasiliekama prie ilgaamžės Eucharistijos priėmimo ant liežuvio tradicijos³⁸¹. Vis dėlto, tose vietose, kur Komunijos į rankas praktika jau yra paplitusi, vietinėms vyskupų konferencijoms pavedama užduotis kruopščiai šį klausimą ištyrinėti ir galia nuspręsti dėl oficialaus šios praktikos įsivedimo savo šalyje, tačiau šitokių vyskupų sprendimą turi peržiūrėti ir patvirtinti Apaštalo Sostas³⁸². Instrukcijos priede pažymima, kad įsivedamą naują Eucharistijos į rankas dalijimo tvarka neturi būti priverstinė ir išstumianti senąjį dalinimo būdą³⁸³. Už Bažnyčios kultą bei sakramentus atsakinga kongregacija Romoje, neretai sulaukdavusi skundų dėl to, kad kai kurie dvasininkai atsisakydavo suteikti Šv. Komuniją besilaikantiems seno jos priėmimo būdo, ne kartą turėjo pabrėžtinai išaiškinti, jog, nepaisant to, kuri dalijimo praktika toje šalyje būtų oficialiai įsivesta, tikintieji Švč. Sakramentą visuomet gali priimti atsiklaupę ir ant liežuvio³⁸⁴.

Peržvelgus Ratzingerio svarstymus apie Šv. Mišių turinį ir formą, dar kartą būtina įsidėmėti, kad Mišios savo esme yra ta pati Kristaus Auka, tik aukojama nekruvinu būdu, o liturginės formos požiūriu jos apibrėžtinai kaip į Tėvą nukreipta Kristaus dėkojimo ir garbinimo malda (*eucharistia*), į kurią įtraukiama Bažnyčia ir kuri įima savin tobulą įsikūnijusio Žodžio atsidavimą Tėvui iki kryžiaus mirties, jo prisikėlimą bei žengimą pas Tėvą. Toks formos apibūdinimas glaudžiai siejasi su apaštalo Pauliaus laiške romiečiams minimo *dvasinio garbinimo (logike latreia)*³⁸⁵ – garbinimo pagal *Logosą* – konceptu, kuris geriausiai atskleidžia krikščioniškojo kulto pavidalo esmę³⁸⁶. Valgio, puotos ar bendruomenės susirinkimo momentai turi savo tam tikrą vietą apibrėžiant Šv. Mišių apeigų formą, tačiau tai tėra paskiri dėmenys, įjungti į visumą ir palenkti *eucharistia* sampratai³⁸⁷.

³⁸⁰ 3-4 pastraipa, in: Sacred Congregation for Divine Worship, „*Memoriale Domini*. Instruction on the Manner of Distributing Holy Communion”, Rome, May 29, 1969, in: *The Eternal Word Television Network*, prieiga per internetą: <https://www.ewtn.com/catholicism/library/instruction-on-the-manner-of-distributing-holy-communion-2195> (2023-05-24).

³⁸¹ Po apklausos rezultatų 2 pastraipa, in: *ibid.*

³⁸² Po apklausos rezultatų 4-5 pastraipa, in: *ibid.*

³⁸³ §1 priede, in: *ibid.*

³⁸⁴ Pvz.: Dievo kulto ir sakramentų tvarkos kongregacija, „Instrukcija *Redemptionis Sacramentum* apie kai kuriuos Švenčiausiosios Eucharistijos atžvilgiu paisytinus ir vengtinius dalykus”, Roma, 2004 m. kovo 25 d., § 90-92, in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/romos_kurija/kongregacijos/dkst/2004-03-25_instrukcija-redemptionis-sacramentum (2023-05-26).

³⁸⁵ Rom 12, 1.

³⁸⁶ Plg. Joseph Ratzinger, Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, op. cit., p. 38.

³⁸⁷ Plg. *ibid.*; Joseph Cardinal Ratzinger, *The Feast of Faith: Approaches to a Theology of the Liturgy*, op. cit., p. 38.

3. 3. Senujų ir naujųjų apeigų „sugyvenimo“ galimybės

Po to, kai 1970 metais buvo įvestas pagal Vatikano II Susirinkimo nutarimus reformuotas mišiolas, apeigose imta nebeleisti naudotis iki šiol buvusiu mišiolu, išskyrus retas Šv. Sosto nurodytas išimtis arba atskirais atvejais jo suteikiamus leidimus. Vieną iš tokių egzempcijų popiežius Paulius VI nustatė sergantiems ir vyresnio amžiaus kunigams, kuriems pramokti naująsias apeigas būtų gana sudėtinga, taigi vietos vyskupo sprendimu konkrečioms tokiems dvasininkams galėjo būti suteikta teisė aukoti Šv. Mišias pagal senąjį mišiolą, tačiau jose neturėjo dalyvauti tikinčiųjų sambūris³⁸⁸. Kitas svarbus leidimas – 1971 metais Pauliaus VI patvirtintas indultas Anglijos ir Velso kraštams, kuriuo, leidžiant konkrečios diecezijos vyskupui ordinarui, tam tikroms tikinčiųjų grupėms tam tikromis progomis atveriamą galimybę dalyvauti ikireforminėse Mišių apeigose, o kunigams – jas aukoti³⁸⁹. Tiesa, šiuo atveju, nurodoma naudotis ne ištiesai Pijaus V mišiolą paskutine pavyzdine versija, publikuota 1962 metais, bet šio mišiolą versija, kuri turi būti suderinta su 1965 ir 1967 metais įvestais pakeitimais į apeigas bei rubrikas.

Minėtas dalį britų katalikų liečiantis potvarkis istorijoje liks žinomas kaip Heenano arba Agathos Christie indultas. Pirmasis pavadinimas nurodo į tuometinį Vestminsterio arkivyskupą ir Anglijos bei Velso vyskupų konferencijos pirmininką kardinolą Johną Heenaną, kuriam buvo pavesta naująjį įsakymą dėl priešreforminės liturgijos reguliavimo perduoti savo konfratams vyskupams. Antrasis įvardijimas primena apie žinomą Didžiosios Britanijos intelektualų, mokslininkų ir meno pasaulio atstovų kreipimąsi į Šv. Sostą dėl lotyniškai švenčiamų potridentinių Mišių, kurios brangios ne tik tikintiesiems, bet ir svarbios kaip pasaulinio kultūros paveldo dalis, išsaugojimo³⁹⁰. Manoma, kad šitas pareiškimas, tarp kurio pasirašiusiųjų buvo ir garsi detektyvų rašytoja Agatha Christie, reikšmingai prisidėjo prie 1971 metų indulto atsiradimo.

Ikireforminių apeigų šventimo sąlygos jau pasauliniu mastu išplečiamos vėlesniuose iš Romos atkeliaujančiuose dokumentuose – Dieviškojo kulto kongregacijos cirkuliariniame laiške vyskupų konferencijų primininkams *Quattuor abhinc annos* (1984 m.) ir popiežiaus Jono Pauliaus II apaštališkajame laiške „*motu proprio*“ forma *Ecclesia Dei* (1988 m.). Pirmuoju raštu kiekvienam vyskupui ordinarui suteikiama teisė to prašantiems kunigams bei tikintiesiems vyskupo numatytose maldos namuose ir jo nustatytais dienomis, tiek pastoviam laikui, tiek atskiroms progoms, leisti

³⁸⁸ Plg. Christopher Lamb, „Vatican official: Paul VI only envisaged Old Rite for aged and sick priests“, 18 April, 2019, in: *The Tablet*, prieiga per internetą: <https://www.thetablet.co.uk/news/11608/vatican-official-paul-vi-only-envisaged-old-rite-for-aged-and-sick-priests-> (2022-05-21).

³⁸⁹ Žr. Dieviškojo kulto kongregacijos raštas kardinolui Johnui Heenanui – „Heenan indult (1971)“, in: *The Latin Mass Society of England & Wales*, prieiga per internetą: <https://lms.org.uk/heen-an-indult> (2022-05-21).

³⁹⁰ Žr. „The appeal to Pope Paul VI in 1971“, in: Alfred Marnau, „The 1971 English Indult – A Recollection“, in: *The Latin Mass Society of England & Wales*, prieiga per internetą: <https://lms.org.uk/1971-english-indult-recollection#section2> (2022-05-21).

švęsti Mišias, naudojantis 1962 metų mišiolu (be vėliau į jį įterptų apeiginių pakeitimų)³⁹¹. Visgi, turi būti įsitikinta, kad leidimo prašantys dvasininkai ir pasauliečiai „<...> jokių būdų nepritaria pozicijoms tų, kurie kvestionuoja 1970 metais popiežiaus Pauliaus VI promulguoto Romos mišiolų legitimumą ir doktrininį tikslumą³⁹²“.

Antrajame dokumente, pavadinimu *Ecclesia Dei*, Jonas Paulius II reaguoja į Bažnyčios vienybei žalą padariusį įvykį – į tai, kad arkivyskupas Marcelis Lefebvre be popiežiaus sutikimo keturiems kunigams suteikė vyskupystės šventimus ir tokiu būdu tiek jis, kaip pagrindinis konsekratorius, tiek keturi konsekrutiejai užsitraukė ekskomunikos bausmę. Apaštališkajame laiške pontifikas paskelbia apie įsteigimą naujos komisijos, kuri susidės iš jai pirmininkaujančio kardinolo ir parinktų Romos kurijos narių ir kurios tikslas – pagelbėti arkivyskupo Lefebvre'o įkurtos šv. Pijaus X kunigų brolijos veikloje dalyvavusiems arba su brolija susietiems asmenims, jei jie to nori, pasitraukus iš brolijos veikimo lauko, išlikti visiškai vienybėje su popiežiumi, leidžiant jiems ir toliau švęsti apeigas pagal priešreformines knygas³⁹³. Jonas Paulius II apskritai ragina brolius vyskopus geranoriškai atsiliepti į prie senesnės liturginės tradicijos pripratusiųjų ir ją branginančiųjų prašymus, suteikiant jiems galimybę įsijungti į Šv. Mišių šventimą, kuriam naudojamas 1962 metų mišiolas³⁹⁴.

Popiežius Benediktas XVI 2007 metų liepos 7 dieną paskelbtame apaštališkajame laiške „motu proprio“ forma *Summorum Pontificum*, nustatydamas naujas reguliacines normas, beveik visiškai atlaisvina ikireforminių apeigų celebracijos sąlygas. Tam, kad būtų galima aiškiau apibūdinti santykį tarp ankstesnių bei atnaujintų apeigų ir išryškinti vienų bei kitų vietą romietiškoje liturginėje tradicijoje, dokumente joms apibrėžti pasitelkiami būdvardžiai *ordinarinis (įprastinis)* ir *ekstraordinarinis (ypatingasis)*:

Pauliaus VI paskelbtas Romos mišiolas yra lotyniškųjų apeigų Katalikų Bažnyčios *lex orandi* **įprastinė** išraiška. Tuo tarpu šv. Pijaus paskelbtas ir pal. Jono XXIII iš naujo išleistas mišiolas yra Bažnyčios to paties *lex orandi* **ypatingoji** išraiška ir deramai gerbtinas dėl savo garbingo bei seno naudojimo. Šios dvi Bažnyčios *lex orandi* išraiškos jokių būdų neskatina Bažnyčios *lex credendi* skilimo, nes tai tėra du Romos rito naudojimo būdai³⁹⁵.

Šiame popiežiaus laiške neatsitiktinai naudojamosi senu krikščionišku posakiu „lex orandi, lex credendi“ (lot. „maldos įstatymas – tikėjimo įstatymas“ arba „kaip meldžiamasi, taip ir tikima“),

³⁹¹ Plg. Congregation for Divine Worship, „Quattuor Abhinc Annos: Indult for Use of Roman Missal of 1962“, Rome, 3 October 1984, in: *The Eternal Word Television Network*, prieiga per internetą: <https://www.ewtn.com/catholicism/library/quattuor-abhinc-annos-indult-for-use-of-roman-missal-of-1962-2155> (2022-05-21).

³⁹² *Ibid.* Citatą vertė magistro darbo autorius.

³⁹³ „Apostolic Letter *Ecclesia Dei* of the Supreme Pontiff John Paul II given motu proprio“, Rome, 2 July 1988, § 6. a., in: *The Holy See*, prieiga per internetą: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/motu_proprio/documents/hf_jp-ii_motu-proprio_02071988_ecclesia-dei.html (2022-05-22).

³⁹⁴ *Ibid.*, § 5. c., 6. c.

³⁹⁵ Benediktas XVI, „Apaštališkasis laiškas ‚motu proprio datae‘ *Summorum Pontificum*“, Roma, 2007 m. liepos 7 d., § 1, in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/benediktas_xvi/motu-proprio/2007-07-07_summorum-pontificum#i4 (2022-05-23). Du žodžius citatoje paryškino magistro darbo autorius.

kurio kilmė siejama su V amžiuje gyvenusiu šv. Prosperu Akvitaniečiu ir kuriuo išreiškiama tai, kad per viešą Bažnyčios kultą perduodamas ir neiškraipytas tikėjimo mokymas. Benediktas XVI, šiuo atveju, paaiškina, kaip koegzistuoja vienam ir tam pačiam Romos ritui priklausančios dvi apeigų formos, perteikiančios tą patį katalikiškąjį tikėjimą.

Popiežius pareiškia, kad nuo šiol Mišių celebracijai pagal 1962 metų mišiolą neberekės gauti atskirų leidimų iš Romos arba vietos vyskupo. Kiekvienas kunigas turi teisę laisvai švęsti Eucharistiją, naudodamasis minėtu mišiolu, jei jis celebruoja be žmonių, tačiau, vis dėlto, į šias pamaldas nedraudžiama priimti dalyvauti ir norinčių tikinčiųjų³⁹⁶. Parapijų klebonai ir bažnyčių rektoriai įpareigojami, jei jų vadovaujamos bendruomenės esama grupių, kurios prisirišusios prie ikireforminių apeigų, patenkinti jų pageidavimus, sudarant jiems galimybę numatytu laiku pastoviai švęsti Mišias pagal senesnių apeigų normas³⁹⁷. Be to, bendruomenių vadovai raginami būti dosnūs, suteikiant leidimus tokioms celebracijoms ir išskirtiniais proginiiais atvejais, net jei besikreipiantys dvasininkai bei pasauliečiai yra atvykę iš kitų vietų³⁹⁸. Vyskupas ordinaras, matydamas reikalą, gali įkurti ir atskirą parapiją arba paskirti maldos namus ekstraordinarinės Romos rito formos besilaikantiems tikintiesiems³⁹⁹. Klebonui ar rektoriui nesutikus leisti tikinčiųjų grupei pastoviai švęsti Mišias senesnėmis apeigomis, turi būti kreipiamasi į diecezijos vyskupą, o ir jam to neleidus, suponuojama, kad galima apeliuoti popiežiškajai komisijai *Ecclesia Dei*⁴⁰⁰. Su šia komisija konsultotis ir išsklaidyti tam tikras abejones, gali, žinoma, ir diecezijos vyskupas, kuris, be kita ko, gali prašyti šios institucijos pagalbos, jei jo vyskupijoje dėl objektyvių priežasčių nėra galimybės suorganizuoti šitokios nuolat vykstančios ar ir retesnės celebracijos pagal ikireformines knygas⁴⁰¹. Vienuolijos ir apaštalinio gyvenimo bendruomenės, norinčios liturgijoje naudoti senąjį mišiolą, įgalinamos tą daryti, tačiau sprendimas dėl pastoviau vykstančios tokių apeigų celebracijos paliekamas šių institutų vadovams⁴⁰².

Benediktas XVI „reabilituoja“ ne tik Šv. Mišių, bet ir sakramentų šventimą pagal senąsias apeigas, atverdamas galimybę šia forma teikti visus sakramentus, išskyrus Šventimų sakramentą, kuris tokiu būdu gali būti teikiamas tik komisijai *Ecclesia Dei* pavaldžiuose instituteuose. Leidimą administruoti sakramentus, švenčiamus ikireforminėmis apeigomis, turi teisę suteikti parapijos klebonas, o konkrečiai Sutvirtinimo atveju, sprendimą priima vyskupai⁴⁰³. Negana to, popiežius

³⁹⁶ *Ibid.*, § 2.

³⁹⁷ *Ibid.*, § 5. 1., 5. 5.

³⁹⁸ *Ibid.*, § 5. 3.

³⁹⁹ *Ibid.*, § 10.

⁴⁰⁰ *Ibid.*, § 7.

⁴⁰¹ *Plg.*, *ibid.*, § 8.

⁴⁰² *Ibid.*, § 3.

⁴⁰³ *Plg.* *ibid.* 9. 1., 9. 2.

leidžia 1962 metų Romos brevijoriaus naudojimą dvasininkams Valandų liturgijos pareigai atlikti⁴⁰⁴.

Dokumentą *Summorum Pontificum* lydinčiame laiške vyskupams pontifikas stengiasi išsklaidyti ganytojų tarpe kylančius nuogastavimus dėl to, kad ikireforminės liturgijos šventimo atlaisvinimas sumenkina ar net paneigs Vatikano II Susirinkimo, ypač jo norėto liturginio persitvarkymo, reikšmę bei įpareigojantį pobūdį, be to, į parapijas įneš tam tikro chaoso ir paskatins susipriešinimą tarp tikinčiųjų⁴⁰⁵. Popiežius primena apie tai, kas daugeliui yra nežinoma ir gali sukelti nuostabą, – Pijaus V mišiolio paskutinio pavyzdinio leidimo galiojimas teisinėje plotmėje niekuomet nebuvo panaikintas⁴⁰⁶. 1970 metais įsigaliojus Pauliaus VI reformuotam mišiolui, tuo metu buvo manoma, jog nėra reikalo smulkiau reglamentuoti, kaip toliau turi būti naudojamos senuoju mišiolu, tačiau ilgainiui teko vienaip ar kitaip reaguoti į atsirandančias naujas realijas – spręsti asmenų, pasitraukusių iš arkivyskupo Lefebvre'o įsteigtos šv. Pijaus X kunigų brolijos, priėmimo klausimus, atsižvelgti į dalies vyresnių katalikų, branginančių ikireforminę liturgiją ir įpratusių joje dalyvauti, pageidavimus, o galiausiai, svarstyti, ką reikėtų daryti su jauno amžiaus tikinčiaisiais, kurie aptinka ikireformines apeigas ir prie jų smarkiai prisirša⁴⁰⁷.

Laiške *Summorum Pontificum* nustatytomis normomis ir išdėstytomis mintimis Benediktas XVI siekia pateikti ekstraordinarinę romietiškojo rito formą kaip saugotiną turtą, kuris skirtas visiems katalikams; taip pat, užtikrinti palankias sąlygas šia forma švęsti apeigas to norintiems tikintiesiems, prieš akis siekiniu turėdamas jų sielų gerovę⁴⁰⁸. Be to, popiežius trokšta tokiu būdu paskatinti susitaikymą Bažnyčioje tarp skirtingų besipykstančių jos grupių⁴⁰⁹. Pontifikas ypatingu būdu pabrėžia, kad į bažnytinio kulto vystymąsi reikia žvelgti kaip į nuoseklų procesą ir perspėja, kad, vertinant priešreforminį ir poreforminį liturginį gyvenimą, būtina neįpulti į kraštutinumus:

Abu Romos mišiolio leidimai vienas kitam neprieštarauja. Liturgijos istorijoje esama augimo bei pažangos, bet ne pertrūkio. Kas buvo šventa ankstesnėms kartoms, tas lieka šventa bei didinga ir mums ir negali būti staiga visiškai uždrausta ar net stačiai laikoma žalinga. <...> Akivaizdu, kad ir senosios taikymo formos besilaikančioms bendruomenėms priklausantys kunigai, trokštantys gyventi visiška bendryste, negali iš principo atmesti šventimo pagal naująsias knygas⁴¹⁰.

⁴⁰⁴ *Plg.* ibid. § 9. 3.

⁴⁰⁵ *Plg.* Benediktas XVI, „Laiškas vyskupams apaštališkojo laiško ‚motu proprio datae‘ *Summorum Pontificum* dėl iki 1970 m. reformos taikytos Romos liturgijos naudojimo paskelbimo proga“, Roma, 2007 m. liepos 7 d., 3, 4 ir 7 pastraipos, in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/benediktas_xvi/laiskai/2007-07-07_vyskupams_summorum-pontificum_proga (2022-05-23). Pastraipos šiame laiške skaičiuojamos pačiam tokiu būdu, kad kreipinys į pastraipų skaičių neįeina.

⁴⁰⁶ *Ibid.*, 5 pastraipa.

⁴⁰⁷ *Plg.* ibid., 5-6 pastraipa.

⁴⁰⁸ Popiežiškoji komisija *Ecclesia Dei*, „Instrukcija *Universae Ecclesiae* dėl motu proprio *Summorum Pontificum* taikymo“, Roma, 2011 m. balandžio 30 d., § 8. a-b, in: *Arche.lt*, prieiga per internetą: <http://www.arche.lt/2013/02/instrukcija-universae-ecclesiae-del.html> (2022-05-24).

⁴⁰⁹ *Ibid.*, § 8. c.

⁴¹⁰ Benediktas XVI, „Laiškas vyskupams apaštališkojo laiško ‚motu proprio datae‘ *Summorum Pontificum* dėl iki 1970 m. reformos taikytos Romos liturgijos naudojimo paskelbimo proga“, *op. cit.*, 10 pastraipa.

Popiežiaus Benedikto laiške vyskupams užsimenama ir apie tai, jog senesnis ir reformuotasis apeigų atlikimo būdai ateityje vienas kitam galės daryti tam tikrą teigiamą įtaką⁴¹¹. Pavyzdžiui, būtų sveikintina, jei tridentiniame mišiole atsirastų papildomos naujos prefacijos bei tekstai naujai paskelbtiems šventiesiems, o celebruojant Eucharistiją, remiantis reformuota apeigų tvarka, reikėtų stengtis liturginius veiksmus atlikti pagarbiai ir stropiai paisyti nustatytų normų, taip pat pasirūpinti, kad pamaldose kuo labiau būtų atskleistas sakralumo matmuo, kuris taip akivaizdžiai reiškiasi ikireforminėje liturgijoje⁴¹². Nors iki galo ir nepasakoma, tačiau žvelgiant į šias popiežiaus mintis, galima spėlioti apie tai, kad dvi viena kitai įtaką darančios Romos rito formos palaipsniui gali nuvesti prie naujos apeigų formos atsiradimo, tačiau lieka neaišku, ar tokio vystymosi finale potridentinės apeigos liks praktiškai nepalietos, o gerokai pasikeis tik poreforminė liturgija, ar, vis dėlto, naujos apeigos susiformuos iš šių abiejų formų, užimdamos jų vietą.

Benedikto XVI „*motu proprio*“ laiškas *Summorum Pontificum* iki galo neįtikino nei progresyviems, nei konservatyviems katalikams. Tiek vieni, tiek kiti neperprato popiežiaus intencijų arba ir nesistengė to padaryti. Dalis tradicionalistų džiaugėsi, kad buvo žengtas tvirtesnis žingsnis, pripažįstant ypatingą senųjų apeigų reikšmę ir atlaisvinant jų šventimo galimybes. Kita dalis šalia atsargaus džiugesio kritiškai žvelgė į popiežiaus pastangas sulyginti ir sutaikinti tai, kas, jų manymu, yra nesutaikoma – du skirtingus ritus (tradicinį ir naujai sukurtą modernistinį), kurie, prisidengiant diplomatija, paskelbiami to paties Romos rito skirtingomis formomis.

Radikaliau nusiteikusių tradicionalistų (sedevakantistų, lefebristų ir ne tik) tarpe Ratzingerį neretai kaltina hėgelizmu. Vokiečių idealizmo žymiausio atstovo Georgo Wilhelmo Friedricho Hegelio (1770 – 1831 m.) filosofija sunkiai suderinama su Katalikų Bažnyčios mokymu, tačiau Ratzingeris neva ją aktyviai naudojami tiek savo teologinėje, tiek ganytojiškoje veiklose. Dokumente *Summorum Pontificum*, esą, galima atrasti net du hėgeliškosios dialektikos taikymo pavyzdžius⁴¹³. Tezei apie gyvuojančius du Romos ritus – ikireforminį bei poreforminį – priešpastatoma antitezė, jog egzistuoja tik vienas (o kitaip būti ir negali) Romos ritas, ir toliau einama prie sintezės – teiginio apie vieno Romos rito ir dviejų jo formų egzistavimą⁴¹⁴. Panašią schemą, esą, galima pastebėti ir bandant suprasti popiežiaus norą, kad senasis bei naujasis mišiolai vienas kitą praturtintų, o visa tai, galima numanyti, vestų prie vieno mišraus rito atsiradimo⁴¹⁵. Šiuose iš kraštutinių pažiūrų tradicionalistų ateinančiuose svarstymuose perdėm supaprastintai žiūrima į Benedikto XVI su

⁴¹¹ *Plg.* *ibid.*, 8 pastraipa.

⁴¹² *Ibid.*

⁴¹³ „Ratzinger, Hegel, and *Summorum Pontificum*“, June 6, 2017, in: *Novus Ordo Watch*, prieiga per internetą: <https://novusordowatch.org/2017/06/ratzinger-hegel-summorum-pontificum/> (2022-05-24). Šioje interneto svetainėje išreiškiamos sedevakantistinės pažiūros.

⁴¹⁴ *Ibid.*

⁴¹⁵ *Ibid.*

ikireforminių apeigų atlaisvinimu susijusius lūkesčius, praeikštas mintis ir nustatytą reguliavimą. Problema ta, kad bet kokie tokie jų svarstymai pradedami nuo nepajudinamo įsitikinimo, kad senosios ir reformuotosios apeigos arba iš esmės vienos kitoms prieštarauja, arba naujosios stipriai nukrypsta nuo tradicinių.

Priešingoje tradicionalistams stovykloje Benedikto XVI sprendimas vertinamas dar kitu kampu. Gana progresyviai liturgijos atžvilgiu nusiteikęs Romos šv. Anzelmo universiteto sakramentų teologijos profesorius Andrea Grillo apaštališkajame laiške *Summorum Pontificum*, jį lydinčiame laiške vyskupams ir vėliau išleistoje instrukcijoje *Universae Ecclesiae* ikireforminės liturgijos šventimui nustatytas taisyklės bei jų pagrindimą vadina iš autoriteto pozicijų primesta virtualia realybe, kuri nežinia kaip, bet greičiausiai neigiamai paveiks tikrąją realybę bažnytinio kulto srityje⁴¹⁶. Profesorius kategoriškai nesutinka su Benedikto XVI teiginiu, kad Pijaus V mišiolos paskutinio pavyzdinio leidimo galiojimas nebuvo panaikintas, ir kad šis mišiolas nenustoję galios net ir 1970 metais įvedus reformuotąjį.

Remdamasis kanonų teise, bendrąja liturgine teise, 1999 metų Dieviškojo kulto ir sakramentų disciplinos kongregacijos išaiškinimu, taip pat atsižvelgdamas į iki Benedikto valdžiusių popiežių laikyseną šiuo klausimu, Grillo tvirtina, kad naujas Romos ritas pakeitė senąjį⁴¹⁷. Taigi, anot profesoriaus, būtina neignoruoti „<...> paprast[o] fakt[o], kad pagal bendrosios teisės (jau nekalbant, jog ir pagal sveiko proto) principus galiojantis yra vien tik vienas ritas, vien tik viena forma, ir vien tik viena [apeiginė] vartosena⁴¹⁸“. Ankstesnės liturgijos šventimas gali būti leidžiamas, tik suteikiant specialų indultą, taigi tokia celebracija visada suvoktina kaip išimtinis atvejis iš šiuo metu veikiančių normų⁴¹⁹. Grillo pastebi, jog dviejų viena šalia kitos gyvuojančių apeiginių formų, iš kurių kiekviena priklausytų tam pačiam Romos ritui, buvimas nepramatytas ir susirinkimo konstitucijoje *Sacrosanctum Concilium*, kurios nutarimuose liepiama peržiūrėti ir atnaujinti apeigas, tačiau ten niekur nenurodoma, kad senoji nereformuota liturgija galėtų išlikti ir toliau lyg niekur nieko lygiomis teisėmis funkcionuoti greta naujosios⁴²⁰.

Sakramentų teologijos profesorius mano, kad Benedikto XVI noras labiau paskatinti vienybę gali realizuotis visiškai priešinga linkme, kadangi šitoks leidimas tikintiesiems laisvai pasirinkti apeigų formą pagal savo preferencijas gali vesti į tam tikrą abejingumą bažnytiniam kultui arba ir į savotišką naują gnosticizmą, kai kiekvienas dėl savo pasirinkimo dalyvauti būtent toje, o ne kitoje apeigų formoje, ims jaustis teisesniu kataliku ir tą įrodinėti kitiems⁴²¹. Grillo kaip nepakankamai

⁴¹⁶ Plg. Andrea Grillo, *Beyond Pius V: Conflicting Interpretations of the Liturgical Reform*, translated by B. Hudock, revised edition, Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 2013, p. 95.

⁴¹⁷ Plg. *ibid.*, p. 100-101, 104.

⁴¹⁸ *Ibid.*, p. 101. Citatą vertė magistro darbo autorius.

⁴¹⁹ *Ibid.*, p. 104.

⁴²⁰ *Ibid.*, p. 101.

⁴²¹ *Ibid.*, p. 112.

rimtą dalyką vertina ir tai, kad ilgesys, prisirišimas ir kitos panašios kategorijos pasitelkiamos nustatant taisykles viėšai ir bendruomeniškai atliekamai Bažnyčios maldai, turėdamas omenyje, kad būtent šiais abstrakčiais ir sunkiais pamatuojamais kai kurių asmenų išgyvenimais pateisinamas senųjų apeigų šventimo atlaisvinimas⁴²².

Kad ir kaip ten būtų, Benedikto XVI apaštališkasis laiškas *Summorum Pontificum*, kuriuo įvedamos naujos ikireforminių apeigų celebraciją reguliuojančios normos, žymi naują etapą Katalikų Bažnyčios Romos rito liturginiame gyvenime. Šios popiežiaus pastangos nuosekliai įsirašo į kitados jo inicijuoto naujojo liturginio sąjūdžio, palaipsniui keliaujančio liturgijos reformos reformavimo link, veikimo lauką, kuris apima liturginės sąmonės ugdymą, pagarbą tiek ankstesnei, tiek atnaujintai Romos apeigų formoms, poreforminės liturgijos tinkamą šventimą, besilaikant nustatytų taisyklių. Benediktas XVI, leisdamas plačiau naudoti senąsias apeigas, joku būdu nepaneigė naujųjų vertės, o kaip tik nurodė, kad jos vienos kitoms neprieštarauja, vienos kitas įvairiais aspektais gali „pamokyti“ ir praturtinti. Pontifikas šiuo potvarkiu ne tik siekia sudaryti sąlygas susitaikymui tarp skirtingų dėl reformos besiginčijančių tikinčiųjų grupių, bet ir skatina visus į liturgiją žvelgti kaip į gyvą besivystantį organizmą, kuris savyje darniai talpina sėna bei nauja ir reikalauja didelio rūpesčio bei pagarbos.

⁴²² *Ibid.*, p. 116.

IŠVADOS

1. Benediktas XVI reformos arba Bažnyčios atsinaujinimo tęstinume hermeneutiką pateikia kaip norminį Vatikano II Susirinkimo nutarimų aiškinimo būdą, kuris yra priešinamas trūkio hermeneutikai. Reformos hermeneutikos negalima vertinti taip, lyg ji būtų šio popiežiaus išradimas – Benediktas šiai interpretacinei prieigai duoda vardą ir teoriškai ją apibūdina, tačiau šios prieigos principai ir jų norminis pobūdis buvo išreikšti jau Susirinkimo laikų popiežių ir pakartoti po Susirinkimo valdžiusių pontifikų. Negana to, patys Susirinkimo tekstai savo visumoje siūlosi būtent tokiu būdu būti perskaitomi. Nors reformos hermeneutika skirta, pirmiausiai, Vatikano II Santarybos dokumentams suprasti, tačiau ji gali būti taikoma ir plačiau – bandant suvokti Bažnyčios vystymąsi istorijoje ir joje įvairiu metu įvykstančius pokyčius.

2. Reformos hermeneutikoje išryškinamas pagrindinis nenutrūkstamumo bei atsinaujinimo veikėjas – Bažnyčia, kuri, kokius pasikeitimus bepatirtų pastoracinėje, disciplininėje ar doktrinos praturtinimo srityse, visada išlieka ta pati Viešpaties įkurta Bažnyčia, kuri keliauja į galutinį susitikimą su savo Sužadėtiniu Kristumi, į amžinąjį vestuvių pokylį, todėl šioje kelionėje ji stengiasi vis labiau tapti panaši į savo Sužadėtinį. Benediktas XVI, aiškindamas, kaip tinkamai reikia interpretuoti Susirinkimo tekstus ir juose randamas naujoves, pabrėžia, kad reformai kaip tokiai būdinga tai, jog tęstinumas ir netęstinumas joje reiškiasi kartu, tik skirtinguose lygmenyse. Popiežius ragina įsidėmėti tai, kad Bažnyčios sprendimai apie kintančius dalykus patys pasižymi kintamumu, ir tik juos pagrindžiantys principai – būtent, tiesiogiai apreikštos tiesos ir tiesos dėl kurių Bažnyčia padarė galutinį sprendimą – yra pastovūs ir pasižymi neklaidingumu.

3. Susirinkimo konstitucijoje *Sacrosanctum Concilium* primenama, jog liturgijoje šalia tos dalies, kurią įsteigė pats Dievas esama ir istorijos tėkmėje keistis galinčių ar net turinčių dalių. Vis dėlto, tokie pasikeitimai turi organiškai išsivystyti iš jau esamo liturginio sąstato. Ginčų objektu posusirinkiminėje katalikų tikrovėje tapo klausimas, koku mastu įgyvendinta apeigų reforma atliepė Susirinkimo nurodymus ir kiek, vykdant šią pertvarką, buvo atsižvelgta į nuoseklų liturginės tradicijos vystymąsi. Josepho Ratzingerio žvilgsnis į tai savitas. Jis priima Vatikano II Susirinkimą kaip norminę Bažnyčios mokymo išraišką ir pripažįsta reformuotų apeigų galiojimą bei teisėtumą. Visgi, kaip ganytojas ir teologas šalia pasidžiaugimo atnaujintąja liturgija jis neretai išsako (bent jau iki tapimo popiežiumi) ir kritiškų pastabų jos atžvilgiu – dėl to, kaip šios apeigos buvo rengiamos (pasitikint vienos krypties liturgijos ekspertų nuomone ir per mažai dėmesio skiriant nuoseklios liturginės tradicijos plėtojimosi suvokimui), dėl konkrečių pastoracinių adaptacijų, įsivestų apeiginės formos elementų, taip pat dėl to, kad reformuotos apeigos įvestos gana greitai, tinkamai neparuošus joms tikinčiųjų. Nepaisant to, Ratzingeris nemano, kad apeigų esmės požiūriu tarp

senosios ir naujosios liturgijos būtų kokio nors prieštaravimo. Jis neragina kelti maišto ir visuotiniu mastu sugrįžti prie ikireforminių apeigų, kurių šventimas, vis dėlto, jo manymu, neturi būti uždraustas. Ratzingerio inicijuojamame naujajame liturginiame sąjūdyje, po truputį judančiame taip vadinamosios liturginės reformos reformavimo link, senoji ir naujoji apeigų formos turi „sugyventi“ kartu ir viena kitą praturtinti. Visgi, pirmiausiai toks sąjūdis turi siekti, kad dvasininkų ir visų tikinčiųjų tarpe būtų ugdomas liturginis sąmoningumas, ištikimai laikomasi Bažnyčios nustatytų liturginių taisyklių ir apeigų metu būtų nustota eksperimentuoti, tokiu būdu leidžiant liturgijai būti tuo, kuo ji yra.

4. Ratzingeris, atkreipdamas dėmesį į kosminę bei istorinę liturgijos dimensijas, pabrėžia abiejų šių elementų (Dievo Kūrėjo ir Dievo Atpirkėjo išpažinimo) darną ir pusiausvyrą liturgijoje. Neproporcingas vieno iš šių dviejų dėmenų liturginėje sampratoje ar apeiginėje praktikoje iškėlimas kito dėmens atžvilgiu gali nuvesti prie kai kurių krikščioniškojo mokymo elementų klaidingo supratimo, taip pat nukreipti nuo autentiškos liturgijos paskirties. Kaip vieną iš tokio balanso pažeidimų Ratzingeris pateikia įsivyravusią posusirinkiminės liturgijos praktiką Šv. Mišias kunigui aukoti veidu atsisukus į žmones, tokiu būdu netenkant bendro celebranto bei tikinčiųjų žvilgsnio į rytų pusę, iš kurios laukiama laikų pabaigoje sugrįžtančio Viešpaties. Krikščionims brangaus bendro žvelgimo į rytus paprotys savyje talpina supratimą, kad kosmosas ir istorija keliauja į savo galutinį atbaigimą bei perkeitimą Dieve, kuris sakramentiškai patiriamas jau čia ant altoriaus. Vienas iš sprendimo būdų šiai altorių atsukimo praktikai pakoreguoti – kunigui ir bendruomenei žvelgti į altoriaus viduryje pastatytą kryžių, kaip rytus atstojančią ženklą. Pusiausvyros tarp kosminės ir istorinės dimensijos pažeidimų Ratzingeris pastebi ir kitose srityse – Šv. Mišiose neretai imamas labiau pabrėžti jų kaip bendruomeninės puotos aspektas vietoj Mišių kaip aukos sampratos, o veiklus tikinčiųjų dalyvavimas pamaldose imamas suvokti kaip visiems privalomas kokio nors pobūdžio fizinis veikimas. Tačiau būtina įsisąmoninti, kad tai, kas žemiška ir tai, kas dangiška, istorija ir kosmosas, horizontalusis ir vertikalusis matmenys liturgijoje reiškiasi kartu – tam pavyzdį bei pagrindą duoda Dievo Sūnaus Įsikūnijimo slėpinys.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. „A 1999 Letter by Cardinal Ratzinger on the Reform of the Liturgy”, September 29, 2010, in: *Rorate Caeli*, prieiga per internetą: <https://rorate-caeli.blogspot.com/2010/09/1999-letter-by-cardinal-ratzinger-on.html> (2019-01-22).
2. “Address of His Holiness Benedict XVI to the Roman Curia Offering Them His Christmas Greetings”, Rome, 22 December 2005, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2005/december/documents/hf_ben_xvi_spe_20051222_roman-curia.html (2019-05-10).
3. Amon, Karl, „12. Dievo kultas, sielovada ir maldingumas”, in: Josef Lenzenweger, Peter Stockmeier, Karl Amon, Rudolf Zinnhobler, *Katalikų Bažnyčios istorija*, II dalis, vertė D. Čekatauskienė, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1997, p. 244-272.
4. "Apostolic Letter *Ecclesia Dei* of the Supreme Pontiff John Paul II given motu proprio", Rome, 2 July 1988, in: *The Holy See*, prieiga per internetą: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/motu_proprio/documents/hf_jp-ii_motu-proprio_02071988_ecclesia-dei.html (2022-05-22).
5. Benediktas XVI (Ratzinger, Joseph), *Kryžiaus kelias Koliziejuje: meditacijos ir maldos*, Popiežiškoji liturginių apeigų tarnyba, vertė R. Paleckytė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2006.
6. Benediktas XVI, „Apaštališkasis laiškas ‚motu proprio datae‘ *Summorum Pontificum*“, Roma, 2007 m. liepos 7 d., in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/benediktas_xvi/motu-proprio/2007-07-07_summorum-pontificum (2022-05-23).
7. Benediktas XVI, „Laiškas vyskupams apaštališkojo laiško ‚motu proprio datae‘ *Summorum Pontificum* dėl iki 1970 m. reformos taikytos Romos liturgijos naudojimo paskelbimo proga”, Roma, 2007 m. liepos 7 d., in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/benediktas_xvi/laiskai/2007-07-07_vyskupams_summorum-pontificum_proga (2022-05-23).

8. Benediktas XVI, *Paskutiniai pokalbiai su Peteriu Seewaldu*, vertė G. Sodeikienė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2017.
9. Benediktas XVI, Posinodinis apaštališkasis paraginimas *Sacramentum Caritatis*, Roma, 2007 m. vasario 22 d., in: *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/ap_paraginimai/sacramentum-caritatis.html#ANTROJI (2018-05-08).
10. "Biography of His Holiness, Pope Benedict XVI", Libreria Editrice Vaticana, 2005, in: *The Holy See*, prieiga per internetą: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/biography/documents/hf_ben-xvi_bio_20050419_short-biography.html (2018-04-11).
11. Byrne, Carol, „Pius X Did Not Call for ‘Active Participation’ in Liturgy“, March 12, 2014, in: *Tradition in Action*, prieiga per internetą: https://www.traditioninaction.org/HotTopics/f074_Dialogue_2.htm (2022-03-08).
12. Blanco Sarto, Pablo, „La teología de Joseph Ratzinger. Temas centrales“, in: *Revista Catalana de Teologia*, 36/1, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2011, p. 257-281.
13. Brzeziński, Daniel, „ ‚Szczególnie piękna możliwość‘: w poszukiwaniu liturgicznych korzeni Benedykta XVI“, in: *Studia Płockie*, t. 34, Płocki Instytut Wydawniczy, 2006, p. 45-56, prieiga per internetą: http://mazowsze.hist.pl/21/Studia_Plockie/497/2006/16114/ (2018-05-16).
14. Congregatio pro Doctrina Fidei, „Professio Fidei et iusiurandum fidelitatis in suscipiendo officio nomine Ecclesiae exercendo“, AAS 81 (1989), p. 104-106, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: <https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-81-1989-ocr.pdf> (2019-05-06)
15. Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments, “Letter on the position of the priest during the Eucharistic Liturgy”, Vatican City, 25 September, 2000, in: *Adoremus*, prieiga per internetą: <https://adoremus.org/2007/12/letter-on-the-position-of-the-priest-during-the-eucharistic-liturgy/> (2023-05-31).

16. Congregation for Divine Worship, "Quattuor Abhinc Annos: Indult for Use of Roman Missal of 1962", Rome, 3 October 1984, in: *The Eternal Word Television Network*, prieiga per internetą: <https://www.ewtn.com/catholicism/library/quattuor-abhinc-annos-indult-for-use-of-roman-missal-of-1962-2155> (2022-05-21).
17. Congregation for the Doctrine of the Faith, "Doctrinal Commentary on the Concluding Formula of the *Professio fidei*", Rome, 29 June 1998, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_1998_professio-fidei_en.html (2019-05-06).
18. Congregation for the Doctrine of the Faith, "The Feeling of Things, the Contemplation of Beauty", Message of His Eminence Card. Joseph Ratzinger to the Communion and Liberation (CL) Meeting at Rimini (24-30 August 2002), in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20020824_ratzinger-cl-rimini_en.html (2018-05-08).
19. Dekretas dėl Bažnyčios misijinės veiklos *Ad gentes*, Roma, 1965 m. gruodžio 7 d., in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/susirinkimai/vatikano_ii/dekretai/ad-gentes (2022-04-27).
20. Dievo kulto ir sakramentų tvarkos kongregacija, „Instrukcija *Redemptionis Sacramentum* apie kai kuriuos Švenčiausiosios Eucharistijos atžvilgiu paisytinus ir vengtinus dalykus”, Roma, 2004 m. kovo 25 d., in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/romos_kurija/kongregacijos/dkst/2004-03-25_instrukcija-redemptionis-sacramentum (2023-05-26).
21. Dogminė konstitucija apie Bažnyčią *Lumen Gentium*, Roma: 1964-11-21, in: *Visuotinio Vatikano II Susirinkimo dokumentai*, prieiga per internetą: https://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/lumen-gentium.html (2018-03-14).
22. Dogminė konstitucija apie Dievo Apreiškimą *Dei Verbum*, 1965 m. lapkričio 18 d., in: *Visuotinio II Vatikano Susirinkimo dokumentai*, in: *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/dei-verbum.html (2020-05-21).

23. Dulles, Avery, „Teologijos laisvė (I)“, (iš *First Things*, May, 2008), vertė L. G. Musanja, in: *Bernardinai.lt*, prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-07-17-kardinolas-avery-dulles-sj-teologijos-laisve-i/3713> (2018-02-06).
24. Folsom, Cassian, „From One Eucharistic Prayer to Many: How it Happened and Why“, September 15, 1996, in: *Adoremus*, prieiga per internetą: <https://adoremus.org/1996/09/from-one-eucharistic-prayer-to-many-how-it-happened-and-why/> (2022-05-15).
25. Gaillardetz, Richard R.; Clifford, Catherine E., *Raktas į Vatikano II Susirinkimo mokymą*, vertė G. Žukas, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2013.
26. Gamber, Matthew, "Papal liturgist endorses reform of the reform", Vatican, January 7, 2010, in: *National Catholic Reporter*, prieiga per internetą: <https://www.ncronline.org/news/vatican/papal-liturgist-endorses-reform-reform> (2022-05-19).
27. Gaudron, Matthias, „Naujasis Mišių ritualas (I)“, in: *Šv. Pijaus X kunigų brolija Lietuvoje*, prieiga per internetą: <https://fsspx.lt/knygos/kataliku-katekizmas-apie-baznycios-krize-2010-m/naujasis-misiu-ritualas-i> (2022-05-26).
28. Grillo, Andrea, *Beyond Pius V: Conflicting Interpretations of the Liturgical Reform*, translated by B. Hudock, revised edition, Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 2013.
29. "Heenan indult (1971)", in: *The Latin Mass Society of England & Wales*, prieiga per internetą: <https://lms.org.uk/heen-an-indult> (2022-05-21).
30. Jonas Paulius II, „Apaštališkasis laiškas *motu proprio* AD TUENDAM FIDEM, kuriuo į Kanonų teisės kodeksą ir Rytų Bažnyčių kanonų kodeksą įterpiamos kai kurios normos“, Roma, 1998 m. gegužės 18 d., in: *Bažnyčios žinios*, prieiga per internetą: <http://www.baznycioszinios.lt/old/bz9817/817dok.html> (2019-05-06);
31. Jurevičius, Algirdas, „Teologijos mokslo plėtra lietuvoje“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, T. 34, Vilnius: LKMA, 2011, p. 261-283, prieiga per internetą: http://www.lkma.lt/site/archive/metrastis/XXXIV/T_34.pdf (2018-02-20).

32. *Kanonų teisės kodeksas=Codex Iuris Canonici*, Lietuvos Vyskupų Konferencija, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012.
33. *Katalikų Bažnyčios katekizmas*, [išverstas iš pavyzdinio 1997 m. lotyniško leidimo], Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2015.
34. Kavaliauskas, Česlovas, *Trumpas teologijos žodynas*, Vilnius: „Lumen“ fondo leidykla, 1992.
35. Kenney, Keith, „Louis Bouyer: Eucharist“, September 3, 2006, in: *Sancta Liturgia. Liturgical musings, reflections and homilies*, prieiga per internetą: <http://sanctaliturgia.blogspot.com/2006/09/louis-bouyer-eucharist.html> (2022-05-15);
36. Kobyliński, Andrzej, „Fenomenologia liturgii według Guardiniego i Ratzingera“, in: *Przegląd Powszechny*, Prowincja Wielkopolsko-Mazowiecka Towarzystwa Jezusowego, Warszawa: Rhetos, 2003, Nr. 7-8, p. 145-158, prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/291116283_Fenomenologia_liturgii_wedlug_Guardiniego_i_Ratzingera (2018-05-15).
37. Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium*, Roma, 1963 m. gruodžio 4 d., in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/susirinkimai/vatikano_ii/konstitucijos/sacrosanctum-concilium (2022-03-22).
38. Lamb, Christopher, „Vatican official: Paul VI only envisaged Old Rite for aged and sick priests“, 18 April, 2019, in: *The Tablet*, prieiga per internetą: <https://www.thetablet.co.uk/news/11608/vatican-official-paul-vi-only-envisaged-old-rite-for-aged-and-sick-priests-> (2022-05-21).
39. Lewis, Charlton T. & Short, Charles, „Harpers’ Latin Dictionary: A New Latin Dictionary Founded on the Translation of Freund’s Latin-German Lexicon“, New York: Harper and Brothers, 1879, in: *Latinitium*, prieiga per internetą: <https://www.latinitium.com/latin-dictionaries?t=Isn40829> (2020-04-20).

40. MacErlean, Andrew, "Motu Proprio", in: *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 10, New York: Robert Appleton Company, 1911, prieiga per internetą:
<http://www.newadvent.org/cathen/10602a.htm> (2018-05-12).
41. McManus, F. R./Eds., "Consilium", in: *New Catholic Encyclopedia*, second edition, Washington, D. C.: Catholic University of America; Detroit: Thomson/Gale, 2003, vol. 4 (Com-Dyn), p. 164-165.
42. Milcarek, Paweł, *Historia Mszy. Przewodnik po dziejach liturgii rzymskiej*, Kraków: Wydawnictwo AA s. c., 2009.
43. Motu proprio „Tra le sollecitudini“ del Sommo Pontefice Pio X sulla musica sacra, 22 Novembre 1903, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą:
https://www.vatican.va/content/pius-x/it/motu_proprio/documents/hf_p-x_motu-proprio_19031122_sollecitudini.html (2021-09-22).
44. *Naujasis Testamentas*, iš graikų k. vertė kun. Č. Kavaliauskas, komentarai – prel. A. Rubšio, Lietuvos vyskupų konferencija, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2006.
45. Office for the Liturgical Celebrations of the Supreme Pontiff, „Communion received on the tongue and while kneeling“, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą:
https://www.vatican.va/news_services/liturgy/details/ns_lit_doc_20091117_comunione_en.html (2023-05-24).
46. Office for the Liturgical Celebrations of the Supreme Pontiff, “The Crucifix at the Center of the Altar”, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą:
https://www.vatican.va/news_services/liturgy/details/ns_lit_doc_20091117_crocifisso_en.html (2023-05-31).
47. Olson, Carl E., "The Theological Genius of Joseph Ratzinger. An Interview with Fr. D. Vincent Twomey, S.V.D., author of *Pope Benedict XVI: The Conscience of Our Age (A Theological Portrait)*", 2007-06-07, in: *Ignatius Insight*, prieiga per internetą:
http://www.ignatiusinsight.com/features2007/vtwomey_interview_jun07.asp (2018-05-09).
48. „Ordo Missae iuxta ritum Missalis Romani anno 1962/Šv. Mišių tvarka pagal 1962 metų Romos mišiolą apeigas“, Vilnae: Arche/SCV, 2011, p. 44-103, in: *Arche.lt*, prieiga per

- interneta:
- <https://docs.google.com/file/d/0BwIXmqZNzDvzak95Q20yNzJtekk/edit?resourcekey=0--rYm7Ia0exrYTuChN06-Rw> (2023-05-31).
49. Paškus, Antanas, „Ateistinė krikščionybė“, in: „*Logos*. Religijos filosofijos ir bažnytinio meno žurnalas“, 1990, Nr. 1, p. 12-34.
50. Paulus PP. VI, „Litterae apostolicae motu proprio datae *Sacram Liturgiam*. Decernitur ut praescripta quaedam Constitutionis de Sacra Liturgia a Concilio Oecumenico Vaticano II probatae vigere incipiant“, Roma, die 25 Ianuarii anno 1964, in: *La Santa Sede*, prieiga per internetą: https://www.vatican.va/content/paul-vi/la/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu_proprio_19640125_sacram-liturgiam.html (2022-05-10).
51. Ploeger, Mattijs, *Celebrating Church: Ecumenical Contributions to a Liturgical Ecclesiology*, Instituut voor Liturgiewetenschap, Rijksuniversiteit Groningen & Liturgisch Instituut, Universiteit van Tilburg, 2008, in: *Utrecht University Repository*, prieiga per internetą: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/27677> (2018-05-11).
52. Pohle, Joseph, "Dogmatic Theology", in: *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 14, New York: Robert Appleton Company, 1912, prieiga per internetą: <http://www.newadvent.org/cathen/14580a.htm> (2018-02-13).
53. "Pope faces *ad orientem* in Sistine Chapel liturgy", Vatican City, January 15, 2008, in: *Catholic News Agency*, prieiga per internetą: <https://www.catholicnewsagency.com/news/11446/pope-faces-ad-orientem-in-sistine-chapel-liturgy> (2023-05-31).
54. „Popiežiaus emerito Benedikto XVI biografija“, in: *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, prieiga per internetą: <http://www.katalikai.lt/index.php?id=76> (2018-05-09).
55. Popiežiškoji komisija *Ecclesia Dei*, „Instrukcija *Universae Ecclesiae* dėl motu proprio *Summorum Pontificum* taikymo“, Roma, 2011 m. balandžio 30 d., in: *Arche.lt*, prieiga per internetą: <http://www.arche.lt/2013/02/instrukcija-universae-ecclesiae-del.html> (2022-05-24).

56. Popiežius Benediktas XVI, „Posinodinis apaštališkasis paraginimas *Sacramentum Caritatis* apie Eucharistiją, Bažnyčios gyvenimo ir misijos versmę ir šaltinį. Vyskupams, kunigams, pašvęstiesiems asmenims ir Kristų tikintiems pasauliečiams“, Roma, 2007 m. vasario 22 d., in: *EIS.katalikai.lt*, prieiga per internetą: https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/benediktas_xvi/ap-paraginimai/2007-02-22_sacramentum-caritatis (2023-05-18).
57. „Ratzinger, Hegel, and *Summorum Pontificum*“, June 6, 2017, in: *Novus Ordo Watch*, prieiga per internetą: <https://novusordowatch.org/2017/06/ratzinger-hegel-summorum-pontificum/> (2022-05-24).
58. Ratzinger, Joseph (Benediktas XVI), *Žemės druska. Krikščionybė ir Katalikų Bažnyčia XXI amžiuje. Pokalbis su Peteriu Seewaldu*, vertė G. Sodeikienė, Vilnius: Alma littera, 2007.
59. Ratzinger, Joseph, „Kodėl aš dar Bažnyčioje?“, in: Joseph Ratzinger, Hans Urs von Balthasar, Karl Rahner, *Kodėl šiandien dar esu krikščionis?*, vertė G. Sodeikienė ir N. Šepetys, Vilnius: Aidai, 2008, p. 15-37.
60. Ratzinger, Joseph, „Konstitucijos ‚Lumen Gentium‘ ekleziologija“, 2000 m. vasario 27 d., in: *Bažnyčios žinios*, nr. 20 (236), Kaunas: Lietuvos Katalikų Bažnyčios informacijos centras, 2005 m. spalio 28 d. p. 15-22.
61. Ratzinger, Joseph, *Krikščionybės įvadas*, vertė A. Budreikaitė, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1991.
62. Ratzinger, Joseph, *Milestones. Memoirs 1927-1977*, translated by Erasmo Leiva-Merikakis, San Francisco: Ignatius Press, 1998.
63. Ratzinger, Joseph, *The Feast of Faith: Approaches to a Theology of the Liturgy*, translated by G. Harrison, San Francisco: Ignatius Press, 1986.
64. Ratzinger, Joseph; Benediktas XVI, *Dievas ir pasaulis. Krikščionių tikėjimo paslaptys. Pokalbis su Peteriu Seewaldu*, vertė G. Sodeikienė, Vilnius: Alma littera, 2010.
65. Ratzinger, Joseph; Benediktas XVI, *Liturgijos dvasia: įvadas*, vertė G. Žukas, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012.

66. Reese, Thomas, "The Eucharist is about more than the real presence", January 31, 2023, in: *National Catholic Reporter*, prieiga per internetą: <https://www.ncronline.org/opinion/guest-voices/eucharist-about-more-real-presence> (2023-05-22).
67. Richi Alberti, Gabriel, "A propósito de la «hermenéutica de la continuidad». Nota sobre la propuesta de B. Gherardini", in: *Scripta Theologica*, vol. 42, Universidad de Navarra, 2010, p. 59-77.
68. *Romos mišiolas, II Vatikano Susirinkimo nutarimu reformuotas, popiežiaus Pauliaus VI įsakymu išleistas. I dalis. Pagrindinis mišiolas*, Kaunas – Vilnius: Lietuvos vyskupų konferencija, 1987.
69. Rovati, Alessandro, "The Beauty that Pierces the Heart: Joseph Ratzinger's Christological Understanding of Beauty", in: *Quaestiones Disputatae. Selected Papers on the Power of Beauty*, Vol. 6, No. 2, The Catholic University of America Press, Spring 2016, p. 77-93, prieiga per internetą: <https://muse.jhu.edu/article/640413/pdf> (2018-05-08).
70. Sacra Congregatio Rituum, instructio „De musica sacra et sacra liturgia ad mentem litterarum encyclicarum Pii papae XII *Musicae sacrae disciplina et Mediator Dei*“, Roma, 3 Septembris anno 1958, in: *Acta Apostolicae Sedis: commentarium officiale*, annus L – series II – vol. XXV, Typis Polyglottis Vaticanis, 1958, p. 630-663.
71. Sacred Congregation for Divine Worship, "*Memoriale Domini*. Instruction on the Manner of Distributing Holy Communion", Rome, May 29, 1969, in: *The Eternal Word Television Network*, prieiga per internetą: <https://www.ewtn.com/catholicism/library/instruction-on-the-manner-of-distributing-holy-communion-2195> (2023-05-24).
72. Seewald, Peter, *Benediktas XVI: portretas iš arti*, vertė E. Eimaitytė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2008.
73. Skroblas, Lukas, „Kas yra liturgija?“, 2 dalis, in: *Palendrių Šv. Benedikto vienuolynas*, prieiga per internetą: <https://www.palendriai.lt/aktualijos/aktualijos/119-kas-yra-liturgija-2.html> (2022-04-05).

74. Skroblas, Lukas, „Kas yra liturgija?“, 3 dalis, in: *Palendrių Šv. Benedikto vienuolynas*, prieiga per internetą: <https://www.palendriai.lt/aktualijos/aktualijos-3/122-kas-yra-liturgija-3.html> (2022-04-04).
75. Skroblas, Lukas, „Kas yra liturgija?“, 4 dalis, in: *Palendrių Šv. Benedikto vienuolynas*, prieiga per internetą: <https://www.palendriai.lt/liturgija/liturgijos-straipsniai/126-kas-yra-liturgija-4.html> (2022-04-04).
76. Tarptautinė teologijos komisija, „Teologija šiandien: perspektyvos, principai ir kriterijai“, Roma: 2011, in: *Bažnyčios žinios*, Nr. 4 (382), Kaunas: Lietuvos Katalikų Bažnyčios informacijos centras, 2012, p. 13-33.
77. Tatarkiewicz, Władysław, *Filosofijos istorija, T. 1, Senovės ir Viduramžių filosofija*, vertė D. Kapačauskienė, J. Skersytė, Vilnius: Alma littera, 2001.
78. "The appeal to Pope Paul VI in 1971", in: Alfred Marnau, "The 1971 English Indult – A Recollection", in: *The Latin Mass Society of England & Wales*, prieiga per internetą: <https://lms.org.uk/1971-english-indult-recollection#section2> (2022-05-21).
79. The Final Report of the Extraordinary Synod of Bishops, „The Church, in the Word of God, Celebrates the Mysteries of Christ for the Salvation of the World“, Rome, 1985, in: *Eternal Word Television Network*, prieiga per internetą: <https://www.ewtn.com/catholicism/library/final-report-of-the-1985-extraordinary-synod-2561> (2021-03-24).
80. "The Order of Mass for the Ordinary Form of the Roman Rite", in: *Latin Liturgy Association*, prieiga per internetą: <http://www.latinliturgy.com/OrdinaryFormD20.pdf> (2023-05-31).
81. *Thesaurus Latino-Lituanicus. Jungtinis lietuvių-lotynų kalbų žodynas nuo XVII iki XXI amžiaus*, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, Skaitmeninės filologijos centras, 2008-2017, prieiga per internetą: <http://www.thesaurus.flf.vu.lt/> (2023-05-31).
82. Tikėjimo mokslo kongregacija, „Instrukcija dėl teologo bažnytinio pašaukimo“, Roma, 1990 m. gegužės 24 d., in: *Bažnyčios žinios*, Nr. 22, Kaunas: Lietuvos Katalikų Bažnyčios

- informacijos centras, 2001 m. lapkričio 28 d., in: *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, prieiga per internetą: <http://www.lcn.lt/bzinios/> (2018-02-20).
83. Vabuolas, Žydrūnas, „Magisteriumas“, in: *Bažnyčios socialinio mokymo terminų žodynas (nebaigtas)*, Iustitita ir Pax komitetas Lietuvoje, prieiga per internetą: <http://www.katalikai.lt/index.php?id=359> (2018-02-08).
84. Villar Saldaña, José Ramón, „Claves teológicas fundamentales para la recepción del magisterio del Concilio Vaticano II“, in: *Revista española de Teología*, Madrid: Universidad San Dámaso, vol. 72, núm. 3, 2012, p. 429-448.
85. Vorgrimler, Herbert, *Naujasis teologijos žodynas*, vertė G. Žukas, Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2003.
86. Wilkins, John, "Ratzinger at Vatican II. A Pope Who Can & Cannot Change", in: *Commonweal*, May 31, 2010, prieiga per internetą: <https://www.commonwealmagazine.org/atzinger-vatican-ii> (2018-12-14).
87. Wilkins, John, „Lost in Translation. The Bishops, the Vatican & the English Liturgy“, in: *Commonweal*, November 28, 2005, prieiga per internetą: <https://www.commonwealmagazine.org/lost-translation-1> (2019-01-19).
88. Willis, Kimberly Anne, "Odo Casel: Reclaiming the Mystery in Liturgy", in: *Primary Sources of Liturgical Theology: A Reader*, Dwight W. Vogel, editor, A Pueblo book published by the Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 2000, p. 27-28, prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?id=y-GuBdvuTpsC&printsec=frontcover&hl=lt#v=onepage&q&f=false> (2018-05-30).